

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BİLİM DALI**

**AİLE VE DİNİ REHBERLİK BÜROLARINA BAŞVURAN DANIŞANLARDA AİLE
İÇİ SORUNLARLA BAŞA ÇIKMADA DİN VE MANEVİYATIN ROLÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESRA YENİYOL

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ ASUDE COŞKUNSEVER

**YALOVA
HAZİRAN 2025**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BİLİM DALI

AİLE VE DİNİ REHBERLİK BÜROLARINA BAŞVURAN DANIŞANLARDA AİLE İÇİ
SORUNLARLA BAŞA ÇIKMADA DİN VE MANEVİYATIN ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESRA YENİYOL
228108009

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ ASUDE COŞKUNSEVER

YALOVA
HAZİRAN 2025

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez/Proje Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Başvuran Danışanlarda Aile İçi Sorunlarla Başa Çıkmada Din ve Maneviyatın Rolü” başlıklı bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

İmza

Esra YENİYOL

ÖNSÖZ

Bu araştırma Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Başvuran Danışanlarda Aile İçi Sorunlarla Başa Çıkmada Din ve Maneviyatın Rolünü incelemektedir. Çalışmanın ilk bölümünde araştırmanın önemi, amacı, problemleri ve teorik açıklamalara yer verilmiştir. İkinci bölümünde araştırmanın modeli, araştırmaya katılanlar ve nitelikleri ve veri toplama araçlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Üçüncü ve son bölümde ise Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Başvuran Danışanlarda Aile İçi Sorunlarla Başa Çıkmada Dindarlık ve Maneviyatın Rolü ile ilgili bulgular ve yorumlara yer verilmiştir.

Yüksek lisans eğitimim boyunca benden yardımlarını esirgemeyen, akademik anlamda bana her zaman destek olan ve doğru yolu gösteren sayın danışman hocam Asude Coşkunsever'e teşekkür ederim. Her zaman yanımda oldukları ve benden desteklerini hiçbir zaman esirgemedikleri için aileme teşekkür ederim.

Haziran – 2025

Esra YENİYOL

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
1. GİRİŞ.....	1
2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	4
2.1. Aile	4
2.1.1. Aile yaşamında karşılaşılan sorunlar	9
2.1.2. Eşler arası iletişim sorunları	13
2.1.3. Ebeveyn ve çocuk ilişkisinde yaşanan sorunlar.....	15
2.1.4. Aile büyükleri ve kuşaklar arası ilişkilerde yaşanan sorunlar	16
2.1.5. Akraba ilişkilerinde yaşanan sorunlar.....	17
2.2. Din, Maneviyat ve Dindarlığın Boyutu	18
2.2.1. İnanç boyutu	20
2.2.2. İbadet boyutu	21
2.2.3. Tecrübe boyutu	21
2.2.4. Bilgi boyutu	23
2.2.5. Etki boyutu.....	24
2.3. Aile ve Dini Rehberlik Büroları	25
2.3.1. Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına başvuran danışanların soruları ve sorunları... 29	
2.3.2. Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına başvuran danışanların sorunlarının çözümlemesinde manevi değerlerin ve dini referansların önemi, kullanımı	30
2.3.3. Aile ve dini rehberlik bürolarına başvuran danışanların maneviyat ve dindarlıklarının psikolojik sağlamlıklarında ve sorunlarını çözmede etkisi	34
3. YÖNTEM.....	38
3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	38
3.2. Araştırmanın Kapsamı	39
3.3 Araştırmanın Problemi	40
3.3 Araştırmanın Sınırlılıkları.....	40
3.4. Araştırmanın Çalışma Grubu ve Katılımcıların Özellikleri	40
3.5. Verilerin Toplanma Süreci	41

3.6. Araştırmanın Modeli	41
4. BULGULAR VE YORUM.....	43
4.1. Aile İçi Sorunlar ve Yaşam Deneyimleri	43
4.1.1. Aile içi sorunlar	43
4.1.2. Aile içi iletişim ve etkileşim	45
4.2. Din ve Maneviyatın Yaşam Tarzına ve Aile Hayatına Etkisi	46
4.2.1. Din ve maneviyatın günlük yaşam ve evlilik ilişkilerine etkisi.....	48
4.2.2. Dini kuralların aile içindeki rolü.....	50
4.2.3. Dini uygulamalarda eş uyumu	52
4.2.4. Ailece yapılan ibadetler ve aile ilişkilerine katkısı.....	53
4.3. Din ve Maneviyatın Problemlerle Başa Çıkmada Rolü.....	54
4.3.1. Din ve maneviyatın psikolojik destek rolü.....	55
4.3.2. Dua ve ibadetin işlevi	56
4.3.3. Din ve Maneviyatın sorun çözmedeki rolü.....	57
4.3.4. Din ve maneviyatın problemlerle başa çıkmada rolü	58
4.4. Manevi Danışmanlık Deneyimi.....	60
4.4.1. Manevi danışmanlığa başvuru ve danışmanlığın içeriği.....	61
4.4.2. Danışmanlık sonrası aile ilişkilerindeki değişim.....	62
TARTIŞMA.....	64
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	66
KAYNAKÇA.....	68
EKLER.....	77
ÖZGEÇMİŞ.....	78

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 4.1 Aile İçi Sorunların Analizi	41
Tablo 4.2 Aile İçi İletişim ve Etkileşim Analizi.....	43
Tablo 4.3. Din ve Maneviyatın Yaşam Tarzına ve Aile Hayatına Etkisi Analizi	44
Tablo 4.4. Din ve Maneviyatın Günlük Yaşam ve Evlilik İlişkilerine Etkisi Analizi.....	46
Tablo 4.5. Din ve Maneviyatın İfade Şekli Analizi.....	48
Tablo 4.6. Dini Kuralların Aile İçindeki Rolü Analizi.....	48
Tablo 4.7. Dini Uygulamalarda Eş Uyum Analizi	50
Tablo 4.8. Dini Uygulamalarda Eş Uyum Analizi	51
Tablo 4.9. Din ve Maneviyatın Problemlerle Başa Çıkma Analizi	52
Tablo 4.10. Din ve Maneviyatın Psikolojik Destek Rolü Analizi	53
Tablo 4.11. Din ve Maneviyatın Psikolojik Destek Rolü Analizi	54
Tablo 4.12. Din ve Maneviyatın Sorun Çözmedeki Rolü Analizi.....	55
Tablo 4.13. Din ve Maneviyatın Problemlerle Başa Çıkma Rolü Analizi	56
Tablo 4.14. Manevi Danışmanlık Deneyimi Analizi.....	58
Tablo 4.15. Manevi Danışmanlığa Başvuru ve Danışmanlığın İçeriği Analizi	59
Tablo 4.16. Manevi Danışmanlığa Başvuru ve Danışmanlığın Sonucu Analizi	60

AİLE VE DİNİ REHBERLİK BÜROLARINA BAŞVURAN DANIŞANLARDA AİLE İÇİ SORUNLARLA BAŞA ÇIKMADA DİN VE MANEVİYATIN ROLÜ

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına başvuran danışanların sorunlarıyla başa çıkmada din ve maneviyatın rolünü tespit etmektir. Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desenle yürütülmüştür. Eyüpsultan Müftülüğü Aile ve Dini Rehberlik Bürosundan danışmanlık hizmeti alan 20 evli katılımcıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Eyüpsultan Müftülüğü Aile ve Dini Rehberlik Bürosundan danışmanlık hizmeti alan 20 evli danışana uygulanmıştır. Araştırma sonucuna göre Aile ve Dini Rehberlik Bürosuna başvuran danışanlarda sorunlarıyla başa çıkmada dindar olmalarının ve maneviyatlarının olumlu etkileri tespit edilmiştir. Bu tez, aile içi sorunların yapısını, iletişim süreçlerini, anlam arayışını ve mutluluğa ulaşma stratejilerini dini ve manevi bağlamda ele alarak aile içi huzurun oluşturulmasına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Aile ve Dini Rehberlik Bürosu, Başa Çıkma, Dini Başa Çıkma, Dindarlık

THE ROLE OF RELIGION AND SPIRITUALITY IN DEALING WITH FAMILY PROBLEMS AMONG CLIENTS APPLYING TO FAMILY AND RELIGIOUS GUIDANCE OFFICES

ABSTRACT

The purpose of this research is to determine the role of religion and spirituality in coping with the problems of clients applying to Family and Religious Guidance Offices. This study was conducted using the phenomenological design, one of the qualitative research methods. Semi-structured interviews were conducted with 20 married participants who received counseling services from the Family and Religious Guidance Office of the Eyüpsultan Mufti's Office. The data obtained were analyzed using thematic analysis. The counseling was applied to 20 married clients who received services from the Family and Religious Guidance Office of the Eyüpsultan Mufti's Office. The data were interpreted using descriptive analysis. According to the results of the research, it was determined that being religious and spiritual had positive effects on the clients who applied to the Family and Religious Guidance Office in coping with their problems. This thesis contributes to the establishment of inner-family peace by addressing the structure of family problems, communication processes, the search for meaning, and strategies for attaining happiness within a religious and spiritual context.

Keywords: Psychology of Religion, Family and Religious Guidance Office, Coping, Religious Coping, Religiosity

1. GİRİŞ

Aile, geçmişten günümüze önemini korumuş, huzurun ve mutluluğun ilk kaynağı olarak görülmüş toplumun en küçük birimidir. Aile birliği sevgi ve saygı temeli üzerine kurulsa da zaman zaman sorunlar ve sıkıntılar yaşanmaktadır. Aile içi sorunlarla bireyler başa çıkmak için destek alma ihtiyacı duyabilir. Toplumda bu alanda destek veren birçok kurum ve kuruluş vardır. Bu ihtiyacı gidermek amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarını (ADRB) illerde ve ilçelerde faaliyete geçirmiştir. Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına danışan bireyler veya çiftlerin soru ve sorunlarına bu alanda eğitim almış vaizler tarafından çözüm üretilmektedir. Aile içi sorunların çözümünde dini referanslar etkili olan aileler genellikle Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına müracaat etmektedir. Aile sorunları eşler arasında olduğu gibi ebeveyn ve çocuklar, aile büyükleri ve kardeşler arasında da görülmektedir. Bürolara başvuranların büyük çoğunluğunu çiftler arasında sorunları nedeniyle danışmanlık hizmeti talep eden bireyler oluşturmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesinde yer alan Aile ve Dini Rehberlik Daire başkanlığının görevlerini şu şekilde özetlemek mümkündür: ailenin kurulma, korunma ve güçlendirilmesi ile ilgili çalışmalar yaparak toplumsal farkındalık oluşturmak, aile sorunlarının çözümü noktasında dini danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunmak, aile bireylerinin karşılaşabileceği sorunlarla ilgili aileyi güçlendirmek için manevi destek hizmeti ve sevgi evleri, yetiştirme yurtları, huzurevleri kadın konuk evleri vb. sosyal hizmet kurumlarına dini rehberlik hizmeti sunmaktır (DİB, 2017, s. 44). Teknoloji ve iletişim çağı ile birlikte aile değerlerinde deformasyon oluşmuş hatta zayıflamaya kadar giden bir süreç başlamıştır. Aile de sevgi, saygı, sadakat, güven, fedakarlık vb. gibi değerlerin zayıflaması aile içi sorunlarında artmasına sebep olmuştur. Toplumumuzda günden güne boşanma oranlarının artması da bu gerçeği doğrulamaktadır. Medya aracılığıyla her gün karşılaşılan aile içi şiddet olayları ve benzeri haberler, bu durumun toplumsal bir gerçeklik olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Sorunlar ile başa çıkmada her bireyin farklı bakış açısı ve yöntemleri vardır. Din, insanların yaratıcı olarak kabul ettikleri üstün güce olan imanlarını, ona yapacakları ibadetlerin bütünü ve bu imana göre davranışlarının nasıl olması gerektiğini düzenleyen inanış yolu demektir (Bilgin, 2014, s. 25). Dindar ise, bağlı bulunduğu dinin emir ve yasaklarına hakkıyla uyan, dinine kuvvetle bağlı olup gereklerini yerine getiren kimse demektir. Başka bir ifadeyle dindar, mensubu olduğu dinin inanç, ilke, pratik ve sembollerini içselleştirip bunları tutum ve davranışlarında sergileyen kişidir (Kurt, 2011, s. 47). Bu tanımlardan edindiğimiz perspektifle;

dinin bir takım ilke, kural ve uyulması gereken emirler, yasaklar bütünü; dindarlığın dindarda somutlaşması gereken bir tutum, bir yaklaşım tarzı olduğunu söyleyebiliriz. Bir bakıma din ve dindarlık, kendi irade ve tercihiyle dindar olmayı benimseyen kişiye hayatını nasıl devam ettirmesi gerektiğine dair bir çerçeve ya da sınır çizmiş olmaktadır (Bilgin, 2014, s. 25). Dindar bireyler, yaşamlarını belirli dini çerçeve ve sınırlar dahilinde şekillendirmekte; aile sorunlarının çözümünde veya bu sorunlara yönelik çözüme ulaşmada dini rehberlik hizmetlerinden yararlanmaktadır. Dini rehberlik bir öğrenme etkinliği sürecidir, sağlıklı ilerleyen süreçte birey ihtiyacı olan öğrenmeyi gerçekleştirdiğinde kendine güven duymakta ve sorunlarına gerçekçi çözümler üretebilir. Dini rehberliğin yol göstericiliği ile davranışlarının kökenindeki duyguları fark eden birey bu farkındalıktan hareketle davranışlarını nasıl yönetebileceğini de kavramaktadır. Duyguyla ilgili bilgi temeline sahip olmayan manevi danışmanlık ve rehberlik birey üzerinde yeterli etkiyi oluşturmaz (Ege, 2016, s. 102). Manevi rehberlikten beklenen, danışanın yeteneklerinin önemini kavramasına, onları geliştirecek uygulamalar yoluyla yetkin bir bireye dönüşmesine katkı sağlamasıdır. Manevi danışmanlık ve rehberlik danışanın sağlıklı bireyselleşmesini hedefler, kişisel rehberlik uygulamalarıyla bireyin kişisel gelişimine ve sosyal hayata kolay uyum sağlamasına katkı sağlar (Ege, 2016, s. 102). Değerlerine uygun bir yaşam sürdürmek isteyen insan iş hayatı, aile hayatı, çevresiyle olan ilişkilerinde nasıl davranacağı konusunda tereddütler yaşayabilmektedir.

Bireyler, dini değerlerine uygun davranışlar, helal kazanç hususunda dikkat edilmesi gerekenler, eşleriyle ilişkilerinde sahip oldukları hak ve sorumluluklar gibi konularda karşılaştıkları soru ve sorunları ile ilgili bilgi almak ve bu doğrultuda kendilerine rehberlik edecek güvenilir bir başvuru kaynağına ihtiyaç duymaktadırlar (Tuncel, 2021, s. 58). Bu kaynak çoğunlukla dini referanslar ile onlara yol gösterici dini rehberliktir. Bireyler için Kur'an ve hadislerde yer alan tavsiyeler, sorunların çözümünde yol gösterici olmakta ve aile yapısının sağlamlaşmasına katkı sağlamaktadır. Dindar ailelerde aile içi ilişkileri düzenleyen ve problemleri çözmede etkili olan en önemli kaynak dini referanslardır. Bu bağlamda, tez çalışmasının konusu, "Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına başvuran danışanlarda aile içi sorunlarla başa çıkmada din ve maneviyatın rolü" olarak belirlenmiştir. Aile ve Dini Rehberlik Büroları (ADRB), bireylerin özellikle ailevi, dini ve psikolojik sorunlarında destek alabilecekleri önemli kurumlardan biridir. Bu bürolar, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın aile yapısını koruma ve güçlendirme politikaları çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Son yıllarda ADRB'ler üzerine yapılan çeşitli akademik çalışmalar, bu kurumların işlevselliğini ve etki alanını ortaya koymak açısından oldukça değerlidir.

Kılınçer (2018), ADRB'lerin ailelere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini derinlemesine incelemiş ve bu hizmetlerin aile bütünlüğü üzerindeki koruyucu etkilerine dikkat çekmiştir. Yazar, “Manevi danışmanlık hizmetlerinin özellikle kadınlar tarafından yüksek düzeyde faydalı bulunduğunu” vurgulamaktadır (Kılınçer, 2018, s. 135).

Benzer biçimde Kumaş (2020), ADRB'lerde uygulanabilecek sulh temelli bir danışmanlık modeli önermiş ve bu modelin aile içi çatışmaların çözümünde etkili olduğunu belirtmiştir. Ona göre, “Sulh temelli manevi yönelimli model, danışanların hem dini referanslarla hem de insani düzeyde barışçıl bir çözüm geliştirmelerine imkân tanımaktadır” (Kumaş, 2020, s. 92).

Ayrıca, Aybey (2021), boşanma sürecindeki bireylerle yapılan manevi danışmanlık görüşmelerinin, karar verme süreçlerinde duygusal yükü azalttığını ve bireylerin “kendi içsel değerleriyle daha sağlıklı kararlar almasına olanak tanıdığını” belirtmektedir.

Angın (2022) ise ADRB'lerin özellikle kadın danışanlar tarafından nasıl algılandığını araştırmış, kadınların bu hizmetlere daha çok “duygusal destek ve dini yönlendirme” amacıyla başvurduğunu ifade etmiştir. Angın'a göre, “Danışanların büyük bir kısmı danışmanların empati kurma, dinleme ve dini referansları açıklama becerilerini yeterli bulmaktadır” (Angın, 2022, s. 78).

Mürsel (2021), ADRB'de görev yapan personelin mesleki yeterliliğini analiz ettiği çalışmasında, hizmet kalitesinin artırılması için “görevli personelin din psikolojisi, aile danışmanlığı ve iletişim becerileri alanlarında hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi gerektiğini” vurgulamaktadır (Mürsel, 2021, s. 104).

Kaşdibi (2020) ise ADRB'lerin gençlerle olan iletişimini ve gençlere yönelik danışmanlık hizmetlerini değerlendirmiştir. Araştırmasına göre, “Gençler, özellikle kimlik bunalımı ve anlam arayışı süreçlerinde ADRB danışmanlarını bir manevi rehber olarak görmekte ve bu yönlendirmelere yüksek düzeyde ihtiyaç duymaktadır” (Kaşdibi, 2020, s. 113).

Bu çalışmalar göstermektedir ki, ADRB'ler sadece klasik dini rehberlik işlevi değil, aynı zamanda toplumsal barış, aile bütünlüğü ve bireysel psikolojik destek açısından da önemli işlevler üstlenmektedir. Bu nedenle, alandaki araştırmaların artırılması, ADRB'lerin daha etkili ve kapsayıcı hale gelmesine katkı sağlayacaktır. Sosyal bilimlerde bu alanda yapılan çalışmalar yeterli sayıda değildir. Bu araştırmanın alanda yapılacak nitel bir çalışma olarak Din Psikolojisi, Psikoloji ve Aile danışmanlığı alanlarında katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Aile

Aile, toplumsal yapının en temel ve en eski kurumlarından biri olarak, bireyin doğumundan itibaren içinde yer aldığı, sosyalleşme sürecinin başladığı ve kimlik gelişiminin şekillendiği ilk çevredir. Toplumun en küçük sosyal birimi olarak tanımlanan aile, sadece bireylerin biyolojik varlığını sürdürebildiği bir ortam olmanın ötesinde, toplumsal değerlerin, normların ve kültürel kodların aktarıldığı bir yapıdır. Aynı zamanda, aile bireylerin duygusal, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan bir destek sistemidir (Kağıtçıbaşı, 2010, s. 45). İnsanlık tarihi kadar eski olan bu kurum, zaman içinde çeşitli biçimlerde tanımlanmış ve yorumlanmıştır. Bu nedenle, aile kavramına dair yapılan tanımlar, dönemin sosyal, kültürel, ekonomik ve hukuki koşullarına bağlı olarak çeşitlilik arz etmektedir.

Aile, kültürel bağlamda farklı şekillerde inşa edilen bir kurumdur. Bazı toplumlarda aile yalnızca anne, baba ve çocuklardan ibaret çekirdek yapı olarak kabul edilirken, bazı toplumlarda büyükanne, büyükbaba gibi geniş aile üyeleri ve hatta manevi bağlarla kurulan ilişkiler de aile kapsamına dahil edilmektedir. Dolayısıyla, aileye dair evrensel ve mutlak bir tanım geliştirmek güç olmakla birlikte, her bireyin zihninde bu kuruma ilişkin belirli bir kavramsal çerçeve yer almaktadır (Kağıtçıbaşı, 2010, s. 45).

Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde aile, iki farklı cinsiyetten bireylerin duygusal, biyolojik ve hukuki bir birliktelik temelinde oluşturdukları, çoğalmayı ve türün devamını da içeren, karşılıklı hak ve sorumlulukların tanımlandığı bir toplumsal kurumdur. Bu yönüyle aile; biyolojik, psikolojik, ekonomik, hukuki ve kültürel işlevleri olan çok katmanlı bir yapıyı temsil eder (Çelik, 2021, s. 33). Aynı zamanda nesiller arası değer aktarımını sağlayan, bireyin toplumsallaşma sürecine zemin hazırlayan ve toplumun kültürel sürekliliğini güvence altına alan bir mekanizma işlevi görmektedir.

Berger ve Berger (1991) göre aile, bireylerin biyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere kan, evlilik ya da evlat edinme gibi bağlarla birbirine bağlı bireylerden oluşan; kuşaklar boyunca değişerek süregelen bir sosyal kurumdur. Aile, bireyin yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda psikolojik, sosyolojik ve hatta felsefi gelişimini etkileyen çok yönlü bir toplumsal kurumdur. Bireyin kimlik kazanımında ve toplumsallaşma sürecinde oynadığı rol, aileyi hem bireysel hem de toplumsal düzeyde vazgeçilmez bir yapı hâline getirmiştir. Aile ve

toplum arasında karşılıklı ve sürekli bir etkileşim söz konusudur; bu iki yapı birbirini hem besler hem de dönüştürür. Bu nedenle sosyal bilimciler, özellikle de sosyologlar, ailenin işlevleri ve toplumsal etkileri üzerine derinlemesine çalışmalar yürütmüşlerdir.

Vahye dayalı dinlerin kutsal kitapları baz alındığında, yeryüzünde kurulan ilk aile, insanlığın atası kabul edilen Hz. Adem ve eşi Hz. Havva'nın hayatlarını birleştirmesiyle kurmuş oldukları ailedir. Bu aileye bakıldığında bir anne ve bir babadan oluştuğu ve çekirdek yapıları olarak neşet ettiği görülür. Daha sonra bu yapı, Hz. Adem ve Hz. Havva'nın evlatlarının çoğalmasıyla genişler ve çeşitli şubelere ayrılır. Üç semavi dinin ilki olan Yahudilikte aile yapısına bakıldığında, belirgin bir ataerkil sistemin hakim olduğu görülmektedir. Aile, yalnızca toplumsal bir birliktelik değil, aynı zamanda dini bir kurumdur. Ailenin başı olan baba, mutlak otorite konumundadır ve ev halkı üzerinde geniş yetkilere sahiptir. Baba, çocuklarını satabilme hakkına sahip olabilirken, eşine ve çocuklarına dair kararları da özgürce alabilir. Erkek ile kadın arasındaki ilişki hiyerarşik olup, erkek egemenliğine dayalıdır. Çok eşlilik (poligami) uygulaması mevcuttur ve boşanma yaygın, sıradan bir durum olarak görülür (Coulson, 1978, s. 10). Hristiyanlıkta ise aile, yine ataerkil yapıya sahip olmakla beraber, evlilik tamamen kutsal bir bağ olarak kabul edilir. Bu nedenle boşanma, dine aykırı bir davranış olarak değerlendirilir. Her ne kadar çok eşliliğe dair açık bir yasak bulunmasa da, uygulamada tek eşlilik (monogami) esas alınır (Coulson, 1978, s. 12).

İslamiyet'te aile, hem dini hem de toplumsal bir yapı olarak ele alınır. Bireyin İslam ahlakına uygun bir yaşam sürmesinin temel taşı aile kabul edilir. Ataerkil özellikler taşısa da, kadına tanınan haklar ve özgürlükler, İslam ailesini diğer dinlerdeki geleneksel aile yapılarından farklı kılar. İslam'da kız ve erkek evlatlar arasında ayrım yapılmaması esas alınmıştır. Baba, çocukları üzerinde yetkilidir ancak bu yetkiler sınırsız değildir. Ailede her bireyin kendine ait hakları ve özgürlükleri bulunur. Kadının da erkek üzerinde haklara sahip olduğu özellikle belirtilmiştir (Esposito, 2001, s. 141).

İslam dininde aile, öncelikli olarak tek eşlilik temeline dayansa da, erkeklerin bazı şartları taşıması durumunda dört eşe kadar evlenmelerine müsaade edilmiştir. Kadın evlenirken mehir adı altında maddi talepte bulunabilir. Kur'an'da yetim ve öksüzlerin korunması gerektiği vurgulanırken, klasik anlamda bir evlatlık kurumu bulunmamaktadır. Boşanma süreci üç aşamalı olarak düzenlenmiş olup, erkek tarafından başlatılsa da kadın da sürece müdahil olabilmektedir (Esposito, 2001, s.141).

Roma toplumunda aile hem ekonomik hem de dini ve sosyal bir yapıdadır. Ataerkil bir düzene sahiptir ve akrabalık bağı kan bağına dayalı olarak şekillenir. Evlatlık kurumu, özellikle erkek evladı olmayanlar için neslin devamını sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Evlilikler çoğunlukla tek eşli (monogami) temellidir. Eski Türk toplumlarında da aile yapısı ataerkildir. Ancak aile reisi her ne kadar söz sahibi olsa da, eş ve çocukları üzerinde sınırsız bir hakka sahip değildir. Kadının toplum içinde belli bir değeri ve saygınlığı vardır. Çok eşlilik yaygındır ve evlilik sırasında damadın kız tarafına “kalın” adı verilen bir bedel ödemesi adettendir. Ayrıca, kadının eşinin vefatı durumunda, onun erkek kardeşiyle evlendirilmesi uygulaması da görülmektedir (Aydoğan, 2014, s.116).

Cahiliye dönemi Arap toplumunda aile kavramının yanı sıra güçlü bir kabilecilik anlayışı vardır. Bu bağlamda aile, erkek üzerinden sürdürülen bir soy bağına dayanır ve ataerkil özellikler taşır. Kız çocukları hor görülür, doğmaları istenmeyen bir durum olarak değerlendirilir. Kadına toplumsal değer verilmez. Evlilik biçimleri çeşitlidir ve kabile içi evlilikler yaygındır. Aile reisi, eşleri ve çocukları üzerinde tam yetkiye sahiptir. Roma toplumu ile benzerlikler taşıyan bu dönemde, evlatlık uygulaması da önemli bir yer tutar. Tarihi süreç içerisinde farklı dinlerde ve toplumlarda aile kavramı çeşitli şekillerde değerlendirilmiş olsa da, ailenin en dengeli ve adaletli yapıya İslam dini ile ulaştığı söylenebilir (Aydoğan, 2014, s. 116).

Günümüz Türk toplumunda aile yapısı, karşılaşılan yeni toplumsal koşullar ve değişen yaşam biçimleri karşısında dönüşüm süreci yaşamaktadır. Diğer tüm sosyal kurumlar gibi, aile de zaman içerisinde hem yapısal hem de işlevsel değişiklikler göstermiştir. Tarihsel süreçte geniş ve ataerkil aile modeli yaygınken, sanayileşme ve kentleşme ile birlikte bu yapının yerini daha çok çekirdek aile modeline bıraktığı görülmektedir. Bu dönüşüm, özellikle tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle birlikte hız kazanmış; iş, eğitim ve yaşam imkanlarının şehirlerde yoğunlaşması, kırsal alanlardan kent merkezlerine doğru yoğun bir göç dalgasını beraberinde getirmiştir (Kağıtçıbaşı, 2010, s. 145–147).

Bu göç ve modernleşme süreci, yalnızca yaşam alanlarını değil, aynı zamanda aile ilişkilerini ve rollerini de dönüştürmüştür. Çekirdek aile yapısının yaygınlaşmasıyla birlikte, geleneksel ailelerde görülen çok yönlü destek ağı zayıflamış, aile fertlerinin birbirine olan bağımsızlığı artarken, ortak yaşam alanlarındaki iş bölümü ve sorumluluklar da değişiklik göstermiştir. Özellikle kadınların iş gücüne daha fazla katılımı, ev içi rollerin yeniden şekillenmesine neden olmuş, bu da aile içi dinamiklerde önemli değişimlere yol açmıştır (Aydoğan, 2014, s. 102–104).

Tüm bu değişimlere rağmen, Türk toplumu aileye attığı değeri büyük ölçüde korumaktadır. Modern yaşamın getirdiğı zorluklara ve bireyselleşmeye rağmen, aile içi bağıllık ve geleneksel dayanışma kültürü varlığını sürdürmektedir. Özellikle bayramlar, cenazeler, düğünler gibi sosyal olaylar, akrabalık bağlarını canlı tutan ve geniş aile fertlerini yeniden bir araya getiren önemli etkenler olmaktadır. Ayrıca Türk ailesi, sahip olduğu dinî ve kültürel değerler sayesinde, Batı toplumlarına göre daha dirençli bir yapı sergilemektedir. Kültürel kodlarda yer alan "aile kutsaldır" anlayışı, aile bireylerinin bir arada kalma isteğini ve dayanışma bilincini canlı tutmaktadır. Nitekim tarihçi İlber Ortaylı'nın da dikkat çektiğı üzere, Türk ailesi çekirdek yapıya yönelmiş olsa da, geniş ailenin izlerini sosyal dokuda hâlâ taşımaktadır (Eyce, 2014, s. 228). Bu tortular, geleneksel yapının modern aile yaşamı içerisinde bile varlığını koruduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, günümüz Türk ailesi, karşı karşıya kaldığı tüm değişimlere rağmen özünü koruma eğilimindedir. Kültürel mirasın aktarımı ve toplumsal değerlerin yaşatılması açısından aile, hâlen en önemli kurum olma niteliğini sürdürmektedir (Eyce, 2014, s. 231).

Ailenin işlevlerini yerine getirmesi ailenin sağlıklı olduğunu ortaya koyarken, işlevlerini yeteri düzeyde gerçekleştirmemesi ailenin sağlıksız olduğunu göstermektedir (Bulut, 1993, s. 102). Ünal (2009, s. 85–87) sağlıklı aileyi; sorunlarını birlikte çözebilen, aile üyelerinin kendilerinden beklenen rolleri sorumlu bir şekilde yerine getirdiğı, aralarında açık bir iletişim bulunan, özgürlük alanlarını kısıtlamadan birbirlerinin davranışlarını kontrol edebilen, birbirlerine duygusal olarak bağıli aileler olarak tanımlamaktadır. Sağlıklı ailede bir iletişim ve uyum söz konusudur. Aile bireyleri birbirlerinin fikirlerine saygı duymakta, birbirlerini olduğu gibi kabul etmekte zorlanmazlar. Aile bireylerinde ortak bir hedef ve değerler vardır. Bir çatışma durumunda aile üyeleri sorunu çözebilmek için iş birliğı yaparlar ve uzlaşma sağlanmaya çalışılır. Dolayısıyla aile üyeleri tarafından sorunların tanımlanması, konuşulması, çözüm önerileri sunulması ve ortak bir çözüm yoluna karar verilmesi, bu yönde eylemde bulunup sonuçların aile içinde yargılanmadan değerlendirilmesi sağlıklı aileyi ifade etmektedir (Ünal, 2009, s. 88).

Geçtan'a (1982, s. 75–77) göre sağlıklı bir ailenin göstergeleri aile üyeleri arasında karşılıklı saygı, sorumlulukların paylaşılması, işbirliğı, eve, çocuklara ve yakın çevreye karşı sorumluluk bilinciyle sergilenen davranışlar olarak sıralanabilir. Elderkin'e göre (1975, s. 34–38) sağlıklı aile, üyelerin kişilerarası çatışmaları çözme konusunda çeşitli stratejiler geliştirebilen ve aile üyelerinin taleplerini karşılayabilen ailelerdir. Aile bireylerinin yeniliklere uyum sağladığı,

üyeler arasında karşılıklı anlayış ve doyumun olduğu bu aileler esnek bir yapıya sahiptir. Glick ve Kessler'e (1980, s. 110–115) göre esnek bir otorite yapısının hâkim olduğu sağlıklı bir ailede otorite paylaşılır. Aile üyeleri birbirine yakın olmasına rağmen bağımsızdırlar. Aile üyelerinin çatışmaları çözmek için adım atması, birbirlerine saygı duyması ve birbirlerine önem vermesi ile ilişkilerinde süreklilik sağlanır.

Bu nedenle, sağlıklı bir ailede bireylerin karşılaştıkları sorunları açıkça ifade etmeleri, bu konuları birlikte tartışmaları, çözüm yolları önermeleri ve ortak bir karara vararak harekete geçmeleri; sonuçları ise yargılamadan, anlayışla değerlendirmeleri önemlidir (Ünal, 2009, s. 87). Geçtan'a (1982, s. 75–77) göre sağlıklı bir ailenin temel özellikleri arasında aile bireyleri arasında karşılıklı saygı, görevlerin adil biçimde paylaşılması, işbirliği içinde hareket edilmesi ve ev, çocuklar ile yakın çevreye karşı sorumluluk bilinciyle davranılması yer alır. Elderkin'in (1975, s. 34–38) tanımına göre, sağlıklı aileler, üyeleri arasında yaşanan kişisel çatışmalara çözüm üretebilen ve üyelerinin ihtiyaçlarına cevap verebilen yapılardır. Bu tür ailelerde bireyler değişime kolayca uyum sağlar, aralarındaki ilişkiler anlayışa ve tatmine dayanır, yapı ise esnektir. Glick ve Kessler'e (1980, s. 110–115) göre, sağlıklı ailelerde esnek bir otorite düzeni vardır. Otorite paylaşılır, bireyler hem birbirine yakın hem de bağımsızdır. Aile bireylerinin anlaşmazlıkları çözmek için çaba göstermesi, birbirlerine saygı ve değer göstermesi, ilişkilerin sürekliliğini sağlar. Diğer yandan, eşler arasında rol beklentilerinin uyuşmadığı, toplumsal yapıda meydana gelen değişiklikler ya da dışsal faktörler nedeniyle rollerin yeniden düzenlenmesine adapte olamayan ve sosyal denetim mekanizmalarının rol dağılımında etkili olmadığı aileler, sağlıklı aile olarak nitelendirilir (Bulut, 1993, s. 102). Bu tür ailelerin en dikkat çeken özelliği, aile bireyleri arasındaki iletişim ve etkileşimin yetersiz olmasıdır. Aile üyeleri arasında ya iletişim oldukça kısıtlıdır ya da kurulan iletişimde mesajların doğru biçimde algılanmasında sorun yaşanmaktadır (Kavak, 2018, s. 45–49).

Aile kurumu, içinde bulunduğu psikolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel pek çok unsurdan etkilenmektedir. Özellikle sanayileşmenin etkisiyle birlikte geleneksel aile yapısı yerini modern aile yapısına bırakmıştır. Kırsal yaşamdan kentsel yaşama geçiş ve üretim biçimlerindeki çeşitlenme, toplumsal ilişkiler üzerinde derin değişimlere yol açmıştır (Taylan, 2016, s. 45–47).

Toplumda yaşanan sosyal değişim ve dönüşüm süreci, aile yapısı ile işlevlerinde çeşitli olumsuzluklara neden olmuştur. Bu sürecin ortaya çıkardığı temel ailevi problemler arasında boşanma, aile içi şiddet, sadakatsizlik, kuşak çatışmaları ile çocukların ihmali ve istismarı yer almaktadır. Ayrıca ekonomik sıkıntılar ve aile bireylerinin sorumluluklarını yerine getirmemesi

gibi nedenlerle aile içinde sorunlar yaşanmaktadır. Üniversite öğrencileriyle Türkiye’de gerçekleştirdiği çalışmaya göre, en yaygın aile içi sorun iletişim eksikliği olup (%42,3), bunu sırasıyla sadakatsizlik (%30,5), boşanma (%10,4) ve şiddet (%9,1) izlemektedir (Taylan, 2016, s. 51).

Bununla birlikte, sosyal değişim sürecine uyum sağlamakta zorlanmak, kadınların çalışma hayatına katılmasıyla iş yükünün artması, eşler arasında iletişim kopuklukları, maddi zorluklar ve rol belirsizlikleri gibi etkenler de aile içi çatışmalara neden olmaktadır (Bayer, 2018, s. 90–92).

Kitle iletişim araçlarında yer alan ahlaka aykırı içerikler ve tüketime teşvik eden yayınlar, toplumun kültürel ve ekonomik yapısını etkilemekte; bu etkiler aile kurumuna da olumsuz biçimde yansımaktadır. Bu durum, eşler arasında gerginliklerin ve tartışmaların artmasına, nihayetinde boşanmalara yol açabilmektedir. Bu yalnızca eş ilişkilerini değil, anne-baba ile çocuk arasındaki bağı da olumsuz etkilemektedir. Televizyon gibi medya araçlarında sunulan sanal gerçekliğin, bireyler tarafından yaşanan hayatın gerçeğiyle özdeşleştirilmesi ya da bu sanallığın gerçeğin yerine geçmesi, çeşitli sorunlara zemin hazırlayabilmektedir. Ahlak dışı, şiddet içerikli veya çatışma dolu yayınlar izleyen kişilerde; güvensizlik, umutsuzluk, korku, hayatın sürekli kötü gittiğine dair karamsarlık duygusu, ya da şiddet gibi olumsuz davranışlara karşı duyarsızlaşma ve alışma görülebilir (Bayer, 2018, s. 93–95).

Bayer’e (2018, s. 96) göre birlikte yaşanan ortamlarda anlaşmazlıkların yaşanması doğaldır. Aile içinde de zaman zaman çeşitli problemler ve çatışmalar oluşabilir. Burada asıl önemli olan, bu çatışmalara karşı nasıl bir tutum benimsendiğidir. Karşılaşılan problemlere uygun çözümleri birlikte üreten ve uygulayan aileler, sağlıklı aile olarak tanımlanabilmektedir. İnsan yaşamında zorluklarla karşılaşmak kaçınılmazdır; esas olan bu zorlukların suç oluşturmaktan çözümlenmesi ve üstesinden gelinbilmesidir.

2.1.1. Aile yaşamında karşılaşılan sorunlar

Eşler arasında yaşanan ve zamanla aile birliğinin bozulmasına yol açabilecek iletişim problemlerinin pek çok nedeni bulunmaktadır. Aile, bireyin kişilik gelişimi ve sosyal uyum süreci açısından en temel kurumdur. Ancak çeşitli iç ve dış etkenler aile içinde sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Eşler arası iletişim bozuklukları, ekonomik sıkıntılar, çocuk eğitimi konusundaki görüş ayrılıkları, akraba ilişkileri ve kültürel değişimler bu sorunların

başında gelmektedir (Çiftçi, 2019, s. 55–57). Özellikle empati eksikliği, paylaşım yetersizliği ve rol çatışmaları, aile içinde uzun vadeli huzursuzluklara neden olabilmektedir (Yavuzer, 2015, s. 102–104). Bunun yanında, modern yaşam tarzının getirdiği bireyselleşme eğilimi, teknolojik bağımlılıklar ve iş yaşamının aile zamanını daraltması, aile bireyleri arasında mesafeye ve duygusal kopukluğa yol açmaktadır. Aile üyelerinin birbirini dinlememesi, saygı yoksunluğu ve hoşgörüsüzlük gibi iletişim problemleri zamanla çatışmalara ve hatta boşanmalara kadar varabilmektedir (Dökmen, 2001, s. 45–47). Bireylerin kendilerini yeterince tanınamaları, empati kuramamaları, değersizlik duygusu yaşamaları ve paylaşım eksikliği bu nedenlerin başında gelmektedir. Aile içi ilişkilerin sağlıklı olması; karşılıklı saygıya, empatik anlayışa ve etkili bir iletişim sürecine bağlıdır. Etkili bir iletişim ise ancak dikkatli bir şekilde dinleyerek ve empati kurarak sağlanabilir. Empati, bir kişinin kendisini karşısındakinin yerine koyarak onun duygularını ve düşüncelerini anlamaya çalışması, olaylara onun penceresinden bakması sürecidir. Ayrıca, aile bireylerinin iş ve özel yaşam arasında denge kuramaması da evlilikte iletişim problemlerine yol açabilmektedir. Günlük stres, yoğunluk ve eve geç gelme gibi durumlar, aile içi iletişimi olumsuz etkiler. İş yaşamının zorlukları bireylerin aileyle olan bağını zayıflatır. Eşlerin birbirini ihmal etmesi, duygusal boşluklar yaratır. Bu kopukluk, sevgi ve ilgi ihtiyacının karşılanmamasıyla daha da derinleşerek sorunlara neden olur. Karahan'ın aile içi iletişim ve empatik becerilerin önemi adlı çalışmasına göre, empatik iletişim aile ilişkilerini güçlendirirken anlaşmazlıkları azaltma konusunda da önemli bir işlev görür (Karahan, 2005, s. 142).

Teknolojik cihazların aşırı kullanımı ve dijital bağımlılık da aile içi iletişimi sekteye uğratmaktadır. Araştırmalar, teknolojiye bağımlı bireylerde sorunlardan kaçma eğilimi, problem çözme konusunda yetersizlik ve özdenetim eksikliği gibi sorunların yaygın olduğunu göstermektedir (Ayas & Horzum, 2013, s. 56–58). Gelişen teknolojiyle birlikte zamanın büyük bir kısmının dijital ortamlarda geçirilmesi, aile bireylerinin birbirinden uzaklaşmasına ve sosyal ilişkilerin zayıflamasına neden olmaktadır. Bu iletişimsizlik zamanla çatışmalara dönüşerek aile yapısının bozulmasına yol açabilir. Ayas ve Horzum'un (2013, s. 59) bulguları da teknoloji bağımlılığının bireyin aile bağlarını zayıflattığını göstermektedir. Nitekim Yıldırım ve Uğurlu'ya (2020, s. 72–74) göre, teknolojik araçların aşırı kullanımı bireylerin birbirine ayırdığı zamanı azaltmakta, bu da aile üyeleri arasında duygusal kopmalara neden olmaktadır. Aynı zamanda toplumsal değerlerdeki değişimle birlikte bireysellik artmakta, geleneksel aile yapısına ait normlar ise zayıflamaktadır (Yıldırım & Uğurlu, 2020, s. 80).

Ailenin sağlıklı biçimde varlığını sürdürebilmesi için bazı temel kurallara ve bu kurallara bağlılığa ihtiyaç vardır. Bu kurallar, eşler arası sorumluluk paylaşımı, iş bölümü, çocuk yetiştirme gibi konuların düzenlenmesini sağlar (Cüceloğlu, 2020, s. 123; Yörükoğlu, 2013, s. 79–81). Ancak aile içindeki kuralların net olmaması, dengesiz ya da tek taraflı olması çatışmaları tetikleyebilir. Özellikle iletişim eksikliği, beklentilerin uyuşmaması ve rollerin belirsizliği aile içi çatışmaların başlıca sebepleri arasında yer alır (Satır, 2001, s. 48–49; Kaya, 2010, s. 67).

Evlilikte sık karşılaşılan çatışma nedenleri arasında cinsel uyumsuzluk, ilgi eksiklikleri, iletişim problemleri, akraba ilişkilerinden doğan sorunlar, maddi sıkıntılar, çocuk eğitimi ve sadakatsizlik gibi konular yer almaktadır (Yörükoğlu, 2013, s. 82–85; Cüceloğlu, 2020, s. 115). Aile üyeleri ihtiyaçlarını, düşüncelerini açıkça ifade edemediklerinde, aşırı beklentiler içine girdiklerinde veya roller konusunda uyum sağlayamadıklarında çatışmalar kaçınılmaz hale gelir. Demir'e (2018, s. 47) göre evlilikte rollerin belirsizliği ve karşılanmayan beklentiler, çatışmaların temelini oluşturmaktadır. Aile içi anlaşmazlıkların önlenmesi için bireylerin ekonomik katkılarını ortak yaşamı desteklemek için kullanmaları, gösteriştan uzak sade yaşamayı benimsemeleri ve ortak kararlara açık olmaları önemlidir (Türkdoğan, 2005, s. 134–135).

Toplumsal değışimlerle birlikte normlar ve değerlerdeki farklılaşmalar, uyum zorluklarını da beraberinde getirmiştir. Modern yaşam tarzının yaygınlaşmasıyla bireyler geleneksel aile değerlerinden uzaklaşarak daha bireyci bir anlayış geliştirmiştir. Ailede kişisel çıkarların öne çıkması, sorumluluk paylaşımı ve iş bölümünün göz ardı edilmesine neden olmuş, bu da çatışmaları artırmıştır. Kağıtçıbaşı (2010, s. 217–219), modernleşmenin bireyselleşmeyi artırarak geleneksel aile işlevlerini zayıflattığını belirtmektedir. Küreselleşme süreciyle farklı kültürlerin etkisiyle aile değeri zayıflamış, geleneksel aile yapısındaki paylaşım, bağlılık ve sadakat gibi değeri çözülmeye başlamıştır. Bu durum nikâhsız birlikteliklerin artmasına ve boşanmalara zemin hazırlamaktadır (Giddens, 2008, s. 84–85).

Kadının toplumsal statüsündeki değışim, ev içi rol paylaşımını da etkilemiş ve aile içinde daha eşitlikçi bir yapının oluşmasına zemin hazırlamıştır (Yalçın, 2016, s. 72). Sanayileşmenin getirdiği göçle birlikte kadınlar ve çocuklar da iş hayatına katılmış, geniş aile yapısından çekirdek aileye geçiş yaşanmıştır (Koç, 2003, s. 92). Bu değışimle eşler arasındaki beklentiler artmış, kadın-erkek eşitliği gibi konular yeni çatışma alanları doğurmuştur (Arat, 2000, s. 45). Kadının toplumda statü kazanma çabası ev hanımlığını geri plana itmiş, çok yönlü roller

üstlenen kadınların yükü artmıştır (Kandiyoti, 1997, s. 33). Bu durum hem kadın hem de aile içindeki ilişkiler üzerinde baskı oluşturmuştur (Derya & Yılmaz, 2017, s. 50).

Evlilikte fırsat eşitliğinin öne çıkması, erkeğin geleneksel ailedeki otoritesini zayıflatmış, ebeveynler arasında rol paylaşımı çocukların babalarıyla daha çok vakit geçirmesini sağlamıştır. Kadının toplumdaki rolünün çeşitlenmesiyle erkeğin güç kaybı yaşaması, onu aile içi kontrol mekanizmaları oluşturmaya itmiş, bu da gerilim yaratmıştır (Giddens, 2006, s. 198).

Çalışan kadın, iş hayatı ile ev yaşamı arasında denge kurmakta zorlanabilir. Bu durum stres seviyesini artırarak aile içi tartışmalara neden olabilir (Yılmaz & Erdem, 2015, s. 29). Araştırmalar, iş kaynaklı stresin aile içi çatışmalara yansıdığını göstermektedir (Öztürk, 2010, s. 118).

Çatışmalar sadece eşler arasında değil, anne-baba ile çocuk arasında da yaşanabilir. Ebeveynlerin baskıcı tutumları ve otoriter yaklaşımları, gençlerin özgürlük talepleriyle çelişebilir (Öztürk, 2010, s. 120). Tüketim kültürünün etkisiyle çocukların ihtiyaç dışı isteklerinin reddedilmesi, ebeveynle çatışmaya neden olabilir. Teknolojik gelişmelerle birlikte sosyal medyanın etkisi altında kalan gençler, aileyle iletişim kurmakta zorluk yaşayabilir. Yeni kuşak bireylerin teknolojiyi yoğun kullanması, özgürlük talepleri ve geleneksel değerlere karşı daha mesafeli yaklaşımları, ebeveynler ile çocuklar arasında çatışmaların doğmasına yol açmaktadır (Türkdoğan, 2005, s. 119).

Kuşaklar arası çatışma; yeni neslin farklı değer yargılarına sahip olması, değişen ihtiyaçlar ve beklentilerle ortaya çıkmaktadır. Gençlerin kendilerini ifade etme biçimleri, eski kuşak tarafından yeterince anlaşılamadığında çatışmalar kaçınılmaz olmaktadır. Yeni kuşak, geleneksel değerlere daha mesafeli yaklaşmakta, inanç, ahlak ve kültürel normları eskisi kadar önemsememektedir. Dede'nin (2017) "*Ergenlerde Şiddet Eğilimleri: Aile ve Medya Etkilerinin İncelenmesi*" adlı araştırmasına göre, 14-18 yaş grubundaki ergenlerin şiddete yönelmesinde benmerkezci yetiştirilme tarzı ve medya etkisi önemli rol oynamaktadır. Araştırmanın örneklemini, İstanbul'daki çeşitli liselerde öğrenim gören 500 ergen bireyden oluşmaktadır. Aile içinde zaman zaman çatışmalar yaşanması doğaldır. Ancak önemli olan, bu anlaşmazlıkların cezalandırmadan, sağlıklı iletişimle çözüme kavuşturulmasıdır. Aksi takdirde, biriken olumsuz duygular ailede saldırganlık ve şiddete yol açabilir.

Eşler arası iletişim kadar, ebeveynlerin çocuklarla kurduğu ilişki de aile dinamiği açısından büyük önem taşır. Ebeveynlerin çocuğun duygu dünyasını anlayamaması ve ona uygun bir tutum sergileyememesi, iletişim sorunlarını beraberinde getirir. Çocukla sağlıklı bir iletişim kurmak için en temel ilkeler; onu anlamaya çalışmak, samimi olmak ve tutarlı davranmaktır. Çocukla etkili iletişimin empatik dinleme ve koşulsuz kabul ile mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Ebeveynlerin öfkeli tutumları ve sert konuşma tarzları ise çocukta saldırgan davranışların gelişmesine neden olabilir. Aile içindeki bu çatışmaların sağlıklı biçimde yönetilmesi durumunda, çocukların akademik başarısı, ruh sağlığı ve toplumsal uyumları ciddi biçimde zarar görebilir (Özgüven, 2000, s. 87).

Araştırmalar, ailesiyle sağlıklı iletişim kuramayan çocukların suç davranışlarına daha yatkın olduğunu ortaya koymaktadır. Aşırı baskıcı ya da ilgisiz ebeveyn tutumlarının, çocukta uyumsuz davranışlara ve dışsal yönelimli problemlere neden olduğu vurgulanmaktadır (Kulaksızoğlu, 2000, s. 132). Özellikle ergenlik döneminde olan çocukların ailelerinden rehberlik almaya ihtiyaçları büyüktür. Bu dönemde ebeveynle kurulan etkili iletişim, çocuğun kendisine verilen mesajları doğru şekilde kavramasını sağlar. Kendi duygu ve düşüncelerini açıkça ifade edebilen çocukların kişilik gelişimleri daha sağlıklı olur. İçsel saldırganlık eğilimleri ise huzurlu ve destekleyici bir aile ortamında dengelenebilir (Kulaksızoğlu, 2000, s. 135).

Ailedeki iletişim problemleri çözüme kavuşturulmadığında, bireyler sağlıklı iletişim ve duygusal destek arayışını aile dışındaki çevrelerde sürdürebilir. Özellikle iyiyle kötüyü ayırt etme becerisi henüz gelişmemiş çocuklar bu süreçte suça yönelme riskiyle karşı karşıya kalabilir. Korumacı aile faktörlerinin yokluğunda, çocukların riskli çevresel etkiler karşısında savunmasız hale geldiklerini belirtmiştir. Bu noktada, yanlış anlaşılmanın önüne geçebilmek ve duyguların sağlıklı biçimde ifade edilebilmesini sağlamak için anlayış, hoşgörü, merhamet ve sorumluluk gibi ahlaki ve dini değerlere dayalı bir iletişim biçimi benimsenmelidir. Yavuzer'e (2013, s. 88) göre, çocuk eğitiminin temelini sevgi, sabır ve kararlılık oluşturur; bu değerler üzerine kurulu iletişim, çocukların sosyal gelişimi açısından belirleyici rol oynar.

2.1.2. Eşler arası iletişim sorunları

Eşler arası sorunların temelinde çoğunlukla iletişim eksikliği yer almaktadır. Dökmen'e (2001, s. 45) göre, sağlıklı iletişim kurulamadığında taraflar arasında yanlış anlamalar, kırgınlıklar ve çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Etkili iletişim, eşlerin birbirini anlaması, düşünce ve duygularını

açıkça ifade edebilmesi ve empati kurabilmesiyle mümkündür. İletişim becerilerinin zayıf olması, sorunların büyümesine ve çözüm üretilmemesine neden olur (Dökmen, 2001, s. 78).

Kadın ve erkeğin doğasındaki farklılıkların bilinmemesi de eşler arasındaki iletişimi olumsuz etkileyebilir. Kadınlar süreç odaklı düşünürken, erkekler daha çok sonuca odaklanır. Erkek genellikle bilgiye yoğunlaşırken, kadın duygusal yönü ön planda tutar (Gray, 2002, s. 24–26). Problemler karşısında erkekler içine kapanıp yalnız kalmak isterken, kadınlar konuşarak rahatlamayı ve çözüm aramayı tercih eder. Eşlerin bu doğal farklılıkları tanımaları, birbirlerini hem biyolojik hem psikolojik açıdan anlamaları ve rollerinin farkında olmaları iletişim açısından oldukça önemlidir (Yavuzer, 2015, s. 95–97). Kadının yaratılışındaki hassasiyet, alınganlık ve estetik kaygılar eşi tarafından anlaşılmadığında, iletişim kopuklukları yaşanabilmektedir. Aile içinde zayıflayan iletişim zamanla ayrılıklara kadar varabilir. Eşler arasındaki çatışma, taraflardan birinin istek ve beklentilerinin diğeri tarafından engellenmeye çalışılması ya da bu şekilde algılanması durumudur (Dökmen, 2001, s. 112).

Evlilikte yaşanan anlaşmazlıklar, eşlerin uyumsuz beklentileri, ihtiyaçları ve hedeflerinden kaynaklanır. Bu çatışmalar, eşlerin birbirinin alanına müdahale etmesiyle gelişen karşılıklı bir etkileşim sürecidir (Cüceloğlu, 2012, s. 152). Dökmen'e (2001, s. 112) göre, kişiler arası çatışmalar bireysel özellikler, kültürel yapılar, çevresel faktörler, iletişim yetenekleri ve rol ayrımları gibi çeşitli nedenlere dayanır. Sürekli çatışmalarla sarsılan aile yapısı, bireylerde kaygı bozukluklarına, depresyona, düşük benlik saygısına ve saldırgan davranışlara yol açabilir. Aile içinde ise kuşak farkları, bireysel farklılıklar ve çevresel koşullar önemli etkenlerdir.

Bir diğerk önemli sorun alanı rol paylaşımındaki dengesizliklerdir. Geleneksel cinsiyet rolleri ile modern yaşam tarzı arasındaki uyumsuzluk, özellikle çalışan kadın ve eşitlik talep eden bireyler arasında çatışma yaratmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2010, s. 85–87). Kadının hem evde hem iş yaşamında üstlendiği rollerin artması, erkek tarafından yeterince desteklenmediğinde gerginlik kaçınılmaz hale gelir. Bu durum, ev içi sorumlulukların paylaşılmaması ve rol karmaşasına yol açmaktadır.

Ekonomik sorunlar, eşler arası anlaşmazlıkların en sık görülen sebeplerindendir. Maddi yetersizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik, işsizlik ve borç gibi faktörler, eşler arasında stres düzeyini artırarak tartışmaları körüklemektedir (Giddens, 2008, s. 123–125). Maddi baskılar altında kalan bireylerin duygusal tepkileri daha sert olmakta ve bu da ilişkideki uyumu bozabilmektedir.

Sadakatsizlik, evlilik kurumunu tehdit eden ciddi bir sorundur. Duygusal veya fiziksel sadakatsizlik, güven duygusunun sarsılmasına ve boşanma kararlarının hızlanmasına neden olabilir. Sadakatsizlik çoğunlukla iletişim eksikliği, duygusal ihmal ve tatminsizlikle ilişkilidir (Yavuzer, 2013, s. 118–120).

Çocuk eğitimi konusunda fikir ayrılıkları eşler arasında çatışmalara yol açabilir. Disiplin anlayışı, eğitim tarzı ve sınır koymada yaşanan farklılıklar, ebeveynler arasında anlaşmazlıklara neden olmaktadır. Araştırmalar, evlilikte sıklıkla yaşanan çatışmaların çocuk yetiştirme konusundaki fikir ayrılıklarından kaynaklandığını ve bu durumun çocukların duygusal güvenliğini zedeleyebileceğini göstermektedir (Harold et al., 2004, s. 355; Verywell Family, 2018, s.47). Benzer şekilde, yetersiz ebeveynlik uygulamalarının çocuklarda kafa karışıklığı, güvensizlik ve davranış bozukluklarına yol açabileceği vurgulanmaktadır (PLOS One, 2019, s. 4). Aile danışmanları, çocuk eğitime yönelik kararların ortaklaşa alınmasının hem evlilik doyumunu hem de çocuk gelişimini olumlu etkilediğini savunmaktadır (Verywell Family, 2018, s.47; Time, 2014). Bu durum, ebeveyn ilişkisini zedelerken çocuğun gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir.

2.1.3. Ebeveyn ve çocuk ilişkisinde yaşanan sorunlar

Aile, bireyin ilk sosyal deneyimlerini kazandığı, kimliğini inşa ettiği ve kişilik gelişiminin temellerini attığı temel kurumdur. Bu bağlamda, ebeveyn-çocuk ilişkisi, bireyin gelişiminde ve toplumsal uyumunda belirleyici bir rol oynamaktadır (Yavuzer, 2020, s. 45). Ancak bu ilişkide çeşitli nedenlerle sorunlar yaşanmakta ve bu sorunlar hem bireyin psikososyal gelişimini hem de aile bütünlüğünü tehdit edebilmektedir.

Ebeveyn ve çocuklar arasında yaşanan en yaygın sorunlardan biri kuşak çatışmasıdır. Farklı değer yargılarına, yaşam tarzlarına ve teknolojiye sahip olan ebeveynler ile çocuklar arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmaktadır. Bu durum, özellikle ergenlik dönemindeki çocuklarda özerklik isteğinin artmasıyla daha belirgin hâle gelir (Kulaksızoğlu, 2000, s. 112). Ebeveynin denetleyici ve kural koyucu tutumu ile çocuğun özgürlük talebi arasındaki denge sağlanamadığında, çatışmalar kaçınılmaz olur.

Bir diğer önemli sorun iletişim eksikliğidir. Aile içinde sağlıklı bir iletişim ortamının olmaması, çocukların kendilerini ifade etmesini zorlaştırır. Duygularını açıkça paylaşamayan çocuklar

zamanla içine kapanabilir ya da saldırgan tutumlar geliştirebilir. Etkin dinleme ve empati eksikliği, çatışmaların büyümesine yol açmaktadır (Dökmen, 2001, s. 78).

Ayrıca ebeveynlerin aşırı koruyucu veya ilgisiz tutumları, çocukların özgüven gelişimini olumsuz etkileyebilir. Aşırı müdahaleci ebeveynler çocuğun bireyselleşmesini engellerken, ilgisiz ebeveynler çocuğun duygusal ihtiyaçlarını karşılayamaz. Bu durum çocuklarda güvensizlik, akademik başarısızlık ve davranış bozukluklarına neden olabilir (Baumrind, 1971, s. 55).

Teknolojik bağımlılık ve sosyal medya kullanımı, günümüzde ebeveyn-çocuk ilişkisinde çatışmalara neden olan önemli çağdaş sorunlar arasında yer almaktadır. Ebeveynlerin dijital dünyayı anlamakta zorlanması, çocukların ise bu dünyaya yoğun şekilde bağımlı hâle gelmesi, aile bireyleri arasındaki karşılıklı anlayışın zedelenmesine yol açmaktadır. Subrahmanyam ve Šmahel (2011), dijital ortamlarda geçirilen sürenin, özellikle çocukların sosyal gelişimi ve aile bağları üzerinde belirgin etkiler oluşturduğunu belirtmektedir (s. 78).

Aynı zamanda, dijital dünyada geçirilen zamanın artması, aile içi yüz yüze etkileşimin azalmasına neden olmakta, ebeveyn-çocuk arasında sağlıklı iletişim kurulmasını zorlaştırmaktadır. Wartella ve arkadaşları (2014), dijital medya kullanımının ebeveynler üzerinde kontrol baskısı oluşturduğunu, bunun da çocuklarla yaşanan çatışmaları artırdığını ortaya koymuştur (s. 132). Öztürk ve Ayaz-Alkaya (2021) ise dijital teknolojinin aile bireyleri arasında duygusal mesafeye neden olduğunu ve bu durumun aile içi ilişkilerin niteliğini zayıflattığını ifade etmektedir (s. 58).

Dijitalleşmenin aile yaşamı üzerindeki etkileri yalnızca bireysel bağımlılıkla sınırlı kalmamakta; aile bağlarının gevşemesi, karşılıklı güvenin azalması ve duygusal kopukluk gibi çok boyutlu sonuçlara yol açmaktadır (Subrahmanyam & Šmahel, 2011, s. 65; Yavuzer, 2020, s. 80). Bu nedenle ebeveynlerin dijital medya konusunda bilinçlenmesi, çocuklarla bu konuda sağlıklı diyaloglar kurabilmesi büyük önem taşımaktadır (Dökmen, 2001, s. 90).

2.1.4. Aile büyükleri ve kuşaklar arası ilişkilerde yaşanan sorunlar

Aile, sadece anne, baba ve çocuklardan oluşan bir çekirdek yapıdan ibaret olmayıp, aynı zamanda büyükbabalar, büyükanneler ve diğer akraba bireyleriyle geniş bir sosyal yapıdır. Özellikle geleneksel toplumlarda aile büyüklerinin aile yapısı içinde belirgin rolleri ve etkileri bulunmaktadır. Ancak toplumsal değişim, modernleşme, bireyselleşme ve kuşaklar arası değer

farklılıkları, bu ilişkilerde çeşitli sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2010, s. 95).

Aile büyükleriyle yaşanan sorunların başında kuşak çatışması gelmektedir. Yaşlı bireyler çoğu zaman geleneksel değerleri savunurken, genç bireyler modern yaşamın getirdiği farklı bakış açılarına sahiptir. Bu durum, yaşam tarzı, çocuk yetiştirme biçimi, dini ve kültürel inançlar gibi alanlarda anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Tansel, 2022, s. 78). Bir diğer önemli sorun müdahaleci tutumlardır. Özellikle aynı evde yaşayan geniş aile yapılarında, büyükanne ve büyükbabaların, çocuk yetiştirme, ev düzeni veya eşler arası ilişkilere müdahalesi, çekirdek ailenin karar alma süreçlerini etkileyebilmekte ve çatışmalara neden olabilmektedir. Eşler arasında aile büyüklerinin taraf tutması da ilişkileri olumsuz etkileyen bir başka faktördür (Çelik, 2016, s. 102). Bakım yükü de önemli bir sorundur. Yaşlanan aile büyüklerinin fiziksel veya zihinsel olarak yardıma ihtiyaç duyması, bakım yükünün genç kuşaklar tarafından üstlenilmesine neden olur. Bu durum, özellikle kadın bireylerde tükenmişlik duygusuna ve psikolojik baskılara yol açabilmektedir (Özmete, 2009, s. 134). Ayrıca, ekonomik kaynakların paylaşımı ve barınma düzenlemeleri gibi konular da aile içi gerilimleri artırabilmektedir. Bununla birlikte, modern yaşamın bireyci yapısı, yaşlı bireylerin yalnızlaşmasına ve aile içinde değersiz hissetmelerine neden olabilmektedir. Aile büyüklerinin deneyim ve birikimlerinin yeterince dikkate alınmaması, onların kendilerini dışlanmış hissetmelerine ve iletişim problemlerinin artmasına yol açmaktadır (Karataş & Özdemir, 2021, s. 77).

2.1.5. Akraba ilişkilerinde yaşanan sorunlar

Aile sistemi, yalnızca çekirdek aile bireylerini değil; aynı zamanda amca, hala, dayı, teyze gibi geniş akraba çevresini de içine alan karmaşık bir yapıdır. Özellikle Türkiye gibi geleneksel yapının etkili olduğu toplumlarda, akrabalar arası ilişkiler güçlü sosyal bağlar oluşturmakla birlikte, aynı zamanda çatışma ve sorunların da kaynağı olabilmektedir (Kağıtçıbaşı, 2010, s. 110). Akrabalarla yaşanan sorunlar; müdahalecilik, sınır ihlalleri, kıyaslamalar, beklenti uyumsuzlukları ve iletişim problemleri çerçevesinde değerlendirilir.

Müdahalecilik, akrabalarla yaşanan temel sorunlardan biridir. Özellikle evlilik sonrası yeni kurulan aile yapısına dışarıdan yapılan öneriler, eleştiriler veya yönlendirmeler, eşler arasında stres kaynağı olabilmektedir. Örneğin gelin-kaynana veya damat-kayınvalide ilişkileri, aile içi sınırların ihlal edildiği alanlar olarak dikkat çeker (Demirbilek, 2018, s. 76).

Aile içi ilişkileri olumsuz etkileyen önemli faktörlerden biri, sosyal kıyaslamalar ve rekabet baskısıdır. Sosyal karşılaştırma kuramına göre bireyler, kendilerini değerlendirmek amacıyla çevrelerindeki diğer insanlarla kıyaslama eğilimindedir. Aile içinde bu kıyaslamalar; çocukların eğitim başarısı, ekonomik yeterlilik, evlilik yaşı ve mesleki başarı gibi konularda ortaya çıkabilmekte ve bireyler üzerinde yoğun psikolojik baskı oluşturabilmektedir. Bu tür kıyaslamalar aile üyelerinde değersizlik, kıskançlık ve öfke gibi duygusal tepkilere yol açabilmekte; güven duygusunu zedeleyerek bireyler arası ilişkilerde kırılganlığa neden olmaktadır (Özdemir & Karataş, 2021, s. 104). Rekabetçi sosyal yapılar, ailedeki işlevselliği ve dayanışmayı zayıflatıcı bir etkiye sahiptir (Kağıtçıbaşı, 2010, s. 123).

Ayrıca, kültürel bağlamda önemli yer tutan bayramlar, düğünler ve cenazeler gibi geleneksel toplu buluşmalarda rol ve sorumluluk dağılımına ilişkin yaşanan belirsizlikler de aile içi çatışmaların kaynağı olabilmektedir. Yıldırım (2019), bu tür durumlarda görev paylaşımının net olmamasının, aile bireyleri arasında görev yükü eşitsizliği algısı oluşturduğunu ve bunun iletişim problemleri ile çatışmaya yol açtığını ortaya koymuştur. Özellikle kimin neyi organize edeceği, kimin ne kadar maddi katkıda bulunacağı gibi konularda oluşan muğlaklık, toplumsal rollerin net çizilmemesiyle birleştiğinde anlaşmazlık riskini artırmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2010, s. 88).

Bununla birlikte, ekonomik beklentilere dayalı ilişkiler de aile içi bağların zayıflamasında etkili bir rol oynamaktadır. Erdoğan (2017, s. 56), ekonomik olarak güçlü bireylerin akrabaları tarafından sürekli destek talebiyle karşılaşmasının, bu bireylerde tükenmişlik hissi ve sömürü algısı geliştirdiğini belirtmektedir. Aile üyeleri arasında sıkça yaşanan borç ilişkileri, geri ödemede yaşanan sorunlar ve özellikle miras paylaşımlarına dair anlaşmazlıklar, uzun süreli kırgınlıklara ve hatta kopuşlara neden olabilmektedir. Bu tür ekonomik sorunlar, aile içi dayanışma kültürünü aşındırarak bireylerin birbirlerine karşı olan güven ve bağlılıklarını zayıflatmaktadır (Türkdoğan, 2020, s. 91).

2.2. Din, Maneviyat ve Dindarlığın Boyutu

Din, insanlık tarihi boyunca toplumsal yapıları şekillendiren, bireylerin ahlaki değerlerini, inanç sistemlerini ve dünya görüşlerini belirleyen önemli bir faktör olmuştur. Din, yalnızca bir inanç sistemi olmanın ötesinde, toplumsal düzenin kurallarını belirleyen, bireylerin yaşam tarzlarını etkileyen ve toplumun ruhsal yönelimlerini yönlendiren bir sosyal olgu olarak karşımıza çıkar. Dindarlık ise bireylerin dinî inançlarını ve uygulamalarını hayatlarına nasıl entegre ettiklerini

gösteren bir kavramdır. Maneviyat; aşkın olanla bağlantı kurma, yaşamın anlamı üzerine düşünme ve içsel huzur arayışı olarak tanımlanabilir. Dini geleneklerle iç içe olabileceği gibi, kişisel bir felsefî duruş ya da yaşam tarzı şeklinde de kendini gösterebilir. Bu bağlamda maneviyat, sabit bir sistem olmaktan çok, bireyin anlam üretme biçimi olarak değerlendirilmektedir.

Din ve maneviyat, toplumsal düzenin şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Pek çok toplumda dinî normlar, bireylerin davranış biçimlerini belirler ve toplumsal ilişkilerin temelini atar. Bu bağlamda din, bireylerin sosyal rollerini, eşitlik ve adalet anlayışlarını, ahlaki sorumluluklarını ve hatta ekonomik ilişkilerini etkiler (Giddens, Duneier, Appelbaum, & Carr, 2017, s. 145). Örneğin, İslam'da aile içindeki rol ve sorumluluklar, Hristiyanlıkta ise komşuluk ilişkileri, dini öğretilerle şekillenir. Bu durum, toplumda sosyal bağların güçlenmesine ve bireyler arasında belirli bir normatif düzenin oluşmasına olanak tanır (Coulson, 1978, s. 34).

Din, toplumun kültürel yapısının merkezinde yer alırken, bireylerin toplumsal aidiyet duygusunu güçlendirir. Bununla birlikte, dinin toplumsal etkisi, bazen bireyler arasındaki eşitsizlikleri veya önyargıları pekiştirebilir. Toplumda dinî inançların homojenliği ya da heterojenliği, bireylerin toplum içindeki statülerini etkileyebilir. Dinin bireysel özgürlükleri sınırlayan bir araç olarak kullanılması, toplumsal çatışmaları da beraberinde getirebilir (Casanova, 2006, s. 59). Manevi değerler, toplumların kültürel dokusunda yer almakta ve bireyler arası ilişkileri şekillendirmektedir. Empati, merhamet, bağışlama gibi değerler aracılığıyla toplumsal dayanışma güçlenmektedir. Ayrıca kriz anlarında (doğal afetler, savaş, kayıplar) toplumsal maneviyat önemli bir iyileştirici rol üstlenebilir. Bireysel düzeyde ise dindarlık, kişilerin dünya görüşlerini şekillendirir ve günlük yaşamlarını etkiler. Dindarlık, bireylerin inançlarını ne ölçüde benimsediğini, dini ritüellere katılımını ve dinî değerleri ne kadar içselleştirdiğini gösterir. Maneviyat ve dindarlık, kişinin ahlaki davranışlarını, yaşam hedeflerini, ilişkilerini ve toplum içindeki rolünü etkileyebilir. Yüksek derecede dindar bireyler, toplumsal normlara ve dini kurallara daha bağlı olabilirler. Bu bireyler, genellikle ahlaki kararlarında dinî öğretileri referans alır ve dini kimliklerini sosyal ilişkilerinde açıkça ifade ederler (Pargament, 2002, s. 88). Araştırmalar, hem dindarlığın hem de maneviyatın bireyin ruh sağlığı üzerinde olumlu etkiler oluşturabileceğini göstermektedir. Dindarlık, sosyal destek ağlarını güçlendirme ve aidiyet duygusu yaratma açısından önemli bir rol oynarken; maneviyat bireyin içsel kaynaklarını harekete geçirme ve anlam krizleriyle başa çıkma kapasitesini artırma açısından işlevseldir.

Özellikle travma sonrası stres bozukluğu, depresyon ve yas süreçlerinde maneviyatın bireyi iyileştirici rolü vurgulanmaktadır. Dindarlık ise değer temelli yaşam sürme, umut duygusunun gelişimi ve toplumsal uyum açısından etkili olabilir.

Bireysel dindarlık, psikolojik açıdan da önemli sonuçlar doğurur. Araştırmalar, dini inançların bireylerin stresle başa çıkmalarına yardımcı olduğunu ve psikolojik iyilik hallerini güçlendirdiğini göstermektedir (Koenig, McCullough, & Larson, 2001, s. 115). Ayrıca dindar bireylerin, toplumsal sorumluluklar ve yardımseverlik açısından daha fazla katılım gösterdikleri, empati geliştirdikleri ve başkalarına yardım etme konusunda daha istekli oldukları gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, aşırı dindarlık bazı bireylerde psikolojik baskı yaratabilir ve bireysel özgürlüğü sınırlayabilir. Aşırı dindarlık, aynı zamanda bireyin sosyal çevresiyle uyum sorunları yaşamasına ve toplumsal dışlanmaya yol açabilir. (Hunsberger & Altemeyer, 2006, s. 40). Glock ve Stark (1965, s. 20), dindarlığın temel unsurlarını beş farklı kategoride incelemişlerdir. Bu kategoriler, dinin duygu, inanç, ibadet, bilgi ve etki boyutlarını kapsamaktadır.

2.2.1. İnanç boyutu

Dinin inanç boyutu, bireyin dini öğretilere duyduğu inançla ilgilidir. Bu boyut, bireyin dinî öğretileri kabul etmesini, onlara inanmasını ve bu inançları hayatında bir rehber olarak kabul etmesini ifade eder. İnanç, dinin merkezi ögesidir ve bireylerin dünyayı anlamlandırma biçimlerini, yaşamın anlamını ve moral değerlerini şekillendirir. Tüm dinler belirli inanç esaslarını sistemli bir biçimde yapılandırmakta ve bu esaslara bağlı bir yaşam biçimini mensuplarından talep etmektedir (Durkheim, 1912/1995, s. 50).

Mehmedoğlu'nun (2004, s. 112) aktardığına göre Glock, dini inançları üç temel kategori altında sınıflandırmıştır. İlk kategori, Tanrı'nın varlığının kabulünü; ikinci kategori, Tanrı'nın iradesine uygun bir yaşam sürme gerekliliğini yani imanî sorumluluğu; üçüncü kategori ise Tanrı'nın amaçlarının yeryüzünde gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. Bu üçlü yapı, inanan bireyin hem Tanrı'ya yönelik bağlılığını hem de dünyadaki sorumluluklarını kapsamaktadır. Her din, kendi inanç sistemi içinde, Tanrı'nın varlığı, mahiyeti ve onunla ilgili metafizik boyutlara dair farklı açıklamalar sunar. Ahiret, ödül-ceza anlayışı, cennet ve cehennem gibi kavramlar da bu bağlamda her dinin kendine özgü öğretisi çerçevesinde şekillenir (Turan, 2009, s. 79). Bu bağlamda, inanç yalnızca metafizik kabulden ibaret olmayıp, bireyin yaşamına yön veren değerler sisteminin de temelini oluşturur. Ayten'in (2004, s. 53) de belirttiği gibi, inanç

boyutu dindarlığın merkezinde yer almakta ve bireyin "nihai anlam" arayışına sunduğu cevaplarla ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla, inanç unsuru dini yaşantının en temel ve belirleyici boyutunu oluşturmaktadır.

2.2.2. İbadet boyutu

Dinin ibadet boyutu, bireyin dini vecibeleri yerine getirme biçimini ve bu uygulamaların bireysel ve toplumsal yaşamdaki yansımalarını kapsar. Bu boyut esasen dinin davranışsal yönünü temsil eder; bireyin düşünce ve duygularını içeren inanç boyutundan farklı olarak, dışa yansıyan dini uygulamaları ifade eder (Glock, 1982, s. 45; Turan, 2009, s. 87). Bireyin Tanrı'yla ya da kutsal kabul edilen güçle kurduğu ilişki, ibadet yoluyla somut hale gelir. Bu yönüyle ibadet yalnızca dini bir zorunluluk değil, aynı zamanda bireyin manevî dünyasını besleyen ve Tanrı'yla olan bağımlı derinleştiren bir araçtır (Mehmedoğlu, 2004, s. 112). İbadet boyutu, dua, namaz, oruç, hac gibi temel dini ritüellerin yerine getirilmesini içerir. Bu ritüeller, bireyin Tanrı'ya teslimiyetini ve sadakatini ifade etmesine imkân tanır. İslam dini özelinde ise ibadet kavramı yalnızca belirli ritüel formlarla sınırlı tutulmaz; günlük yaşamın farklı alanlarında sergilenen iyi niyetli eylemler de ibadet kapsamında değerlendirilir. Örneğin, yere düşmüş bir nesneyi kaldırmak, muhtaç birine yardım etmek gibi eylemler, İslam ibadet anlayışı çerçevesinde değerlidir (Tekin, 2006, s. 59).

Ayrıca, ibadetler sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal işlevlere de sahiptir. Cemaatle kılınan namazlar, dini bayramlar vesilesiyle bir araya geline törenler ve topluca gerçekleştirilen dualar, inananlar arasında bir aidiyet ve dayanışma duygusu oluşturur. Bu yönüyle ibadet boyutu, bireyin yalnızca Tanrı'yla değil, aynı inanç sistemini paylaşan diğer bireylerle de güçlü bir bağ kurmasını sağlar. Zamanla bu ritüeller bireyin günlük rutinlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelerek hem kişisel dini gelişimi hem de toplumsal uyumu pekiştirir (Glock, 1982, s. 50; Turan, 2009, s. 89).

2.2.3. Tecrübe boyutu

Tecrübe boyutu, bireyin dini yaşantısındaki içsel deneyimleri ve bu deneyimlerin ona kazandırdığı manevi anlamı kapsar. Bu boyut, bireyin Tanrı'nın varlığını doğrudan, sezgisel ve aracısız biçimde hissettiği özel anları; korku, güven, ihtiyaç ve bağlılık gibi derin duyguları içerir (Hökelekli, 2010, s. 78; Mehmedoğlu, 2004, s. 115). Glock ve Stark'a göre, tecrübe boyutu, dini ritüellerin yalnızca toplumsal veya kültürel bir yükümlülük olarak değil, bireyin

maneviyatında iz bırakan yoğun bir deneyim olarak yaşanmasını ifade eder (Glock, 1998, s. 52). Bu nedenle tecrübe boyutu, dindarlığın en subjektif ve bireysel yönlerinden biridir (Aytan, 2004,s.60).

Bu boyutun özü, bireyin dini pratiklerini ve öğretileri sadece dışsal düzeyde değil, aynı zamanda içsel düzeyde de algılamasıdır. Dinî ritüellere katılmak, dua etmek, oruç tutmak, zikir veya meditasyon gibi ibadetleri yerine getirmek, bireyde Tanrı ile bağ kurma, içsel bir arınma ya da manevi huzur yaşama şeklinde tezahür edebilir. Bu süreç, dini bilginin kalpte ve ruhta anlam bulmasını sağlar (Hökelekli, 2010, s. 79). Tecrübe boyutu çeşitli alt başlıklarla açıklanabilir: manevi deneyimler, toplumsal dinî deneyimler, kişisel dini yaşantılar ve içsel huzur ve arınma (Mehmedoğlu, 2004, s. 116; Aytan, 2004, s. 63).

1. **Manevi Deneyimler:** Bireyin dua, zikir veya namaz gibi ibadetler sırasında hissettiği manevi yakınlık, huzur ya da teslimiyet duyguları bu alt başlığa girer. Bu tür deneyimler, inancın sadece bir bilgi ya da ritüel düzeyinde kalmayıp, duygu düzeyinde de içselleştirildiğini gösterir.
2. **Toplumsal Dinî Deneyimler:** Tecrübe boyutu yalnızca bireysel yaşantılarla sınırlı değildir. Cemaatle birlikte namaz kılmak, dini bayramlara katılmak, umre veya hac gibi ibadetlerde bulunmak bireyin dini tecrübesine toplumsal bir boyut kazandırır. Bu tür kolektif deneyimler, bireyin dini kimliğini pekiştirir ve aidiyet hissini güçlendirir.
3. **Kişisel Dini Yaşantılar:** Hayatın çeşitli dönemlerinde karşılaşılan zorluklar, kayıplar veya dönüşüm anlarında bireyin yaşadığı dini tecrübeler, tecrübe boyutunun kişisel yönünü oluşturur. Bu durumlar, bireyin dini anlam arayışını derinleştirebilir ve hayatına yön veren yeni bir manevi perspektif geliştirmesine neden olabilir.
4. **İçsel Huzur ve Arınma:** Tecrübe boyutunun önemli bir çıktısı, bireyin ruhsal dinginlik ve huzur bulmasıdır. İbadetler aracılığıyla elde edilen bu içsel denge, bireyin hem kendisiyle hem de çevresiyle daha sağlıklı ilişkiler kurmasını sağlayabilir. Bu bağlamda ibadet, sadece bir görev değil, aynı zamanda bireyin manevi olarak arınmasını sağlayan bir araçtır.

Tecrübe boyutu, bireyin dini yaşantısına anlam ve derinlik kazandıran, inançlarının ruhsal düzeyde içselleştirilmesini sağlayan bir dindarlık boyutudur. Dinî bilgi ve davranışlar, ancak bu içsel deneyimlerle bütünleştiğinde bireyin yaşamında kalıcı bir manevi etki yaratabilir (Glock, 1998, s. 54).

2.2.4. Bilgi boyutu

Tüm dinler, mensuplarının kendi inanç sistemlerini tanımalarını ve bu konuda bilgi sahibi olmalarını teşvik eder. Bireylerin inançlarıyla ilgili ne ölçüde bilgiye sahip oldukları, kutsal metinlere ve dini kaynaklara verdikleri önem ile bu konudaki düşünsel yaklaşımları, dinî bilgi boyutu kapsamında değerlendirilmektedir (Mehmedoğlu, 2004, s. 102). Bu boyut, inançla yakından ilişkili olmakla birlikte, inanmak için mutlaka bilgi sahibi olmak gerekmez. Nitekim bir kişi, yeterli düzeyde bilgiye sahip olmasa da Tanrı'nın varlığına inanabilir ve kendine özgü bir dini yaşam biçimi sürdürebilir. Bu nedenle dinler, bireylerin bilgiyle donanmış bir inanç geliştirmesini arzu etse de, bu her zaman gerçekleşmeyebilir (Turan, 2009, s. 74; Stark & Glock, 1998, s. 45). Bu boyutun araştırılmasındaki temel amaç, bireylerin dinî konularda sahip oldukları bilgi düzeyini ve bu bilginin yaşamlarına yansımalarını ortaya koymaktır (Ayten, 2004, s. 59).

Bilgi boyutu, dinin öğretilerinin ve ilkelerinin zihinsel düzeyde nasıl kavrandığını ifade eder. Bireylerin dinî doktrinleri ne ölçüde öğrendikleri, bu bilgileri ne kadar derinlikli anladıkları ve bunları yaşamlarında nasıl uyguladıkları, bu boyutun temel unsurlarını oluşturur. Dinî bilgiye dair sahip olunan anlayış, bireyin dini pratiklerini ve inançlarını anlamlandırma biçimini doğrudan etkiler. Bu bağlamda dinî bilgi, temelde üç ana alanda incelenebilir:

1. Dinin Temel Öğretileri: Kutsal kitaplardan (Kur'an, İncil, Tevrat vb.), dini liderlerin öğretilerinden ve dini normlardan elde edilen bilgiler (Mehmedoğlu, 2004, s. 110).
2. Dinin Felsefesi ve Teolojisi: Tanrı'nın varlığı, yaratılış, ahiret ve etik gibi kavramların teorik düzeyde anlaşılması (Turan, 2009, s. 82).
3. Dinî Tarih ve Kültür: Dinin tarihsel gelişimi, farklı gelenekler arasındaki farklar ve benzerlikler, dini ritüellerin tarihi gibi konular (Ayten, 2004, s. 65).

Birey, dini bilgileri hem doğrudan kutsal metinlerden hem de din adamları, öğretmenler ve toplumsal çevre aracılığıyla edinir. Öğrenme süreci; din dersleri, vaazlar, sohbetler, kitap okumaları ve kutsal metinlerin incelenmesi gibi yollarla şekillenir. Nitekim insan, dünyaya geldiğinde kendini bir dinî geleneğin içinde bulur; dinî söz ve telkinlerle karşılaşır, dinî nesne ve mekânlarla tanışır, dindar kimselerle iletişim kurarak yaşamını sürdürür. Ayrıca ailesinden ve çevresinden din hakkında çeşitli bilgiler öğrenir; ibadet eden bireyleri görür ve zaman zaman bu ibadetlere katılım sağlar (Köylü, 2000, s. 58).

Ayrıca bu boyut, öğrenilen dinî bilgilerin günlük yaşama ne ölçüde entegre edildiğini de kapsar. Dinî bilgi, bireyin davranışlarını ve değer yargılarını şekillendiren bir rehber hâline gelir. Örneğin, ahlaki bir öğretiyi anlayan birey, bu öğretinin ışığında daha saygılı, adaletli ya da hoşgörülü bir yaşam sürmeye çalışabilir. Dua etmek, dini ritüellere katılmak, toplumsal sorumluluk üstlenmek gibi eylemler de bu bilgilerin hayata geçirilmiş hâlidir (Mehmedoğlu, 2004, s. 112).

Bilgi boyutu, bireyin dini kimliğinin oluşmasında temel bir rol oynar. Dinî bilgiler, bireyin inançlarını daha bilinçli bir şekilde benimsemesini sağlarken, bu kimliğin toplumsal alanda nasıl ifade edildiğini ve algılandığını da etkiler. Bir kişi, inandığı değerleri ne kadar iyi anlar ve içselleştirirse, dini kimliği de o ölçüde güçlü olur. Örneğin, İslam'da oruç tutma veya Hristiyanlıkta sevgi ve bağışlama ilkeleri gibi öğretiler, yalnızca teorik bilgi olarak kalmaz; birey bu bilgileri davranışlarına yansıttığında, dinî kimlik görünür hâle gelir (Turan, 2009, s. 85).

Bilgi boyutu sadece bireyin inanç sistemini anlamasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bu inançların gündelik yaşamına yön vermesine de katkıda bulunur. Dinî bilgi, birey için yalnızca zihinsel bir edinim değil, aynı zamanda yaşamına yön veren pratik bir kılavuzdur. Bu nedenle, bireyin dinî bilgi düzeyi, onun genel dindarlık seviyesini ve dini yaşantısının derinliğini belirlemede önemli bir ölçüt olarak değerlendirilmelidir (Ayten, 2004, s. 66).

2.2.5. Etki boyutu

Dindarlığın etki boyutu, bireyin dini inançlarının yalnızca kişisel yaşantısına değil, aynı zamanda toplumsal yaşama olan yansımalarını da kapsamaktadır. Bu boyut, diğer dindarlık boyutlarının bir sonucu olarak görülebilir ve aynı zamanda dinin bireyler üzerindeki davranışsal ve sosyal etkilerinin araştırılmasına zemin hazırlar (Turan, 2009, s. 85; Glock, 1998, s. 87).

Din, mensuplarına sadece ibadet biçimlerini değil, aynı zamanda bir yaşam tarzını da sunar. Bu nedenle, bireylerin dini yönelimleri yalnızca dini ritüellere değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerden ahlaki tutumlara kadar birçok alana etki eder. Dini inanç, bireyin olaylara bakış açısını, karar alma süreçlerini ve yaşamını düzenleme biçimini belirleyici şekilde etkileyebilir. Örneğin, İslam dini sadece bireysel ibadetleri değil; toplumsal adaleti, aile düzenini, iş ahlakını ve sosyal sorumluluğu da kapsamına alarak müntesiplerine kapsamlı bir yaşam modeli sunar. Bu yönüyle İslam'da sekülerlik anlayışına yer vermek güçtür (Turan, 2009, s. 159).

Dinin etki boyutu, bireylerin dini inançlarının toplumsal düzeydeki etkilerini ortaya koyar. Din sadece bireyin manevi dünyasını değil, aynı zamanda içinde yaşadığı toplumu da şekillendirir. Dinin toplumsal düzeydeki yansımaları, bireylerin davranışlarını, sosyal ilişkilerini ve toplumla kurduğu bağları doğrudan etkiler. Bireyin inandığı değerler, toplumsal hayattaki tutumlarını belirler; bu da ahlaki normların, sosyal dayanışmanın, yardımlaşma anlayışının ve toplumsal sorumlulukların nasıl yaşandığını belirler. Bu bağlamda, dinin etki boyutu, bireyin dini değerlerinin toplumsal düzeydeki yansımalarını analiz eder (Giddens, Duncie, Appelbaum, & Carr, 2017, s. 195; Casanova, 2006, s. 72).

2.3. Aile ve Dini Rehberlik Büroları

Aile, toplumun huzurunun ve güvenliğinin temel dayanağıdır. Sağlam bir temel üzerine inşa edilen ve sağlıklı, dengeli bir iletişim ortamına sahip aile yapısı, yalnızca bireyin değil, aynı zamanda bütün toplumun barış ve güvenlik içinde yaşamasına katkı sağlar. Günümüzde “hız ve haz çağı” olarak tanımlanan, değişimin büyük bir ivmeyle yaşandığı bu dönemde, toplumun çekirdeğini oluşturan aile kurumunun ciddi sorunlarla yüzleştiği görülmektedir. Bu sorunlar yalnızca anne ve babaları değil, ailenin tüm bireylerini etkilemektedir. Millî ve manevî değerlere bağlı güçlü bir aile yapısının tesis edilmesi ve korunması, aile bütünlüğünün desteklenmesi ve yaşanan problemlere çözüm sunulması amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı, 2002 yılında Aile Dini ve Rehberlik Bürolarının kurulmasına karar vermiştir. Bu doğrultuda söz konusu bürolar, 2003 yılında ilk olarak Adana, Ankara, Elazığ, İstanbul, İzmir ve Samsun illerinde pilot uygulama kapsamında faaliyete geçmiştir (Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB, 2013, s. 45). Günümüzde Aile ve Dini Rehberlik Büroları (ADRB), Türkiye genelinde 81 il ve 304 ilçede hizmet vermeye devam etmektedir. 2016 yılından itibaren bu bürolarda ADRB vaizleri görevlendirilmiş ve aktif şekilde hizmet vermeye başlamışlardır (Aile ve Dini Rehberlik Büroları Yönetmeliği [ADRBY], 2019, s. 12). Bu kadroların sunduğu hizmetler arasında manevî danışmanlık ve rehberlik faaliyetleri önemli bir yer tutmaktadır. Zira günümüzde bireyler, klasik yöntemler olan irşat, tebliğ ve nasihat gibi yaklaşımların yanı sıra, karşılaştıkları manevî sorunlara daha profesyonel bir bakış açısıyla çözüm aramakta ve bu doğrultuda birebir görüşmeler gerçekleştirmektedirler (Aybey, 2015, s. 102). ADRB’ler, isminden de anlaşılacağı üzere “aile” kavramını merkezine almakta ve aile yapısına yönelik yaşanan sorunlara manevî bir perspektiften çözüm sunmayı hedeflemektedir. Bu birimler yalnızca mevcut problemler karşısında çözüm üretmekle kalmayıp, aynı zamanda önleyici yaklaşımlarla “olası sorunların önüne nasıl geçilebilir, ortaya çıkabilecek zorluklara karşı nasıl bir tutum geliştirilmelidir?” gibi sorulara yanıt arayarak topluma katkı sunmayı amaçlamaktadır (Düzgüner-Ayten, 2020, s. 58).

Toplumda dış disiplin sistemlerinin geliştirilmesine yönelik çabaların yanı sıra, bireyin kendi iç denetim mekanizmalarının da ihmal edilmemesi büyük önem taşımaktadır. Toplumun ıslahı bağlamında ailenin temel bir yapı taşı olarak rolü, iç disiplin bakımından hayati bir yere sahiptir. Düzensiz şehirleşme, zararlı alışkanlıklar, bağımlılık türleri, tüketim odaklı yaşam tarzı, göç, çatışmalar ve ahlaki yozlaşma gibi pek çok unsur aile kurumunu olumsuz etkilemektedir. Aile yapısındaki bu zayıflama ise, toplum genelinde bir bozulmayı beraberinde getirmektedir. Zira sağlıklı bir toplum yapısının sürdürülebilirliği, ancak sağlam temellere dayanan bir aile ile mümkün olabilir.

Ailenin kurulması ve muhafaza edilmesi, Müslüman bireyler açısından bir yükümlülük olarak kabul edilir. Tahrir suresindeki “Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun” (Tahrir, 66/6) ayeti bu sorumluluğu açıkça ortaya koymaktadır. İslam'ı referans alan Diyanet İşleri Başkanlığı da bu görevi kurumsal düzeyde benimsemiştir. Başkanlık, temel ilke ve amaçlarına uygun biçimde modern dünyayı ve insanlığın ortak değerlerini göz ardı etmeksizin desteğe ihtiyaç duyan bireylerin yanında olmayı din hizmetlerinin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, toplumun farklı kesimlerine, özellikle aile, kadın ve gençlere yönelik dinî bilgilendirme ve rehberlik faaliyetlerini üstlenmekte, gerektiğinde Aile ve Dini Rehberlik Büro ya da Merkezleri (ADRB/M) kurmayı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün görev alanı içinde değerlendirmektedir. Din Hizmetleri Uygulama Genelgesi'nde, bu büro/merkezlerin yalnızca manevi danışmanlık sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda yerel toplumsal sorunların çözümüne de katkı sunacağı belirtilmiştir. Ayrıca, müftülüklerin "aile okulu" ve "evliliğe ilk adım" gibi programlar düzenlemesi ve aile temelli projeler üretmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda Aile ve Dini Rehberlik Büro/Merkezleri, hem dinî-manevi rehberlik sunmayı hem de bilinçli bireyler aracılığıyla sağlıklı aile yapılarının oluşumuna katkı sağlamayı, modern yaşamın aile yapısına getirdiği zorluklara karşı çözümler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu merkezlerin hedefi yalnızca mevcut sorunları çözmek değil, aynı zamanda sorunların ortaya çıkmasını engelleyecek önlemler almaktır. Bu doğrultuda diğer kurum ve kuruluşlarla iş birliği içerisinde faaliyet alanlarını genişletmektedirler.

Aileye yönelik manevi içerikli sorunların giderilmesine destek olmak, danışanlara hiçbir ayırım yapmaksızın kapsayıcı bir yaklaşımla hizmet vermek ve tüm bunları yaparken kişisel bilgilerin gizliliğine önem vermek, bu merkezlerin temel ilkeleri arasındadır. Ayrıca yalnızca başvuranlara değil; kadın, genç ve yaşlı bireylerin yer aldığı sosyal hizmet kurumlarındaki

kişilere de hizmet götürmek, bu birimlerin hizmet kapsamındadır. Bu çerçevede Diyanet İşleri Başkanlığı, çeşitli şura, seminer, toplantı ve yayın çalışmaları aracılığıyla aile konusunu sürekli gündemde tutmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, “Aile ve Dini Rehberlik Büroları Çalışma Yönergesi” başlığıyla bir düzenleme hazırlamış ve bu düzenleme kapsamında büroların kuruluş amacı, görev alacak personelin nitelikleri ve büroların temel sorumluluklarını detaylı bir şekilde açıklamıştır. Söz konusu yönergede, büroların açılış amaçları arasında; toplumun aile konularında dinî açıdan doğru ve sağlıklı bilgiye ulaşmasını sağlamak, aile kurumunun korunmasına katkı sunmak, halkın özellikle aile ve bireylerine dair dinî içerikli soru ve sorunlarına çözüm üretmek yer almaktadır (Genç, 2015, s. 37). Ayrıca, gerekli durumlarda kamu kurumları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliği içinde ortak projeler geliştirmek, öğrenci yurtları, gençlik merkezleri, fabrikalar gibi farklı mekânlarda dinî içerikli etkinlikler düzenlemek de bu amaçlar arasında yer almaktadır. Aile bireylerinin sosyal, ekonomik ve kültürel dönüşümler sonucunda karşılaştığı risklere karşı güçlendirilmesi amacıyla manevi destek sağlamak ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile imzalanan protokol doğrultusunda, Bakanlığa bağlı kuruluşlarda dinî rehberlik ve manevî danışmanlık hizmeti sunmak da büroların görev tanımı içinde yer almaktadır.

Aile ve Dini Rehberlik Büroları Yönergesi'nin 6. maddesi, büroların kuruluş prosedürlerini ele almaktadır. Bu maddeye göre, büroların Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak ve gerekli görülen il ve ilçelerde ilgili müftülüğün önerisi ile Başkanlığın onayı doğrultusunda açılacağı belirtilmiştir. İlçelerde kurulan bürolardan il müftülüğünün sorumlu olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca bürolarda görev yapacak personelin atanması ve görev değişikliklerinin valilik onayı ile gerçekleştirileceği vurgulanmaktadır. Büro açılışları ile sonrasında oluşan personel değişikliklerinin veri tabanına işlenmesi zorunluluğu da yönergede yer almaktadır. Açılış izni alınmadan büroların faaliyete başlayamayacağı ve bu birimlerin halkın kolayca ulaşabileceği merkezi konumlarda kurulmasının esas olduğu da açıkça belirtilmiştir.

Aile ve Dini Rehberlik Büroları (ADRB), aile bütünlüğünün korunmasına katkı sağlamak, aile içi sorunların çözümüne yardımcı olmak ve toplumda bu konulara ilişkin bir farkındalık oluşturmak amacıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. Sadece soru veya sorunlarla karşılaşıldığında değil, önleyici tedbirler vasıtası ile “sorunların oluşmaması için neler yapılabilir, muhtemel problemler karşısında nasıl davranılmalıdır?” sorularına cevap arayarak

topluma faydalı olmak için gayret göstermektedir (Aybey, 2015, s. 22). Bu kapsamda, çalışmalar yalnızca belirli bir yaş veya cinsiyet grubuna yönelik olmayıp, kadın, çocuk, genç ve yaşlıları kapsayan bir anlayışla, yıl içerisindeki özel ve anlamlı günler de dikkate alınarak tüm aile bireylerini hedef alan bir program takvimi oluşturulmaktadır (Karagöz-Böke, 2020, s. 15). Ayrıca, bürolarda görevli danışmanlar; yüz yüze başvuruda bulunan bireylerin yanı sıra telefon veya e-posta aracılığıyla ulaşan kişilere de hizmet sunmakta ve ilgili soruları yanıtlamaya çalışmaktadır. Yapılan başvurular, veri tabanında yer alan özel karteks sistemine kaydedilmekte olup; bu kayıtlar görüşmenin tarihi ve saati, danışanın cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, eğitim düzeyi, sorular ve yapılan yönlendirmeler gibi bilgileri içermektedir. Danışanın cinsiyeti ve görüşmenin nasıl gerçekleştiği bilgileri, kayıt sisteminde zorunlu olarak doldurulması gereken alanlardır. Danışmanlar, kendilerine yöneltilen sorulara yanıt vermekte güçlük çektiklerinde ya da karmaşık ve çözümü zor konularla karşılaştıklarında, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'ndan destek alabilmektedirler. Ayrıca, danışmanın uzmanlık alanı dışında kalan konularla ilgili olarak danışanlara, gerektiğinde psikolog, hekim, güvenlik görevlisi gibi alanında yetkin kişilere veya ilgili kurumlara yönlendirme yapılarak yardımcı olunmaktadır. Çocuk evleri, kadın sığınma evleri, huzurevleri gibi kurumlar için özel olarak geliştirilen Değerler Eğitimi Programları bürolar tarafından uygulanmaktadır. Bu bürolarda hem bireysel görüşmelere dayalı manevi danışmanlık hem de bireylerin bilgi edinmesi ve gelişimini destekleyici etkinlikleri içeren manevi rehberlik hizmetleri sunulmaktadır. Ayrıca, aile okul seminerleri, evlilik öncesi eğitim programları, çocuklar ve gençler için değerler eğitimi faaliyetleri, bölgesel aile sorunlarına yönelik çözüm merkezli projeler gibi çeşitli programlar hazırlanmakta ve yürütülmektedir (Karagöz-Böke, 2020, s. 42). Kurum dışındaki çalışmalarında ise büro personelinin görevlendirildikleri faaliyetler kapsamında konferans, vaaz, televizyon programları, çeşitli kurumları ziyaret vb. faaliyetler yer almaktadır ve kurum dışı hizmetler sadece il ve ilçeleri değil belde ve köyleri de kapsamaktadır.

ADRB Yönergesi'nin 7. maddesinde, bürolarda görev alacak personelin taşınması gereken niteliklere ayrıntılı şekilde yer verilmiştir. Bu maddeye göre, Aile ve Dini Rehberlik Bürolarında istihdam edilmesi planlanan vaizlerin bulunmadığı durumlarda, yerine din hizmetleri uzmanları ile dört yıllık dini yükseköğretim mezunu Kur'an kursu öğrencileri, imam-hatipler ve müezzin-kayyımlar gibi unvanlara sahip personelin görevlendirilebileceği belirtilmiştir. Görevlendirilecek vaizlerin, görev alanıyla ilgili bilgi ve deneyim sahibi olması, kendisine yöneltilen dini içerikli soruları cevaplayabilme yetkinliğine sahip bulunması, etkili iletişim kurabilme becerisi göstermesi ve diğer kurumlarla iş birliği yapabilecek nitelikte olması

beklenmektedir. Ayrıca, kadın, genç, çocuk ve aile konularında akademik çalışma yapmış olanlara görevlendirmelerde öncelik tanınacağı da ifade edilmiştir. Bununla birlikte, bürolarda çalışacak personel, öncelikli olarak manevi danışmanlık ve rehberlik konularında hizmet içi eğitimden geçirilmekte; bu eğitimler zaman içerisinde güncel bilgi paylaşımı ve vaka temelli değerlendirmelerle sürdürülebilir hâle getirilmektedir (Karagöz-Böke, 2020, s. 42).

2.3.1. Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına başvuran danışanların soruları ve sorunları

Zorluklarla başa çıkma yeteneği bağlamında, ailelerin problem çözme yetkinliği, etkili iletişim kurma ve stresle mücadele gibi alanlarda kendilerini geliştirmeleri, mevcut sorunları daha kolay aşmalarına ve dengeyi sağlamalarına yardımcı olur. Bu tür bir durumu başaran aile yapıları “sağlıklı aile” olarak tanımlanırken, sorunlara çözüm üretmede ve denge kurmada yetersiz kalan yapılar ise “sağlıksız aile” olarak kabul edilir (Canel, 2011, s. 54). Ailenin en temel işlevlerinden biri olan dinî ve psikolojik rollerinin etkinliği, bireyin bedensel, zihinsel ve ruhsal uyumunu sağlayan ve tam anlamıyla sağlıklı olma hâli olarak tanımlanan manevi iyilik durumunun sürekliliği açısından büyük önem taşır. Çünkü bireyin benlik gelişimi ve insan olmanın temel özellikleri, erken yaşlarda aileyle kurduğu ilişkilere bağlı olarak şekillenir (Hökelekli, 2016, s. 89).

Aile, çoğunlukla en yoğun manevi tatminin yaşandığı yer olmakla birlikte, zaman zaman en derin duygusal sorunların ve çatışmaların da kaynağı olabilir (Gürses, 2001, s. 38). Bu bağlamda Yüce Allah, kullarını kimi zaman aile aracılığıyla da sınavdan geçirebilmektedir (Erul, 2010, s. 54).

Türkiye genelinde aile içinde yaşanan sorunlara baktığımızda, TAYA (Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları) kapsamında 2016 yılında gerçekleştirilen ve 17.239 haneden toplam 57.398 bireyin katılım sağladığı çalışmada, 15 yaş üzeri 35.475 kişiyle yüz yüze yapılan görüşmelerin sonuçlarına göre, aile içi anlaşmazlıkların sebepleri çeşitli başlıklar altında toplanmıştır. Bu başlıklar arasında kültürel farklılıklar, arkadaş çevresi, cinsel uyum eksikliği, eğlence anlayışındaki uyuşmazlıklar, kişilik farklılıkları, bireyin kendine özen göstermemesi, siyasi düşünce ayrılıkları, giyim tarzı, eşin ailesiyle olan ilişkiler, işle ilgili sorunların eve yansımaları, dinî inanç farklılıkları, birlikte zaman geçirememesi, internet kullanımı, harcama alışkanlıkları, alkol tüketimi, yetersiz gelir, kumar alışkanlığı, kıskançlık, çocuklara dair sorumluluklar, ev işleriyle ilgili yükümlülükler ve sigara kullanımı gibi unsurlar yer almaktadır (Koçkar,Harma,2018, s. 140).

Öte yandan, Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarına (ADRB) ailevi sorunlarla ilgili başvuran kişilerin yönelttiği sorular incelendiğinde, Ege Bölgesi'nde gerçekleştirilen bir araştırmada, öne çıkan konular şu şekilde sıralanmıştır: iletişim eksiklikleri, anne-baba ile çocuklar arasında yaşanan sorunlar, gençlerle ilgili meseleler, ekonomik sıkıntılar, boşanma süreçleri, cinsellikle ilgili meseleler, zararlı alışkanlıklar, insan ilişkilerine dair problemler, fıkhi sorular ve batıl inançlar.

Bursa ve İzmir illerinde yapılan başka bir araştırmada ise, aile içi sıkıntılar; evlilik ve boşanma süreçleri, aile planlaması, geçimsizlik, aldatma, aile içi şiddet, olumsuz akraba ilişkileri, ruhsal sorunlar, ebeveynlerle çocuk/genç arasındaki ilişkiler, cinsellikle ilgili meseleler, cinsel yönelim ve sapkınlıklar, bağımlılık türleri, dua etme, yardım ve barınma ya da iş talebi, dertleşme, teşekkür ve genel içerikli sorular, hurafeler (Aybey,2015, s.140) dinî temelli suçluluk hissi, miras problemleri, yaşlı bakımı, ekonomik sıkıntılar ve engellilik temaları altında incelenmiştir.

Genel olarak yapılan araştırmalar incelendiğinde, aile içi problemlerin sosyolojik, psikolojik ve fıkhi gibi çeşitli boyutlara sahip olduğu görülmektedir. Aynı zamanda ailenin karmaşık ve çok katmanlı bir yapıya sahip olması da, bu sorunların çeşitliliğini artıran önemli bir etkidir. Bu tür problemler karşısında sunulacak destek ve müdahalelerin de çok yönlü olması; ayrıca ailenin toplumsal yapıdaki önemi göz önünde bulundurularak bilinçli ve dikkatli bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Söz konusu sorunların temelinde genellikle iletişim eksikliği yer almakta olup, aynı zamanda çözüm yollarının ve sunulacak desteğin de temelini yine iletişim oluşturmaktadır. İletişim çift taraflı işleyen bir süreç olduğundan, bu sürecin herhangi bir aşamasında bir aksama meydana geldiğinde çeşitli problemler ortaya çıkabilmektedir. Bireyler arasında kurulan sağlıklı iletişim, birçok sorunun oluşmasını engelleyebileceği gibi (Yıldırım, 2019, s. 76), danışmanlık sürecinde de danışanla kurulan yapıcı iletişim sayesinde sorunun doğru biçimde tanımlanması ve izlenecek yolun belirlenmesi daha sağlıklı şekilde gerçekleştirilebilir.

2.3.2. Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına başvuran danışanların sorunlarının çözümlenmesinde manevi değerlerin ve dini referansların önemi, kullanımı

Psikoloji, insanın ruhsal yapısını ve bu yapının dışa yansıyan etkilerini bütüncül bir yaklaşımla ele alan ve çok yönlü insan doğasına dair farklı boyutları inceleyen bir bilim dalıdır (Hökelekli, 2013, s. 12). İnsanın çok katmanlı yapısı, bu alanda çeşitli uzmanlık alanlarının gelişmesini

gerekli kılmıştır. Bu alanlardan biri olan din psikolojisi, bireyin dini yaşantısını, duygularını, düşüncelerini, tasavvurlarını, dine yönelimini, bu yönelimi içselleştirme sürecini, dini eğilim ve yatkınlıklarını, dini deneyimlerini, inanç ya da inançsızlık hallerini, hidayet veya dinden uzaklaşma gibi durumlarını konu edinen bir disiplin olarak tanımlanmaktadır (Hökelekli, 2016, s. 35).

İnsanın davranışları durağan değil, sürekli bir değişim içerisinde. Bununla birlikte bireyin yaşadığı sosyal çevre de sürekli gelişmekte ve dönüşmektedir. İnsan, zaman içerisinde hem içinde bulunduğu şartları değiştirerek aktif bir özne olmuş hem de bu değişimlerin etkisi altında kalmıştır. Manevi ihtiyaçlar insan varoluşunun değişmez bir parçası olmakla birlikte, bu ihtiyaçların yoğunluğu da bireyden bireye ve zamana göre farklılık gösterebilir. Modern toplumda özellikle kent yaşamında birey, yabancılaşma olgusu ile karşı karşıya kalmış; önce çevresine, ardından kendisine yabancılaşmaya başlamıştır. Bu bağlamda din, bireyin sığınabileceği manevi bir dayanak noktası olarak ortaya çıkmakta; maddi değerlerin ön plana çıktığı günümüz dünyasında yeniden ilgi odağı haline gelmektedir (Hökelekli, 2013, s. 58). Bu durum, insanın doğası gereği kendi özüne dönme arzusunu ortaya çıkarmış ve geçmişte var olan dini ve manevi değerlerin günümüz koşulları çerçevesinde yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur. Din ve maneviyata olan ilginin artması, bu alandaki akademik araştırmaların ve sosyal uygulamaların da çoğalmasına zemin hazırlamıştır (Düzgüner, 2016, s. 20).

Maneviyat, yaşamı anlamlandırma sürecinde aşkın olana yönelerek, anlamın ötesinde bir varoluşun mümkün olduğunu kabul eder. Bu bağlamda din ve dini uygulamalar da bireyin manevi yönünü güçlendirmeyi amaçlar. Her ne kadar dindarlık ve maneviyat kavramları birbirinden bağımsız olarak değerlendirilebilse de, bu iki kavramın tam anlamıyla birbirinden ayrıştığını söylemek güçtür; zira aralarında ciddi bir örtüşme söz konusudur (Söylev, 2022, s. 15). Literatürde dinin maneviyatı kapsadığı, maneviyatın ise dini içerdiği ya da bu iki yapının birbirine zıt ya da özdeş olduğu yönünde çeşitli yaklaşımlar yer almaktadır (Düzgüner, 2016, s. 28).

Maneviyat, bireyin kendi iç dünyasıyla ve başkalarıyla kurduğu bağı, uyum, affedicilik, hoşgörü, sabır ve sevgi gibi değerler üzerinden inşa eder (Özdoğan, 2006, s. 44). Bu değerler, kişinin hayat deneyimlerini anlamlandırmasına ve karşılaştığı zorluklarla başa çıkmasına yardımcı olur. Bu çerçevede manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin dini inancı olsun ya da olmasın, doğası gereği sahip olduğu manevi yönüne hitap ederek yaşadığı sorunlara çözüm üretmeyi amaçlayan bir destek sürecidir. Manevi danışmanlık yalnızca dini problemlerle sınırlı

kalmayıp; ölüm, hastalık, ekonomik zorluklar, evlilik, bağımlılıklar, aile içi ilişkiler gibi bireyde psikolojik veya duygusal rahatsızlıklara neden olan tüm sorunları ele alır (Söylev, 2020, s. 30). Bireyin sahip olduğu dini ve manevi değerler çerçevesinde bu sorunların çözümüne katkı sağlamayı hedeflerken, pozitif psikoloji yaklaşımı da mutluluk, yaşamdan memnuniyet ve umut gibi olumlu psikolojik göstergeleri merkeze alarak benzer bir iyilik hâli oluşturmayı amaçlar. Bu yaklaşımı benimseyen psikologlar, dinin bu olumlu göstergeleri desteklediğini vurgulamışlardır (Ayten, 2018, s. 50); ayrıca dinin, yoğun denetim mekanizmaları sayesinde suç, saldırganlık, bağımlılık ve duygusal dengesizlik gibi olumsuzlukların da önlenmesine katkı sunduğunu ileri sürmüşlerdir (Söylev, 2022, s. 22). Maslow’a göre birey, kendisini aşkın ve yüce bir varlığa teslim edemezse umut kaybı ve saldırganlık gibi sorunlarla karşılaşabilir. Bu görüşe Carl Rogers ve C. G. Jung da katılmaktadır (Corsini & Wedding, 2012, s. 85).

Aşkın inanç, genel anlamda evrenin büyüklüğü karşısında hayranlık duymayı; özelde ise bireyin kendisinden yüce bir varlığa inanmasını ifade eder. Bu nedenle insanın manevi, sosyal ve psikolojik yönleri bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Ruh sağlığının korunması, bu yönlerin dengeli ve uyumlu şekilde işlemesiyle mümkündür. Tüm bu gelişmeler sonucunda, ruh sağlığı ve dinin iş birliğiyle gelişen manevi danışmanlık ve rehberlik, günümüzde önemli bir ihtiyaç alanı olarak ortaya çıkmıştır.

Uluslararası literatürde “pastoral care and counselling”, “pastoral care”, “pastoral counselling” ve “spirituality” gibi terimlerle ifade edilen; Türkiye’de ise “dini danışmanlık ve rehberlik”, “manevi bakım”, “dini rehberlik”, “maneviyat psikolojisi” gibi çeşitli kavramlar çerçevesinde ele alınan ve en yaygın şekilde “manevi danışmanlık ve rehberlik” adıyla anılan bu alan, birçok farklı tanımla açıklanmaktadır. 1964’te Clebsch ve Jaekle, bu kavramı, ruhsal sorunlar yaşayan bireylere din adamları tarafından yardım edilmesi, iyileştirme, uzlaştırma ve rehberlik sağlama amacı taşıyan faaliyetler olarak tanımlamıştır (Akt., Ok, 2014, s. 45). 1966’da Clinibell ise “temel pastoral danışmanlık türleri” çalışmasında bu yardım sürecinin bireylerin ve grupların gelişimini destekleyen, cesaretlendirici bir işlev taşıdığını vurgulamıştır (Akt., Ok, 2014, s. 47). Schlauch ise manevi danışmanlığı, bireyin zihinsel, bedensel ve ruhsal bütünlüğünü temel olarak tanımlar (Akt., Ok, 2014, s. 50).

Manevi danışmanlık ve rehberlik, köken olarak Batı’dan gelen bir kavram olsa da, özellikle ABD’de ruh sağlığı bağlamında dinin etkisinden yararlanmak amacıyla bu alana ilgi gösterilmiştir. Din görevlilerinin çoğu eğitim süreçlerinde danışmanlık dersleri alırken, psikolog ve psikiyatristlerin büyük kısmı manevi ya da dini içerikli derslerden yoksundur.

Köylü, yalnızca Batı toplumlarında değil, Uzak Doğu dinlerini benimseyen kültürlerde de cinsel işlev bozuklukları, beslenme problemleri, madde ve alkol bağımlılığı gibi konularda manevi danışmanlıktan yararlanıldığını belirtmektedir (Köylü, 2016, s. 123).

Birey, inandığı dini yapının gereklerini yerine getirmeye başladıkça kendini daha fazla kabul görmüş hisseder ve bu dini sosyalleşme süreci sayesinde özdenetim, hikmet, affetme, şükür, umut ve sevgi gibi evrensel değerlere daha kolay sahip olur (Mehmedoğlu, 2013, s. 78). Aile ve din, bu evrensel değerlerin birey tarafından benimsenmesini ve içselleştirilmesini sağlamak gibi ortak bir hedefe sahiptir. İnsan davranışlarının kökeni üzerine yapılan araştırmalar, olumsuz davranışların önlenmesi amacıyla aile, din ve psikoloji alanlarının iş birliğiyle çeşitli çalışmalar yapılmasını gerekli kılmaktadır. Manevi sağlığı destekleyen ve yaşanabilecek zorluklarla baş etmede bireye destek olan aile yapısı, depresyonla bağlantılı bir psikolojik unsur olan yalnızlık (Cengil, 2022, s. 34) duygusunu ortadan kaldırarak bireyin psiko-sosyal gelişimine katkı sunmaktadır (Karagöz ve Böke, 2020, s. 56).

Aile ve Dini Rehberlik Bürolarında verilen manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, dini boyutu içermekle birlikte insan merkezli bir anlayışa sahiptir. Bu hizmetler, bireyin dinî çerçevede yaşadığı psikolojik ve sosyal sorunları anlamaya ve çözmeye yönelik bütüncül bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu doğrultuda, manevi danışmanlık hizmetlerinin işlevleri yedi temel başlık altında değerlendirilmektedir:

1. İyileştirici işlev: Bu işlev bireyin ruhsal olarak rahatlatılmasını ve yaşadığı içsel sıkıntılarla başa çıkabilmesini hedefler. Özellikle kişilerarası ilişkilerde sorun yaşayan bireyler, uzun süreli manevi destekle bu sorunların üstesinden gelmeye çalışırlar. Hiltner (1958), bu işlevi “healing” (iyileştirici) olarak tanımlamış ve pastoral danışmanlığın temel rollerinden biri olarak görmüştür (s. 22).
2. Destekleyici işlev: Bireyin yaşadığı umutsuzluk, yalnızlık ve çaresizlik gibi durumlarda maneviyat yoluyla ayakta kalmasına yardımcı olur. Hiltner (1958), bu işlevi “sustaining” (destekleyici) olarak adlandırmış ve bireyin mevcut durumunu kabullenmesine katkı sunduğunu belirtmiştir (s. 25).
3. Yönlendirici işlev: Kararsızlık içinde olan ya da içsel bir rehberliğe ihtiyaç duyan bireylerin, kişisel özelliklerine uygun çözümlerle gelişimlerini destekler. Hiltner’in (1958) “guiding” (yönlendirici) işlevi, danışanın sağlıklı kararlar almasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır (s. 27).

4. Uzlaştırıcı işlev: Aile içinde veya sosyal yaşamda yaşanan anlaşmazlıkların çözümünde, dinî ilkeler çerçevesinde barışı ve empatiyi geliştirmeye çalışır. Bu işlev, danışanlar arasında karşılıklı anlayış oluşturmaya amaçlar (Doehring, 2006, s. 45).
5. Geliştirici işlev: Clinebell (1984), pastoral bakımın sadece kriz anlarında değil, bireyin gelişiminde de etkin olması gerektiğini vurgulayarak bu işlevi ön plana çıkarmıştır. Danışana doğru bilgi ve dinî yönlendirmeler sunarak zihinsel, duygusal ve ruhsal gelişimini destekler (s. 34).
6. Özgürleştirici işlev: Bireyin yaşamında karşılaştığı çıkmazlarda, manevi danışmanlığın kişinin içsel gücünü fark etmesine katkı sağlayarak özgürleşmesine destek olması amaçlanır. Doehring'e (2006) göre bu, bireyin kendi çözüm sürecine aktif katılımını teşvik eder (s. 47).
7. Yetkilendirici işlev: Danışanın, danışmanlık süreci sonrasında da yaşamını sürdürebilmesi için gerekli manevi becerileri kazanması hedeflenir. Clinebell (1984), bunu “spiritually empowered wholeness” olarak ifade eder ve bireyin bağımsız şekilde kendi sorunlarını çözebilmesinin önemine dikkat çeker (s. 38).

Bu işlevler sayesinde manevi danışmanlık yalnızca krizleri çözmekle kalmaz, bireyin uzun vadeli gelişimini, iyilik hâlini ve yaşamla kurduğu anlam ilişkisini de derinleştirir. Bu çerçevede Aile ve Dini Rehberlik Bürolarında verilen manevi danışmanlık, bireyin hem dini hem de psikolojik ihtiyaçlarını gözeten, çok boyutlu bir destek mekanizması olarak tanımlanabilir (Koç, 2015, s. 45; Yıldırım, 2019, s. 78).

2.3.3. Aile ve dini rehberlik bürolarına başvuran danışanların maneviyat ve dindarlıklarının psikolojik sağlamlıklarında ve sorunlarını çözmede etkisi

Maneviyat ve dindarlık, aile yaşamıyla yakından bağlantılıdır; ancak aile yapısı, aile işlevselliği ve ebeveynlik tarzları gibi alanlarda maneviyatın etkilerinin sistematik olarak ele alınması oldukça yeni bir gelişmedir (Walsh, 2012, s. 45). Alanyazın incelendiğinde, maneviyatın özellikle evlilik, ebeveyn-çocuk ilişkisi ve genel anlamda aile içi etkileşim bağlamlarında değerlendirildiği görülmektedir. Evlilik ilişkisi açısından bakıldığında, çiftlerin manevi yönelimlerinin, birlikte baş etme stratejileriyle olumlu yönde ilişkili olduğu ve maneviyatın çiftler açısından koruyucu bir rol üstlendiği tespit edilmiştir (Austin & Falconier, 2012, s. 112). Evliliğe kutsal bir anlam yüklemek gibi manevi bakış açıları, bireylerin affedicilik gibi olumlu duygularını etkileyerek hem çatışmaların azaltılmasına hem de bu çatışmalarla başa çıkma becerilerine katkı sağlayarak evlilik ilişkisini güçlendirmektedir (Mahoney ve ark., 1999, s. 325).

Manevi ve dini ritüeller, çift ilişkisine anlamlı bir şekilde entegre edildiğinde, hem evlilik doyumu hem de ilişkiden alınan mutluluk üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır (Fiese & Tomcho, 2001, s. 678). Evli bireylerin sahip olduğu manevi yönelimler, hem evliliklerinden hem de genel yaşamlarından aldıkları doyumu artırmaktadır. Bu katkının altında yatan etkenler arasında, eşler arasındaki duyarlılık ve karşılıklı fedakârlık duygularının da yer aldığı belirtilmektedir.

Nitel araştırmalar, evli çiftlerin evliliklerini sürdürmede özerklikle yakınlık arasında denge kurmanın, etkili iletişim ve duygusal bağlılığın, uyum algısının ve dini yönelimin belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Katılımcılar, ilişkilerindeki yakınlığı tarif ederken, maneviyatın bu bağlamda önemli bir unsur olduğunu vurgulamışlardır. Dini yönelimi olan bireylerin, inançlarından manevi destek aldıkları ve karşılaştıkları zorluklar karşısında bu desteğin, evlilik bağlarını kuvvetlendirdiği görülmüştür (Robinson & Blanton, 1993, s. 150).

Diğer nitel bir çalışmada, din ve maneviyatın evlilik problemlerinin çözümünde işlevsel bir rol oynadığı tespit edilmiştir (Yapıcı, 2018, s. 78). Ayrıca, eşler arasında açıklık ve güvene dayalı iletişim gibi ilişki bileşenlerinin, bireylerin manevi yönelimleriyle ilişkili olduğu gözlemlenmiştir (Nelson, Kirk, Ane & Serres, 2011, s. 134). Tüm bu bulgular, maneviyatın çiftler üzerinde olumlu etkiler yaratarak evlilik ilişkisine katkı sunduğunu göstermektedir. Maneviyat, ebeveynlik bağlamında ele alındığında, öncelikle insan gelişimi içerisindeki yerine değinmek gerekir. Bireyin yaşamda anlam ve amaç arayışını besleyen manevi gelişim, kişinin içsel dünyasında gerçekleşen bir süreçtir ve bireyin kendisini aşarak daha yüce bir varlığa ya da amaca ulaşma potansiyelini barındırır. Maneviyatın bireyin içsel bir yönelimi olduğuna dair görüşler, farklı ülkelerden insanların zaman zaman ya da sıkça yaşamın anlamı üzerine düşündüklerini ortaya koyan araştırma bulgularıyla desteklenmektedir (Campbell & Curtis, 1996,s.41).

Bireyin bu manevi eğiliminin gelişmesini teşvik eden ya da sınırlayan sosyal çevre oldukça önemlidir ve bu çevrelerin başında aile gelmektedir (Benson ve ark., 2003, s. 56). Maneviyatın gelişimsel bir niteliğe sahip olması, aileyi bu gelişim için temel bir sosyal ortam hâline getirmektedir.

Maneviyat, aile ilişkileri bağlamında ele alındığında, sadece bireysel bir içsel deneyim değil, aynı zamanda toplumsal bir boyut da taşımaktadır. Aileler, kendi anlam dünyalarını inşa eden sosyal yapılar olarak özgün bir manevi yapıya sahiptir. Aile içi etkileşimler sırasında bireyler manevi sorgulamalarla karşı karşıya kalabilmektedir (Anderson, 2009, s. 103). Maneviyat, bireylerin yaşamlarında destekleyici bir unsur olduğu gibi, çiftler ve aile birimleri için de

önemli bir destek kaynağı olabilir (Wolf & Stevens, 2001, s. 88). Günümüzde aile yapılarında yaşanan değişimlerle birlikte, ailelerin bütünlük, anlam ve bağ kurma yönündeki arayışlarının arttığı gözlemlenmektedir. Walsh'a (2012, s. 45) göre, maneviyat hem bireyler hem de aileler açısından güçlü bir boyut oluşturmaktadır; inanç sistemleri ve manevi ritüeller uzun süredir aileleri besleyen ve bir arada tutan işlevsel bir rol oynamaktadır. Maneviyat, ailelerin karşılaştığı zorluklarla başa çıkmalarında önemli bir içsel kaynak olarak değerlendirilmektedir.

Ayrıca çeşitli araştırmalar, maneviyatın aile üyelerinin iyi oluş düzeylerini ve yaşamdan aldıkları doyumu artırdığını ortaya koymuştur. Bu bulgular doğrultusunda, maneviyatın aile sistemine olumlu katkılar sunduğu ve aile yapısını güçlendirdiği ifade edilebilir (Wiggins, 2012, s. 59). Tüm bu veriler, maneviyatın aile ilişkilerinin gelişimi ve güçlenmesinde etkili bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Manevi inançlar ve değerler, aile bireylerinin dünyaya bakışını şekillendirerek aile içi ilişkiler üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir (Hoogestraat & Trammel, 2003, s. 122). Ailelerin güçlü yönlerinden biri olan bu manevi inançlar, çoğunlukla ortak aşkın değerleri içermektedir. Ailelerin benimsediği aşkın inançlar, yaşanan zorlukların kabullenilmesini kolaylaştırmakta ve onların olaylara daha geniş bir çerçeveden bakarak umut duygusunu korumalarına katkı sağlamaktadır (Walsh, 2012, s. 45; Walsh, 1998b, s. 260). Aile tarafından anlamlı bulunan manevi değerler, ailede birlik ve beraberlik hissinin gelişimine olanak tanımaktadır (Walsh, 2012, s.48). Maneviyat, özellikle kayıplar karşısında ailelerin uyum süreçlerini destekleyerek (Walsh, 2011, s. 78), anlam duygusu aracılığıyla yaşamlarını sürdürebilmelerine katkı sağlar (Walsh, 2009, s. 65). Ailede maneviyat; dua etme, dini ya da geleneksel ritüellerin yerine getirilmesi, doğayla ilişki kurma, sanat yoluyla yaratıcı ifadelerde bulunma (Walsh, 2012, s. 53) ya da gönüllülük faaliyetlerine katılım gibi çeşitli yollarla ifade edilebilmektedir (Perry & Rolland, 2009, s. 86). Aile bireylerinin ortak bir amaç doğrultusunda birlikte çaba göstermesi, aralarındaki bağı kuvvetlendirebilir (Walsh, 2012, s. 50). Aile sistem yaklaşımı perspektifinden değerlendirildiğinde, maneviyat ile aile arasında çift yönlü bir etkileşim olduğu görülmektedir. Anlam yüklü manevi inançlar ve uygulamalar, aile yapısını güçlendirme potansiyeli taşıırken; katı ve esnek olmayan manevi tutumlar aile üyeleri arasındaki ilişkilerde olumsuz etkiler yaratabilir (Walsh, 2009, s. 900). Bu nedenle maneviyatın ve manevi inançların aile ilişkilerine olan olumlu ya da olumsuz etkilerinin kapsamlı bir biçimde anlaşılabilmesi için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Walsh, 2012, s. 52).

Maneviyat aileler açısından çok yönlü anlamlar barındırmakta ve farklı biçimlerde dışa vurulmaktadır. Maneviyat, sadece bireysel bir içsel deneyim değil, aynı zamanda aile içi ilişkileri şekillendiren, değerleri yönlendiren ve kriz anlarında dayanıklılığı artıran önemli bir yapısal unsurdur (Walsh, 2012, s. 45). Aile üyeleri arasında empati, saygı, hoşgörü ve dayanışma gibi duygusal bağların güçlenmesinde maneviyatın sağladığı katkı göz ardı edilemez (Wiggins, 2012, s. 59). Özellikle inanç temelli değerlerin aile içi iletişim kalitesine olumlu etkileri olduğu, araştırmalarla da desteklenmektedir (Nelson, Kirk, Ane & Serres, 2011, s. 133). Bu bağlamda, maneviyatın aile içi etkileşimler üzerindeki etkisinin daha net ortaya konulabilmesi adına aile eğitimi ve danışmanlığı alanında bu konuya yönelik akademik çalışmaların artırılması önem arz etmektedir (Yapıcı, 2018, s. 74). Ayrıca, ailelere yönelik geliştirilecek rehberlik ve danışmanlık programlarında maneviyat boyutunun dikkate alınması, bireylerin manevi ihtiyaçlarına duyarlı bir yaklaşım geliştirilmesini sağlayacaktır (Perry & Rolland, 2009, s. 85). Bu tür programlar, ailelerin hem bireysel hem de kolektif düzeyde anlam arayışlarına katkı sunacak ve aile içi sorunlarla başa çıkmada manevi baş etme mekanizmalarının geliştirilmesine yardımcı olacaktır (Walsh, 2011, s. 232). Maneviyatın hem önleyici hem de iyileştirici yönleriyle aile dinamikleri içinde önemli bir işlevi bulunmaktadır. Dolayısıyla, aile danışmanlığı uygulamaları maneviyat boyutunu da içerecek şekilde bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalı, ailelerin inanç sistemleri ve değer dünyaları göz önünde bulundurularak destek mekanizmaları oluşturulmalıdır (Anderson, 2009, s. 115).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın temel amacı, Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına başvuran danışanlarda aile içi sorunlarla başa çıkma süreçlerinde din ve maneviyatın rolünü derinlemesine incelemektir. Din ve aile etkileşimi üzerine yapılan araştırmalar, son yıllarda artış göstermiş olmakla birlikte, bu çalışmaların büyük çoğunluğu Batı merkezli, özellikle Anglo-Sakson ve Yahudi-Hristiyan örneklemeler üzerinden yürütülmüştür (Hatch ve ark., 2017, s. 102). Oysa İslam, dünya genelinde en yaygın ikinci inanç sistemi olup, Müslüman topluluklar hem demografik olarak hızla büyümekte hem de sosyal-kültürel yapıları itibarıyla farklılık arz etmektedir. Buna rağmen, Müslüman bireylerin dini inançlarının aile yapıları ve ilişkileri üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar görece sınırlıdır (Alghafli ve ark., 2014, s. 78). Alghafli ve arkadaşlarının (2014) da vurguladığı üzere, Müslüman ailelerin dini inançları gündelik yaşamlarına ve ilişkilerine nasıl entegre ettikleri, hem aile psikolojisi hem de din psikolojisi açısından araştırılmaya açık ve zengin bir alandır. Bu bağlamda, dinin yalnızca bireysel bir inanç sistemi değil, aynı zamanda aile içi etkileşimlerde yönlendirici bir işlev üstlenebileceği dikkate alınmalıdır. Ancak mevcut literatürde, dindar ailelerin ve çiftlerin inançlarını evliliklerine ve sorun çözme stratejilerine nasıl yansıttıklarına dair yeterli derinlikte çalışmaların bulunmadığı gözlemlenmektedir. İlerisoy ve Mehmedoğlu'na (2021, s. 34) göre, mevcut araştırmaların büyük bir kısmı demografik değişkenlere ve nicel yöntemlere odaklanmakta; dindarlığı çoğu zaman tek boyutlu ölçeklerle ölçmekte ve böylece aile içinde yaşanan dini deneyimi tüm boyutlarıyla kavramakta yetersiz kalmaktadır. Bu eksiklik, dindarlığın aile içi süreçlerdeki rolünü daha kapsamlı bir şekilde anlamamıza engel teşkil etmektedir. Bu nedenle, dini inancın aile içi iletişim, çatışma çözümü, dayanışma ve bağlanma gibi boyutlarda nasıl tecrübe edildiğini inceleyen, nitel yöntemlerle derinlemesine veri toplayan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Nitel yöntemlerde odak noktası ailelerdeki yapısal veya demografik eğilimleri tanımlamaktan ziyade, ailelerin kendi aile gerçeklerini yaratma ve sürdürme süreçlerini araştırmaktır. Böylelikle bireyin ve daha geniş bağlamda ailenin refahına katkıda bulunan tutumların içselleştirilmesinde rol oynayan bir olgu olarak kabul edilen dinin, aile hayatında nasıl işlediğinin araştırılması maneviyatın aile terapisi çalışmalarına entegrasyonu açısından önemli kazanımlar sunabilir (İlerisoy ve Mehmedoğlu, 2021, s. 56). Bu bağlamda dindarlığın aile işleyişi üzerindeki etkilerinin ilişkisel bir bakış açısıyla ve derinlemesine nitel yöntemlerle

araştırılması din psikolojisi, aile psikolojisi ve ailelere yönelik olarak yürütülen programlara önemli katkılar sağlayabilir. Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına başvuranların genellikle aile içi sorunlar nedeniyle bürolara başvurumaktadırlar. Bürolara başvuran kişilerin aile içi sorunlarının çözümünde dindarlıkları etkili olmaktadır. Dindar bireylerin sorunlar ile daha rahat başa çıkabilmeleri, çözüm odaklı olmaları, eşleri ile daha az çatışma yaşamaları, işlevsel sorun çözme yöntemlerini daha sık kullanmaları, evlilik doyumlarının da daha yüksek olması dindarlıklarından kaynaklandığı görülmektedir. Dini başa çıkma stratejilerini daha fazla kullanan bireylerin evlilik uyumlarının ve doyumlarının daha yüksek olduğu, dini başa çıkma yöntemlerini kullanmayan bireylerin ise daha düşük evlilik uyumu ve doyumu yaşadıkları görülmüştür (Başar & Demirtaş, 2017, s. 66). Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına gelen danışanların sorunları çözme ve mutlu bir aile hayatına kavuşmak için dini içerikli destek almak istemeleri bu sebeptir. Kişi kendini, başkalarını tanımak ve aile içi iletişim problemlerini çözmek için çareler arar. Dindar bireylerin bu konudaki çözüm kaynağı inandığı değerlerdir. Bunun için nihai amaç bireyin kendisi ve başkalarını daha iyi anlamaya çalışmak olduğundan kutsal kabul edilen dini inanç ve uygulamaları ve yaşama yönelik anlam oluşturma süreçlerini bilimsel araştırmaya dâhil etmek büyük önem taşımaktadır.

3.2. Araştırmanın Kapsamı

Bu çalışma, Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına başvuran danışanların aile içi sorunlarla başa çıkmalarında dindarlığın rolünü; eşler arası ilişki, ebeveyn ve çocuklar arasındaki ilişki, aile büyükleri ile olan ilişki ve akrabalar arası ilişkiler boyutunda incelemeyi hedeflemektedir. Araştırmalar, din ve maneviyatın evlilik ve aile hayatını doğrudan ve dolaylı şekilde etkilediğini ve büyük oranda olumlu etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Evlilik doyumunu, eşler arasındaki uyumu, ailenin psikolojik dayanıklılığını artırdığı, affetmeyi kolaylaştırdığı, problemlerin çözümünde din ve maneviyatın olumlu etkileri olduğu tespit edilmiştir (Kılınçer, 2023, s. 47). Dini katılım, evlilik doyumunu artırmakta, çatışmaları azaltmakta ve daha yapıcı çözüm yollarının kullanılmasına katkı sağlamaktadır (Mahoney, Pargament, Tarakeshwar & Swank, 2001, s. 70). Dindar bireylerin bu konudaki düşünceleri ve bakış açıları değerlendirilip, din ve maneviyatın, sorunları çözmede etkileri ve sonuçları tezin kapsamında olacaktır. Ayrıca aile içi ilişkilerde din ve maneviyatın olumlu etkileri üzerinde de çalışılacaktır.

3.3 Araştırmanın Problemi

Araştırmanın temel problemi, Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına başvuran danışanlarda aile içi sorunlarıyla başa çıkmada, ilişkilerini güçlendirmede ve evlilik doyumuna ulaşmada din ve maneviyatın rolünün nitel metotla ortaya konmasıdır.

Araştırmanın genel soruları şu şekildedir:

- Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına başvuran bireylerin aile içi problemleri nelerdir?
- Danışanlar, aile içi problemlerle başa çıkmada hangi dini inanç ve uygulamalardan destek almaktadır?
- Dindarlık, bireylerin evlilik ilişkilerini sürdürme ve güçlendirme sürecinde nasıl bir rol oynamaktadır?
- Danışanların evlilik doyumunu artırmada dini rehberlik hizmetlerinden beklentileri nelerdir?
- Aile içi iletişimde dini değerlerin etkisi nasıl deneyimlenmektedir?
- Danışanlar, dini rehberlik sürecinde kendilerini nasıl ifade etmekte ve bu süreci nasıl değerlendirmektedir?
- Dini rehberlik uzmanlarının aile içi problemlere yaklaşımı danışanlar tarafından nasıl algılanmaktadır?

3.3 Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma yalnızca İstanbul Eyüpsultan ilçesinde faaliyet gösteren Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına başvuran danışanlarla sınırlıdır. Araştırmanın örneklemini, Aile ve Dini Rehberlik Bürosuna gönüllü olarak başvuran ve görüşme yapmayı kabul eden 20 danışan oluşturmaktadır. Araştırma grubu 28-62 yaş aralığında 13 kadın, 7 erkekten oluşmaktadır. Dindarlık kavramı bireyden bireye değişkenlik gösterdiği için, katılımcıların ifade ettiği dindarlık düzeyi subjektif yorumlara dayanmakta ve ölçülebilir standart bir düzeye oturtulmamaktadır. Araştırma literatür taraması ve nitel araştırmalardan görüşme tekniği ile sınırlıdır.

3.4. Araştırmanın Çalışma Grubu ve Katılımcıların Özellikleri

Araştırmanın amaçlı çalışma grubu Eyüpsultan Müftülüğü Aile ve Dini Rehberlik Bürosuna gelen 20 evli kişidir.

Araştırmaya 13 kadın ve 7 erkekten oluşan toplam 20 evli birey katılmıştır. Katılımcıların en küçüğü 28 en büyüğü 62 yaşındadır. Katılımcılardan 8 kişi 10-15 yıl, 4 kişi 15-20, 5 kişi 20-

25, 3 kişi 25-30 yıl arası evli bireylerdir. 5 kişi üniversite, 7 kişi lise, 8 kişide ilköğretim düzeyinde eğitim durumuna mevcuttur.

3.5. Verilerin Toplanma Süreci

Araştırma için 2025/34 protokol numaralı etik kurul onay izni alınmıştır. Mülakat soruları, katılımcıların konuya ilişkin düşünce, duygu ve deneyimlerini özgürce ifade edebileceği açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Mülakatlar, katılımcıların onamı alınarak birebir ve yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ortalama 20 dakika sürmüş, ses kaydı ile kayıt altına alınmış ve sonrasında yazıya dökülmüştür (transkripsiyon). Tüm süreçte etik ilkelere bağlı kalınarak, katılımcı mahremiyeti ve veri gizliliği titizlikle gözetilmiştir.

3.6. Araştırmanın Modeli

Toplanan veriler, nitel veri analiz tekniklerinden biri olan tematik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Tematik analiz, araştırmacının verilerde tekrar eden anlam örüntülerini (temaları) belirlemesine olanak tanıyan esnek bir analiz yaklaşımıdır (Braun & Clarke, 2006, s. 79). Bu yöntemle araştırma verileri sistematik biçimde incelenmiş, anlamlı veriler kodlanarak benzer içerikteki kodlar bir araya getirilmiş ve bunlardan temalar oluşturulmuştur.

Tematik analiz süreci, Braun ve Clarke (2006)'ın önerdiği altı temel adım doğrultusunda yürütölmüştür (s. 79):

- (1) Verilere aşinalık kazanma,
- (2) ilk kodların oluşturulması,
- (3) temaların aranması,
- (4) temaların gözden geçirilmesi,
- (5) temaların tanımlanması ve adlandırılması,
- (6) raporun yazılması.

Bu doğrultuda, araştırma kapsamında elde edilen görüşmeler titizlikle okunmuş, anlamlı ifade birimleri kodlara dönüştürülmüş ve kodlar arasındaki ilişkiler analiz edilerek **ana temalar** ve **alt temalar** ortaya konmuştur.

Tematik analiz, yalnızca betimsel bir araç değil, aynı zamanda verilerin anlamını daha derinlikli şekilde açığa çıkarmaya yarayan yorumlayıcı bir yaklaşım da sunar (Nowell, Norris, White & Moules, 2017, s. 4). Bu bağlamda, elde edilen bulgular araştırma soruları ile uyumlu olacak şekilde yapılandırılmış ve her bir tema altında katılımcı ifadelerinden doğrudan alıntılara yer verilerek analiz derinleştirilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Aile İçi Sorunlar ve Yaşam Deneyimleri

Aile, bireyin ilk sosyalleştiği, değerleri öğrendiği, kimlik gelişimini gerçekleştirdiği ve yaşamın anlamını şekillendirdiği temel sosyal kurumdur (Kuzgun, 2006, s. 45). Ancak, bu temel kurumun sürekliliği ve işlevselliği çeşitli içsel ve dışsal tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır. Günümüz toplumlarında bireyselleşme, dijitalleşme, ekonomik belirsizlikler ve toplumsal rol değişimleri gibi etkenler, aile içi ilişkileri daha karmaşık ve kırılgan bir hâle getirmektedir (Giddens, 2005, s. 117). Bu çerçevede aile içi sorunların türleri, bu sorunların birey ve sistem üzerindeki etkileri, iletişim biçimleri, yaşamın anlamı arayışı ve aile içi mutluluğa ulaşma stratejileri derinlemesine analiz edilmelidir (Yavuzer, 2013, s. 98). Aile ve Dini Rehberlik Bürosuna başvuran danışanların öncelikli olarak aile içi sorunları ve bu sorunların neler olduğu tespit edilmiştir. Bu sorunlar arasında iletişim eksikliği, rol çatışmaları, ekonomik baskılar ve değerler sisteminde yaşanan kırılmalar sıklıkla görülmektedir (Kağıtçıbaşı, 2010, s. 123).

4.1.1. Aile içi sorunlar

Aile sistemi, her bir bireyin geçmiş yaşantıları, kişilik yapısı, beklentileri ve değerleri doğrultusunda şekillenen dinamik bir yapıdır. Bu çok boyutluluk, kimi zaman aile içi sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Literatürde aile içi sorunlar; iletişim bozuklukları, ekonomik yetersizlikler, çocuk eğitimi konusundaki anlaşmazlıklar, duygusal ihmal, sadakatsizlik, cinsellik, iş bölümü ve aile dışı etkenler şeklinde sınıflandırılmaktadır (Yörükoğlu, 1999, s. 120; Olson & DeFrain, 2006, s. 45). Örneğin, Türkiye bağlamında yapılan araştırmalarda, eşler arasında en sık karşılaşılan sorunlar arasında "karar verme süreçlerinde eşit söz hakkı olmaması", "duygusal yakınlık eksikliği" ve "aile büyüklerinin evlilik ilişkisine müdahalesi" yer almaktadır (Kalkan, 2008, s. 88).

Tablo 4.1. Aile İçi Sorunların Analizi

Alt Tema	Katılımcılar
İletişim sorunları	K1, K4, K10, K18, K20
Finansal sorunlar	K1, K4, K10, K18, K20
Zaman yönetimi	K8, K12,
Aile Büyüklerinin Müdahalesi	K20

Katılımcılara yöneltilen soru: “Eşinizle karar alma süreçlerinde yaşadığınız zorluklar nelerdir?”

Örnek katılımcı görüşleri:

- K20: “Eşim kara alırken kendi anne ve babasına da danışıyor, onların da fikirlerini önemsiyor.”
- K4: “Eşimin karar alırken kendi ailesine danışıp onların kararlarını uygulaması kavgaya neden oluyor.”
- K8: “Aile içi sorunlarımızın başında anlaşılmamak geliyor.”
- K15: “Aynı fikirlere sahip olmadığımız için tartışıyoruz.”
- K5: “Din anlayışı evlendikten sonra değişmesi nedeniyle sık sık tartışıyoruz.”

Verilen cevaplarda katılımcılar eşleriyle iletişim problemi yaşadıklarını, aynı fikirleri paylaşmadıklarını ve fikirlerinin önemsenmediğine dair cümleler kurmuşlardır. Bu sebeple aile içinde sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların ifadelerine göre aile içi sorunların başında anlaşılmamak, fikirlerine saygı duyulmaması ve iletişimsizlik olduğunu görmekteyiz. Bu da aile içi çatışmalara neden olmaktadır.

Özellikle son yıllarda teknolojik araçların yoğun kullanımı, aile üyeleri arasında mahremiyetin azalmasına ve zamanla iletişim kopukluğuna neden olmaktadır. Subrahmanyam ve Šmahel (2011, s. 142), dijital bağımlılık ve sosyal medya kullanımının, ebeveyn-çocuk ilişkilerinde rol karmaşasına ve bağlanma sorunlarına yol açtığını ifade etmektedir. Bu durum hem evlilik ilişkisini hem de ebeveynlik fonksiyonlarını zayıflatarak aile sisteminde çatlaklara neden olmaktadır.

Aile içi sorunların sıklığı, çoğunlukla sosyoekonomik yapı, kültürel normlar, bireylerin eğitim düzeyi, dini inançları ve kişilik özelliklerine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Karney ve Bradbury (2005, s. 113), düşük sosyoekonomik düzeydeki bireylerin daha yüksek stres altında olduklarını ve bu stresin evlilik doyumu üzerinde olumsuz etkiler yarattığını belirtmektedir. Aynı şekilde, ekonomik kriz dönemlerinde boşanma oranlarında artış gözlemlendiği, duygusal ihmal ve şiddet vakalarının arttığı raporlanmaktadır (Conger, Conger, Elder, Lorenz & Simons, 1999, s. 457).

Aile içi sorunların etkisi yalnızca yetişkin bireylerle sınırlı kalmaz; çocukların psikolojik gelişimi üzerinde de derin izler bırakır. Süreğen çatışma ortamlarında büyüyen çocuklar,

genellikle kaygı, güvensizlik, akademik başarısızlık ve sosyal uyum sorunları yaşamaktadır (Cummings & Davies, 2002, s. 89). Bu bağlamda aile ortamı, çocukların psikolojik esenliği açısından bir koruyucu faktör olduğu kadar, aynı zamanda risk faktörü de olabilir.

4.1.2. Aile içi iletişim ve etkileşim

Tablo 4.2. Aile İçi İletişim ve Etkileşim Analizi

Alt Tema	Katılımcılar
Yok sayma	K19
Anlayış göstermeme	K8
Baskıcı olma	K2, K5
Zaman ayırmama	K4
Aile Büyüklerinin Müdahalesi	K4, K5,

Katılımcılara yöneltilen soru: “Aile içinde yaşadığınız anlaşmazlıklarda karşınızdaki kişinin tutumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?”

Örnek katılımcı görüşleri:

- K19: “Yanında yokmuşum gibi davranıyor.”
- K4: “Ailesinin fikirlerini önemsiyor ve sorunu çözmek için zaman ayırmıyor”
- K8: “Anlayışla karşılamıyor.”
- K2: “Kendi fikirlerini ön planda tutuyor, onun dediği oluyor”
- K5: “Ailesine anlatarak konuyu büyütüyor ve karar alırken hep kendi dediği oluyor.

Katılımcılardan gelen cevaplarda eşler arasında iletişim kopukluğu ya da yokluğu olduğu görülmektedir. Bu durumda olan aileler iletişim kurmakta ve sağlıklı bir evliliği yürütmekte zorlanmaktadır.

İletişim, aile sisteminin işleyişinde merkezi bir öneme sahiptir. İyi yapılandırılmış bir iletişim ortamı hem sorunların önlenmesinde hem de mevcut sorunların çözümünde etkili bir araçtır. Olson ve Gorall (2003, s. 210), sağlıklı ailelerin açık, doğrudan ve duygusal açıdan destekleyici bir iletişim tarzına sahip olduklarını; bunun aile uyumu ve işlevselliği üzerinde belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda aile içi etkileşimde empati, aktif dinleme, açık sözlülük ve duygusal yakınlık gibi iletişim becerileri, ilişkilerin güçlenmesinde temel faktörlerdir.

İletişim eksikliği ise çoğu zaman yanlış anlamalara, çatışmalara ve duygusal uzaklaşmaya neden olur. Özellikle otoriter, baskıcı ya da ilgisiz iletişim tarzlarının, aile içi uyumu zedelediği ve bireyleri yalnızlaştırdığı bilinmektedir (Satir, 1972, s. 132). Bu tür iletişim kalıpları, özellikle çocuklarda ve ergenlerde özgüven eksikliği, içe kapanıklık ve davranışsal sorunlarla ilişkilendirilmektedir. İletişim kopukluğunda sebeplerden biri de narsist yaklaşım olmasıdır.

4.2. Din ve Maneviyatın Yaşam Tarzına ve Aile Hayatına Etkisi

Tablo 4.3. Din ve Maneviyatın Yaşam Tarzına ve Aile Hayatına Etkisi Analizi

Alt Tema	Katılımcılar
Aile ile vakit geçirme	K2, K5, K19, K20
Mutluluk	K2, K5, K19, K20, K8
Sürpriz yapma	K8
Dini Ritüeller ve anlama	K14
Aile içi ilişkilerde anlayış, tolerans olması	K1, K12, K20, K16
Sabır, duygusal güçlenme	K6, K12, K20
Hizmetin tanıtılması, daha çok kişiye ulaşması	K16
Dinden faydalanma	K4, K6
İletişim artışı	K1, K12

Katılımcılara yöneltilen sorular: “Aldığınız manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti yaşamınızı ve aile içi ilişkilerinizi nasıl etkiledi?” “Sizi mutlu eden şeyler nelerdir? Aile içi mutluluğunuz için önemli bulduğunuz unsurlar nelerdir?”

Örnek katılımcı görüşleri:

- K1: “Manevi danışmanlık ve rehberlikten sonra evde güler yüzlü ve daha anlayışlı olduğunu, eşi de bu durumu fark ettiğini ve devam etmesi için teşvik etti.”
- K12: “Evdeki çatışmalarımız azaldı, eşim ve ben birbirimizi daha iyi dinliyoruz ve daha çok tolerans gösterebiliyoruz. Sabrımızın arttığının farkındayız.”
- K6: “Ailesinden kayıplar yaşadığını, dua ve namaz ile sabrının arttığını ve güçlendiğini ifade ederek kendisine bu konuda manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetinin çok faydalı oldu.”

- K20: “Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin sonucunda çocuklar ile çatışmalarının azaldığını ve artık öfkeme hâkim olabiliyorum”
- K16: “Aile ve Dini Rehberlik Bürolarını daha çok kişi tanımalı, bizim gibi aile sorunlarını çözmeleri, aile içi iletişimlerinin ve ilişkilerinin güçlenmesi için tanıtılmalıdır.”
- K4: “İnandığım din, nefsimin aşırılıklarından beni koruyor
- K14: “Özgürce dinimi yaşıyorsam hayatımın anlamı budur. Bunun yanında dini ritüellerimizi birlikte yapmak huzur veriyor.”
- K5: “Ailede uyumlu olmak ve merhamet etmek mutluluğumuz için gerekli.”
- K20: “Aile ile kaliteli zaman geçirmek mutluluğu artırıyor.”
- K2: “Aile ile etkinlik yapmak aile içi mutluluğumuzu artırıyor.”
- K19: “Ailemin mutlu olması beni de mutlu eder.”
- K8: “Sevdiklerime sürpriz yapmak beni mutlu eder.”

Katılımcıların verdiği cevaplara göre paylaştıkları değerler, birlikte geçirdikleri zaman ve birbirlerini mutlu etmeleri aile içi mutluluklarını sağlamaktadır. Dini ve manevi değerleri beraber yaşamaları da mutluluk sebepleridir. Yaşamdan anlam bulma, bireyin varoluşsal ihtiyaçları arasında yer almakta ve bu anlam arayışı, genellikle yakın ilişkiler ve değerlerle kurulan bağlar üzerinden şekillenmektedir. Frankl (2001, s. 54), anlamın insanın en temel motivasyonu olduğunu belirtir ve bu anlamın çoğu zaman sevgi, sorumluluk ve inanç gibi olgular üzerinden inşa edildiğini savunur. Aile ise bireyin ilk anlam kaynağıdır; burada kurulan bağlar, bireyin yaşamda karşılaştığı zorluklarla başa çıkmasında önemli bir psikolojik dayanak sağlar. Ailesinin ve çocuklarının hayatın anlamı olduğunu birçok katılımcı da ifade etmiştir.

Ayten (2012, s. 88), dini yönelimlerin bireylerin yaşamı anlamlandırmasında ve psikolojik dayanıklılığı artırmasında etkili olduğunu vurgular. Aile içinde paylaşılan manevi değerler ve ibadet pratikleri hem bireysel hem de kolektif anlam duygusunu pekiştirmekte ve aile üyeleri arasında duygusal bir bağ oluşturmaktadır.

Aile içi mutluluğu inşa etmek ve sürdürmek, sürekli çaba ve bilinçli stratejiler gerektirir. Özellikle zaman ayırma, ortak değerler etrafında buluşma, düzenli iletişim kurma, birlikte karar alma, manevi birliktelik ve affedicilik gibi unsurlar mutluluğu artıran temel stratejiler arasında yer alır. Mahoney, Pargament, Tarakeshwar ve Swank (2001, s. 220), aile içi dini pratiklerin

(birlikte dua etme, dini sohbetler, dini ritüeller) duygusal bağlılığı artırdığını ve eşler arası çatışmaları azalttığını belirtmiştir.

Marks (2005, s. 65) ise inanç temelli evliliklerde sabır, sadakat, şükür ve bağışlama gibi değerlerin evlilik doyumunu olumlu etkilediğini ifade etmektedir. Aile içi sorunlar karşısında manevi bakış açısıyla yaklaşmak, sorunların büyümeden çözülmesine imkân tanımakta ve aile bağlarını güçlendirmektedir. Ayrıca, birlikte kaliteli zaman geçirmek ve aile üyelerinin birbirlerini anlamaya dönük çaba göstermesi de mutluluğu artıran önemli faktörler arasında yer almaktadır (Seligman, 2011, s. 142).

Sonuç olarak, aile olmak yalnızca aynı çatı altında yaşamak değil; aynı zamanda sevgi, anlayış, dayanışma, sorumluluk ve anlam paylaşımı içinde bir yaşam sürmektir. Aile, bireyin yaşamında anlam ve güven kaynağı oluşturan, psikolojik esenliği destekleyen, değer aktarımı sağlayan ve sosyal aidiyet duygusunu besleyen vazgeçilmez bir kurumdur. Çağırıcı'nın (2020, s.20) ifade ettiği gibi, aile; “yalnızca bir sosyal yapı değil, aynı zamanda bir anlam dünyasıdır.” Bu anlam dünyasının korunması ve sürdürülmesi, ancak sağlıklı iletişim, ortak değerler, empati ve manevi bağlılık ile mümkündür

Manevi ve dini danışmanlık, rehberlik hizmeti katılımcılar tarafından aile içi ilişkilerinde faydalı bulunmuş ve memnun kalınmıştır. Sorunlarını çözmede, bireysel ve ailevi dayanıklılıklarının artmasında etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Din, bireyin sadece metafizik alanla değil, aynı zamanda dünyevi yaşamla da kurduğu ilişki biçimini düzenleyen kapsamlı bir değer ve norm sistemidir. Bu yönüyle din, bireylerin yaşam tarzlarını, sosyal ilişkilerini, karar alma süreçlerini ve kimlik inşasını şekillendiren çok boyutlu bir etkileyici unsur olarak değerlendirilmelidir. Özellikle aile kurumu açısından bakıldığında, dinin bireyler arasındaki ilişkileri düzenleme, sorumluluk duygusunu güçlendirme ve kriz anlarında yön tayin edici bir unsur olma gibi önemli işlevleri olduğu görülmektedir (Mahoney, Pargament, Tarakeshwar & Swank, 2001, s. 224). Aile, hem dini değerlerin yaşandığı hem de sonraki nesillere aktarıldığı birincil sosyalizasyon alanı olarak, dinin etkilerini en yoğun biçimde barındıran bir yapı konumundadır.

4.2.1. Din ve maneviyatın günlük yaşam ve evlilik ilişkilerine etkisi

Tablo 4.4. Din ve Maneviyatın Günlük Yaşam ve Evlilik İlişkilerine Etkisi Analizi

Alt Tema	Katılımcılar
----------	--------------

Paylaşmak	K2, K8
Hayat amacı olmak	K14, K1, K13
Güvende olma	K4,
Emek vermek, özverili olmak	K6
Sevgi, hoşgörüyle yaşamak	K2, K7, K5

Katılımcılara yöneltilen soru: “Sizin için ‘aile’ ne ifade ediyor? Aile kavramını nasıl tanımlarsınız?”

Örnek katılımcı görüşleri:

- K-8: “En önemli şey birlikte vakit geçirmek.”
- K14: “Hayatımın tek amacı olarak değerlendiriyorum.”
- K4: “Benim için güvenle doğrudan ilişkilidir.”
- K6: “Aile için özverili olmanın yanında çok fazla emek de göstermek gereklidir.”
- K2: “Önemli olan şey ben değil biz olabilmektir, anın tadını çıkartmaktır.”
- K13: “Dünyadaki en büyük nimetlerden biridir.”

Katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda aile kurumunun, sevgi, hoşgörü, özveri ve güveni temsil eden kutsal bir yapı olduğu söylenebilmektedir. Dinin bireyin gündelik yaşantısına etkisi, sadece inanç temelli ritüellerle sınırlı kalmaz; aynı zamanda yeme içme alışkanlıklarından giyim tarzına, zaman yönetiminden sosyal etkileşim biçimlerine kadar geniş bir alana nüfuz eder. Glock ve Stark’ın (1965, s. 37) dinin beş boyutlu yapısına ilişkin modelinde yer alan “yaşantısal boyut”, bireyin dini inancını yaşamına ne ölçüde yansıttığını açıklamak üzere geliştirilmiştir. Bu bağlamda, bir Müslümanın gün içinde ibadet saatlerini gözeterek günlük programını buna göre düzenlemesi, dini duyarlılığın gündelik yaşama etkisinin somut bir örneğidir.

İslam geleneğinde dini yükümlülüklerin çoğunun belirli zaman dilimlerine bağlanması (namaz, oruç vb.) bireyin gününü ibadet merkezli yapılandırmasını sağlar. Bu, bireyin zamanı disiplinli kullanmasını, sorumluluk bilincini geliştirmesini ve iç denetimini kuvvetlendirmesini kolaylaştırır. Dolayısıyla, din sadece metafizik bir boyutla değil, doğrudan bireyin davranış repertuarıyla ilişkilidir (Ayten, 2012, s. 92).

Evlilik ilişkileri, dini referanslar doğrultusunda şekillendiğinde, daha istikrarlı, karşılıklı sorumluluk temelli ve anlam yüklü bir boyut kazanabilir. Dini inançlar, eşler arasındaki ilişkileri düzenleyen ahlaki ilkeleri belirlemekle kalmaz; aynı zamanda sevgi, saygı, sadakat, sabır ve affedicilik gibi erdemlerin gelişmesini de destekler. Özellikle İslami perspektifte evlilik, sadece biyolojik ve hukuki bir birliktelik değil, aynı zamanda bir ibadet olarak görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'de evlilik "sükûnet bulma", "sevgi" ve "merhamet" gibi kavramlarla tanımlanarak (Rum, 30/21), bu ilişkinin duygusal ve ruhsal boyutuna da dikkat çekilmektedir.

Tablo 4.5. Din ve Maneviyatın İfade Şekli Analizi

Alt Tema	Katılımcılar
Duygusal dayanıklılık	K3, K5
Mutluluk	K8, K13
Huzur	K18

Katılımcılara yöneltilen soru: "Dini ibadetler (namaz, dua, zikir vb.) sizin ruh halinizi, duygularınızı ve yaşamınıza bakışınızı nasıl etkiliyor?"

Örnek katılımcı görüşleri:

- K-3: "Kur'an okumak, zikir çekmek, dayanıklı olmamı sağlıyor."
- K8: "Cemaatle namaz kılmak beni mutlu eder."
- K13: "Zikir çekmek ve dua etmek mutlu olmamı sağlıyor. Bana ilaç gibi geliyor"
- K18: "Dini ibadetlerimi yapmak huzurla dolmamı sağlıyor."
- K5: "Dine yönelme beni daha güçlü kılıyor."

Alınan yanıtlara göre katılımcıların problemlerle baş etmek ve yaşama daha olumlu bakabilmek için dini ibadetlere yöneldiği ve içsel huzurlarını o şekilde sağladığı ifade edilebilir. Mahoney ve arkadaşlarının (2001, s. 225) geniş ölçekli çalışmalarında, düzenli dini pratiklerde bulunan bireylerin evlilik doyumunun ve ilişkisel bağlılığının daha yüksek olduğu ortaya konmuştur. Dini inanç, özellikle kriz anlarında çiftlerin maneviyat temelinde birlikte baş etme stratejileri geliştirmelerini kolaylaştırmaktadır. Alghafli, Hatch ve Marks'ın (2014, s. 146) gerçekleştirdiği nitel çalışmada ise dindar Müslüman çiftlerin dini inanç ve pratikleri sayesinde çatışmaları daha yapıcı bir şekilde çözümledikleri tespit edilmiştir.

4.2.2. Dini kuralların aile içindeki rolü

Tablo 4.6. Dini Kuralların Aile İçindeki Rolü Analizi

Alt Tema	Katılımcılar
Aile İçi Huzur	K7, K11
Problemle Başa Çıkmak	K8,
Hayatını Şekillendirmek	K4, K6

Katılımcılara yöneltilen soru: “Aile içinde dinî pratiklerin uygulanması (örneğin namaz, dua, oruç vb.) sizde nasıl bir etki bırakıyor? Bu uygulamalar sizi nasıl etkiliyor?”

Örnek katılımcı görüşleri:

- K7: “Çocuklarımın namaz kılmasından huzur duyuyorum.”
- K11:” Çocuğumun dinle bu kadar yakın ilişkili olması benim huzurumu artırıyor”
- K8: “Yaşadığım problemlerde başa çıkmak için ilk dine sığınırım”
- K4: “Din sayesinde hayatımı şekillendiriyorum”
- K6: “Ailemin dine yönelmesi beni de dine yönlendiriyor.”

Ailecek yapılan ibadetlerin aile içerisindeki birliği, beraberliği, iletişimi ve huzuru olumlu yönde etkilediği katılımcıların verdiği yanıtlardan yola çıkarak söylenebilir. Dini kurallar, aile içi ilişkileri düzenleyen önemli birer normatif referans kaynağıdır. Bu kurallar, eşlerin karşılıklı hak ve sorumluluklarını, çocukların terbiyesini ve yaşlılara gösterilmesi gereken hürmeti kapsayan geniş bir içeriğe sahiptir. Kur'an'da eşitlik, adalet, şefkat ve sorumluluk gibi ilkelerin vurgulanması (Nisâ, 4/1; Tahrîm, 66/6), aile içi düzenin sağlanmasında dinin temel bir yönlendirici olduğunu gösterir.

Kurt'a (2011, s. 15) göre, dini kuralların aile yapısındaki en önemli işlevi, bireyler arası ilişkilerde sınırların belirlenmesini ve toplumsal normlara uygun davranış kalıplarının benimsenmesini sağlamaktır. Bu yönüyle din, hem bireysel hem de kolektif düzeyde düzen sağlayıcı bir işlev üstlenir. Ayrıca çocukların dini ve ahlaki gelişimi açısından, aile ortamında bu kuralların süreklilik arz eden bir biçimde yaşatılması büyük önem taşır.

Geleneksel dini pratikler, bireylerin dini kimliklerini kültürel mirasla harmanlayarak yaşadığı ve toplumsal aidiyetlerini pekiştirdiği uygulamalardır. Bayram ziyaretleri, kandil geceleri, mevlit törenleri gibi kolektif pratikler, aile bireylerini bir araya getirerek sosyal bağları kuvvetlendirir. Bu bağlamda dini ritüeller sadece ibadet işlevi görmez; aynı zamanda kültürel devamlılığı ve kuşaklar arası değer aktarımını sağlayan sosyo-kültürel işlevler de üstlenir

(Çapçioğlu, 2015, s. 132). Bu tür pratikler, çocukların dini duygularla tanışmasına zemin hazırlar ve aile içinde ortak bir maneviyat atmosferi inşa eder. Böylece hem dini bilinç hem de aidiyet duygusu güçlenir. Ayrıca, bu tür pratikler yoluyla aile içi roller pekişir, büyüklere saygı, küçüklere sevgi gibi değerler yeniden üretilir. Daha çok sosyal bağların kuvvetlendiği kolektif pratikler ile dini gelenek ve göreneklerin nesiller arası aktarımı sağlayacağı konusunda katılımcıların genelde aynı düşüncede olduklarını görmekteyiz.

4.2.3. Dini uygulamalarda eş uyumu

Tablo 4.7. Dini Uygulamalarda Eş Uyumu Analizi

Alt Tema	Katılımcılar
Sorunlarla Başa Çıkma	K7,
Koruyucu İnanç	K2,
Bireysel Dönüşüm	K7, K4
Kabul ve Uyum	K5, K7
Eşler Arası Fark	K13

Katılımcılara yöneltilen soru: “Evliliğinizde veya aile hayatınızda karşılaştığınız sorunları çözmede dinin size sağladığı katkılar neler oldu?”

Örnek katılımcı görüşleri:

- K7: “Evliliğimde sorunlar yaşadım fakat Rabbimin gönderdiği ayetleri ve Peygamberimizin bildirdiği hadisleri okuyunca bu durumların üstesinden geldim.”
- K2:” Dinîni yaşayan insanların her türlü sıkıntıdan bir kalkanla korunduğuna inanıyorum”
- K5: “Ben dini geç öğrendim ve yaşamaya başladım, bu yüzden ailem beni kabullenmekte zorlandı”
- K13: “Eşimle hem fikir olamıyoruz. Ben çocuklarıma dini ilimleri öğretiyorum ve bu konuda eğitim veriyorum ama eşim bu konuda çok esnek bir kişilikte”
- K4: “Dinin önce kişiyi terbiye ettiğini düşünüyorum. Bu yüzden sorunların çözümünde çok etkili olduğunu söyleyebilirim.”

Genellikle evlilik ve aile hayatına din ve maneviyatın olumlu katkıları olduğu üzere görüş bildirmişlerdir. Din ve maneviyat yönünden uyumlu olduğunu söyleyen katılımcılar ilişkilerinde de huzurlu ve mutlu olduğunu ifade etmişlerdir. Eşler arasında dini uyumun sağlanması hem bireysel tatmin hem de evlilik ilişkilerinin sağlığı açısından önemlidir. Ortak

dini değer ve pratiklere sahip olan çiftlerin, çatışma yönetiminde daha uzlaşmacı ve empatik oldukları görölmektedir. Marks (2005, s. 132), evliliklerinde dini referanslara yer veren çiftlerin, özellikle stresli dönemlerde daha yapıcı iletişim kurabildiklerini ifade etmektedir. Dini uyumun bulunmadığı ilişkilerde ise, çocuk eğitimi, günlük ibadetler, tatil tercihleri gibi birçok konuda uyumsuzluk yaşanmakta ve bu durum evlilik doyumunu olumsuz etkileyebilmektedir. Ayten (2012, s. 89), eşler arasında dini anlayış düzeylerinin farklı olmasının, uzun vadede ilişkisel bağların zayıflamasına neden olabileceğini belirtmektedir. Bu nedenle, dini değerlere ortaklaşa yaklaşmak, aile içi huzurun sürdürülebilirliği açısından kritiktir.

4.2.4. Ailece yapılan ibadetler ve aile ilişkilerine katkısı

Tablo 4.8. Dini Uygulamalarda Eş Uyumu Analizi

Alt Tema	Katılımcılar
Birlikte alışkanlık edinme	K2,
Sorun çözme becerisi edinme	K19,
Evlilik doyumunu arttırma	K4, K17

Katılımcılara yöneltilen soru: “Ailece birlikte gerçekleştirilen dini ibadetlerin (örneğin namaz, dua, Kur’an okuma vb.) aile içi ilişkilerinize, eşler arası uyuma ve çocuk eğitiminize etkisi sizce nedir?”

Örnek katılımcı görüşleri:

- K2: “Eşim ve çocuklarımla birlikte namaz kıldığım için onlar da alışkanlık edindi.”
- K19:” Allah’a teslim olmak sorunları çözmeye yardımcı oluyor”
- K4: “Birlikte namaz kılmak evlilik doyumumuzu arttırmaktadır.”
- K17: “Eşimle birlikte zaman dini ibadetlerimi yerine getiriyoruz, çocuklarımız da bizi görerek örnek alıyor, bu durum bizi mutlu ediyor.”

Aile ortamında ortaklaşa yapılan ibadetler, bireylerin manevi bağlarını pekiştiren ve ruhsal uyumu artıran güçlü bir uygulamadır. Özellikle birlikte namaz kılmak, sahur ve iftar sofralarında buluşmak, ailece dua etmek gibi eylemler, aile bireyleri arasında duygusal bağları kuvvetlendirir. Katılımcılarda ibadetlerin, dini ritüellerin aile içi ilişkilerine pozitif yönde etkilediğini söyleyebiliriz. Evlilik doyumunu ve psikolojik sağlamlık açısından ibadetler ailelere destek olmaktadır. Aynı zamanda Yavuz’a (2019, s. 78) göre, bu tür ibadetler çocukların dini kimliğinin oluşmasında önemli bir etkidir; çocuklar, ibadet yoluyla dini değerleri

gözlemleyerek içselleştirir. Ayten (2018, s. 113) ise, ailece yapılan ibadetlerin sadece dini gelişimi değil, aynı zamanda psikolojik iyi oluş hâlini desteklediğini savunmaktadır. Manevi paylaşımlar, aile üyeleri arasında güven, destek ve karşılıklı anlayış duygusunu artırır. Bu durum, aile içi ilişkilerdeki sıcaklık ve dayanışma düzeyini güçlendirir. İbadet, bireyin Tanrı ile olan ilişkisinin ifadesi olmakla birlikte, sosyal ilişkiler üzerinde de güçlü yansımaları olan bir pratik biçimdir. Özellikle aile içinde gerçekleştirilen ibadetler, ruhsal bir atmosfer oluşturmakta, bireylerin birbiriyle empati kurmasına ve affedicilik duygusunun gelişmesine katkı sağlamaktadır (Pargament, 2002, s. 181). Manevi pratikler, eşler arasında iletişim kalitesini artırmakta; çocuklarla ilişkilerde ise sevgi ve güven ortamını pekiştirmektedir. Dini ritüellerin düzenli şekilde icra edilmesi, ailenin topluca maneviyat üretmesini sağlar ve ortak bir anlam çerçevesi sunar. Bu yönüyle ibadet hem bireysel manevi gelişimi hem de ailevi istikrarı besleyen çift yönlü bir işleve sahiptir.

Din, bireyin yaşam tarzını ve toplumsal ilişkilerini derinlemesine etkileyen bir yapı olarak, özellikle aile kurumunda merkezi bir rol oynamaktadır. Dini değerlerin aile yapısına entegre edilmesi, hem bireyler arasındaki ilişkilerin kalitesini artırmakta hem de kuşaklar arası değer aktarımını kolaylaştırmaktadır. Ortak dini pratiklerin, ibadetlerin ve inanç temelli normların aile hayatında yer bulması, sadece manevi değil; aynı zamanda psikolojik ve sosyal uyumu da desteklemektedir. Dolayısıyla, dinin rehberliğinde yapılandırılmış bir aile ortamı, bireylerin anlam arayışına, duygusal doyuma ve toplumsal bütünleşmesine güçlü katkılar sunmaktadır.

4.3. Din ve Maneviyatın Problemlerle Başa Çıkmada Rolü

Tablo 4.9. Din ve Maneviyatın Problemlerle Başa Çıkma Analizi

Alt Tema	Katılımcılar
Aile içi huzur	K1
Kişisel farkındalık	K5, K4
Cinsiyet Algısı ve Memnuniyet	K4, K14
Psikolojik destek algısı	K14

Katılımcılara yöneltilen soru: “Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti deneyiminiz nasıldı? Bu hizmetin aile yaşamınıza, evliliğinize veya kişisel gelişiminize etkileri neler oldu?”

Örnek katılımcı görüşleri:

- K14: “Aldığım manevi danışmanlık hizmetini ‘bedava psikoterapi’ olarak görüyorum. Bu hizmeti, psikoterapi gibi faydalı buldum.”
- K5:” Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti aldım. Evliliğimde göremediğim ya da fark edemediğim noktaları anlamamda çok etkili oldu. Peygamberimizin ve İslam âlimlerinin tavsiyeleri ile aşırı giden yönlerimi törpüledim”
- K4: “Erkekler bu hizmeti almak istemez. Benim eşim de istemedi. Fakat ben aldığım manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetinden çok memnun kaldım ve yararlı oldu.”
- K1: “Eşimin manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti almasını destekledim. Bu hizmeti aldığı anda aile içi huzurumuz arttı.”

Din ve manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti alan katılımcılar, dini ve manevi hassasiyetlerini önceledikleri için bu hizmeti almayı tercih etmişlerdir ve genel olarak aldıkları manevi danışmanlıktan memnun kalmışlar, aile huzurunu artırıcı yönde olduğu söylemişlerdir. Bu durum dini ve manevi rehberliğin evlilik ve aile ilişkilerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Yaşanılan sorunlardan bir kısmı bireylerin yaşamlarında ani, beklenmedik ve çoğunlukla yıkıcı etkiler yaratan olaylardır. Ölüm, boşanma, hastalık, doğal afetler ya da aile içi çatışmalar gibi sorunlar , bireyin psikolojik bütünlüğünü tehdit eden durumlardır. Bu tür durumlarla başa çıkmada da bireyler farklı stratejilere başvururlar. Tüm bu sorunlarla baş etme stratejilerin başında ise dinî inançlar ve maneviyat temelli baş etme mekanizmaları gelmektedir (Pargament, 1997). Din ve maneviyat, bireyin sorunlarını anlamlandırmasını, dayanıklılık geliştirmesini ve psikolojik uyum sürecini destekleyen güçlü kaynaklardır.

4.3.1. Din ve maneviyatın psikolojik destek rolü.

Tablo 4.10. Din ve Maneviyatın Psikolojik Destek Rolü Analizi

Alt Tema	Katılımcılar
İmtihan olarak görmek	K13
Emanet olarak görmek	K2
Teslimiyet ve tevekkül olarak görmek	K5

Katılımcılara yöneltilen soru: “Ailevi sorunlar karşısında dini inançlarınız size nasıl bir rehberlik sağlıyor?”

Örnek katılımcı görüşleri:

- K13: “Dünyanın bir imtihan yeri olduğunu düşünüyorum. Her şey bizim için ve cenneti kazanmak için var. Bunun için çalışmak ve gayret göstermek gerekli.”

- K2:” Eşler ve çocuklar bizlere Yaradan’ın emanetidir. Bu yüzden ilişkilerimizde hoşgörü çok önemlidir.”
- K5: “Rabbimi düşünerek ‘bunu yaşamam gerekiyormuş’ diyorum. Olaylara teslimiyet ve tevekkül ile yaklaşıyorum.”

Dinî inançlar, bireyin içsel güvenlik duygusunu ve yaşamla kurduğu anlam ilişkisini besleyerek, kriz dönemlerinde güçlü bir psikolojik tampon işlevi görür. İnanan bireyler, yaşadıkları zorlukları ilahi bir plan çerçevesinde değerlendirme eğiliminde olduklarından, çaresizlik hissi yerine teslimiyet ve umut duyguları geliştirme eğilimindedir (Pargament, 2002, s. 45). Bu durum, psikolojik dayanıklılığın artmasına katkıda bulunur. Frankl’ın (2009, s. 78) logoterapi yaklaşımında vurguladığı gibi, insan için en temel psikolojik ihtiyaçlardan biri yaşamın anlamını bulmaktır. Din, bu anlamı sağlamada güçlü bir araç olarak öne çıkar. Özellikle travmatik olaylar karşısında bireylerin “neden ben?” sorusunu “bundan ne öğrenebilirim?” sorusuna dönüştürmesinde dinin önemli bir rolü vardır.

4.3.2. Dua ve ibadetin işlevi

Tablo 4.11. Din ve Maneviyatın Psikolojik Destek Rolü Analizi

Alt Tema	Katılımcılar
Manevi Güçlenme	K12
Manevi Destek	K14
Ailece İbadetin huzuru	K-3
Dua ve ibadetin Rahatlatıcı Rolü	K5

Katılımcılara yöneltilen soru: “Aile içi sorunlarla başa çıkma sürecinde dua, ibadet ve dini inançlar sizin için ne ifade ediyor? Bu süreçte dinî pratikler size nasıl bir destek sağlıyor?”

Örnek katılımcı görüşleri:

- K12: “Ailem ile ilgili bir sorun olduğunda yalvararak dua ettiğimde Rabbimin benim yanımda olduğunu hissediyorum. Bu durum beni güçlendiriyor.”
- K14:” Anne ve baba duası almaya kendim de özen gösteriyorum. Çocuklarımı da bu doğrultuda yetiştiriyorum.”
- K2: “Dua ve ibadetler bana koruyucu bir çember gibi geliyor. Dua’yı külfetsiz bir meditasyon olarak tanımlıyorum.”
- K3: “Dua ve ibadetler çok iyi geliyor. Namaz, Kur’an, zikir, dua bana ferahlık veriyor.

Özellikle ailece yaptığımız ibadetlerde kalbim huzur ile doluyor.”

Dini pratikler, dua, ibadetler, dini inançlar aile bireylerine ilişkilerinde olumlu destek sağlamaktadır. Bu yönü güçlü ailelerin evlilik doyumu ve psikolojik sağlamlıkları da yüksektir.

Dua ve ibadet, yalnızca dinî bir yükümlülüğün yerine getirilmesinden ibaret değildir; aynı zamanda bireyin psikolojik ihtiyaçlarına da cevap veren derin bir sığınma ve içsel rahatlama aracıdır. İnsan yaşamının kriz, belirsizlik ve stres içeren dönemlerinde, dua ve ibadet pratikleri kişiye anlam kazandıran, umut aşılayan ve ruhsal dengeyi yeniden kurmasına yardımcı olan güçlü manevî dayanaklar sunar. Bu ibadetler, bireyin yalnızlık hissini azaltarak, içsel bir bağ kurmasına ve kendisini aşkın bir varlığa emanet etmesine imkân tanır. Özellikle düzenli bir biçimde sürdürülen dua ve ibadet alışkanlığı, stres düzeyini azaltmakta, kaygının kontrol altına alınmasını sağlamakta ve genel ruh sağlığı üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır (Koenig, 2012, s. 182).

Bu bağlamda dua, sadece bir dilek ya da yakarış değil; bireyin kendi iç dünyasıyla yüzleşmesini, duygularını anlamlandırmasını ve hayatındaki olayları daha geniş bir perspektiften değerlendirmesini sağlayan bir içsel yolculuk niteliği taşır. Ayten’in (2012, s. 46) bulgularına göre, birçok birey dua ve ibadeti, yaşadıkları stresli durumları anlamlandırmak, kabul etmek ve ruhsal bir denge sağlamak amacıyla aktif bir başa çıkma stratejisi olarak kullanmaktadır. Bu kullanım biçimi, kişinin yaşadığı olumsuzluklara karşı geliştirdiği manevî bir direnç mekanizması oluşturmakta; onu hem zihinsel hem de duygusal açıdan desteklemektedir.

Dolayısıyla dua ve ibadet, yalnızca teolojik bir görev ya da alışkanlık olmaktan öte; bireyin kriz zamanlarında sığındığı bir anlam alanı, psikolojik iyilik halini güçlendiren bir araç ve ruhsal bütünlüğünü koruma çabasında temel bir dayanak olarak işlev görmektedir.

4.3.3. Din ve Maneviyatın sorun çözmedeki rolü

Tablo 4.12. Din ve Maneviyatın Sorun Çözmedeki Rolü Analizi

Alt Tema	Katılımcılar
Manevi rol model olarak alma	K5, K7
Sabır ve Saygı	K16
Öfke kontrolü	K20

Katılımcılara yöneltilen soru: “Zor zamanlarda, özellikle tartışma ve çatışma anlarında, manevi inançlarınız size nasıl yardımcı oluyor?”

Örnek katılımcı görüşleri:

- K5: “Ben Peygamber Efendimizin hayatından, eşleriyle olan aile hayatından çok örnekler aldım.”
- K7: “Dini sohbetlerin bir nasihat, örnek olduğunu düşünüyorum.”
- K16: “Dua ve sabırla eşime saygı göstermeyi ve dinlemeyi öğrendim, şimdi ona daha sakin yaklaşıyorum.”
- K20: “Tartışma esnasında sabrederek ve Rabbime sığınarak, öfkemi kontrol etmeyi başarıyorum.”

Din ve maneviyatı güçlü bireyler dini kaynaklardan beslenmektedir. Bu durum katılımcıların verdiği cevaplarda da onları olumlu yönde etkilediğini söyleyebiliriz. Sabır, saygı, empati, öfke kontrolü gibi bir çok duygunun kaynağında manevi inaçları görmekteyiz.

Maneviyat, bireyin kendisini aşkın ve daha büyük bir bütünün parçası olarak hissetmesiyle ortaya çıkan bir bilinç hâlidir. Özellikle kriz dönemlerinde bu farkındalık, bireyin yaşadığı travmaları daha kapsayıcı bir anlam düzleminde değerlendirmesine yardımcı olur (Mahoney et al., 2001, s.227). Bu bağlamda maneviyat, kişinin içsel denge arayışında adeta bir deniz feneri işlevi görür. Sabır, bağışlayıcılık, tevekkül ve umut gibi maneviyatın sunduğu değerler hem çatışmaların çözümünde hem de psikolojik iyileşme süreçlerinde belirleyici rol oynar.

Birey, karşılaştığı zorlukları bir “imtihan” ya da “arınma vesilesi” olarak değerlendirebildiğinde, yaşadığı duygusal yıpranma önemli ölçüde azalır (Pargament, 1997, s. 133). Bu süreçte Kur’an, hadisler, dini metinler, manevi danışmanlık hizmetleri ve cemaat desteği gibi kaynaklar; bireyin yeniden anlam kurmasına katkı sağlar. Söz konusu kaynaklar, bireyde “yalnız değilim” duygusunu pekiştirerek hem bilişsel hem de duygusal düzeyde destek sunar (Koenig, 2012, s. 180).

Manevî kaynakların bu yönlendirici gücü sayesinde birey, krizle başa çıkarken yalnızca çözüm arayışına değil, aynı zamanda derin bir anlam inşasına yönelir. Bu anlam odaklı yaklaşım, uzun vadede bireyin psikolojik dayanıklılığını artırırken, duygusal tükenmeyi de önemli ölçüde önlemektedir (Ayten, 2018, s. 97).

4.3.4. Din ve maneviyatın problemlerle başa çıkmada rolü

Tablo 4.13. Din ve Maneviyatın Problemlerle Başa Çıkmada Rolü Analizi

Alt Tema	Katılımcılar
Eşin olumlu yönlerini hatırlama	K13
Kriz ve imtihan algısı	K9

Katılımcılara yöneltilen soru: “Kriz dönemlerinde, özellikle boşanmayı düşünürken, hangi manevi yaklaşımlar size güç veriyor?”

Örnek katılımcı görüşleri:

- K13: “Boşanmayı düşünecek problemler yaşadığımda eşimin iyi yanları aklıma gelir. Bana düşkünlüğü, verdiği değeri ve iyi yanlarını düşünerek vazgeçerim.”
- K9: “Yaşadığım sorunun imtihan olduğunu düşünüyorum. Orada takılı kalmam, Rabbime dua ederim, gücümün yettiğini düzeltmeye gayret ederim.”
- K11: “Ailemin ve çocuklarımın dağılmaması için çok sabrettim ve hep Allahtan yardım istedim. Bunun için pişman olmadım.”

Dini ve manevi yaklaşımlar ile bireyler problemlerini çözme, onları anlamlandırma ve onlarla baş etme yönünden destek almaktadır. Din ve maneviyat yönleri katılımcıları güçlü kılmaktadır. Din, bireyin davranışlarına yön veren normatif ilkeler içermektedir. Bu ilkeler özellikle aile ilişkilerinde adalet, saygı, sadakat ve sorumluluk gibi değerleri pekiştirir. Evlilik ve aile hayatında, dini referanslar bireyleri fedakârlığa ve uzlaşmaya yönlendirdiği için çatışma olasılığını azaltır (Marks, 2005, s. 92). Kur’ân’da yer alan “Allah size emanet olarak verdiği eşlerinize güzel davranmanızı emreder” (Nisâ, 4/19) ayeti, evlilikte merhamet ve adaletin önemini ortaya koymaktadır. Bu tür ilahi ilkeler, bireylerin kriz anlarında yıkıcı değil, yapıcı davranışlar sergilemesini teşvik eder. Kriz sonrası bireyin yeniden anlam kurması, kendini toparlaması ve yeni duruma uyum sağlaması kolay bir süreç değildir. Bu süreçte dini inançlar, bireyin yaşadığı kaybı veya yıkımı kabullenmesini kolaylaştırmakta, yeni bir yaşam vizyonu geliştirmesine yardımcı olmaktadır (Pargament et al., 1998). Boşanma, aile sistemi açısından en ciddi krizlerden biridir. İslam’da boşanma helal kabul edilmekle birlikte, en son başvurulacak çözüm olarak değerlendirilmiştir. “Allah katında helallerin en sevimsizi boşanmadır” hadisi (Ebû Dâvûd, Talâk, 3), bu durumu ifade eder.

Alghafli et al. (2014), dindar eşlerin evliliği bir ibadet olarak gördüklerini ve boşanma kararını verirken dini sorumluluklarını göz önünde bulundurdıklarını ifade etmektedir. Dini inanç, eşler arası sabrı artırmakta ve sorunların çözümü için daha fazla çaba gösterilmesine vesile olmaktadır.

Din ve maneviyat, bireyin krizle başa çıkmasında hem bireysel hem de ilişkisel düzeyde güçlü destek kaynaklarıdır. Dua, ibadet, dini değerler ve manevi rehberlik; bireyin anlam arayışını

destekleyerek psikolojik dayanıklılığını artırır. Deneyim temelli dini yönelimler, bu süreci daha kalıcı ve içsel bir yapıya kavuşturur. Bu bağlamda kriz dönemlerinde dinî ve manevî kaynakların dikkate alınması, daha bütüncül bir iyileşme süreci için hayati öneme sahiptir.

4.4. Manevi Danışmanlık Deneyimi

Tablo 4.14. Manevi Danışmanlık Deneyimi Analizi

Alt Tema	Katılımcılar
Psikolojik destek algısı	K14
Kişisel farkındalık ve değişim	K5
Memnuniyet	K4, K14
Aile içi olumlu etki	K1, K5

Katılımcılara yöneltilen soru: “Manevi danışmanlık sizin için nasıl bir deneyim oldu? Size ne tür faydalar sağladı?”

Örnek katılımcı görüşleri:

- K14: “Aldığım manevi danışmanlık hizmetini ‘bedava psikoterapi’ olarak görüyorum. Bu hizmeti, psikoterapi gibi faydalı buldum.”
- K5: “Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti aldım. Evliliğimde göremediğim ya da fark edemediğim noktaları anlamamda çok etkili oldu. Peygamberimizin ve İslam alimlerinin tavsiyeleri ile aşırı giden yönlerimi törpüledim.”
- K4: “Erkekler bu hizmeti almak istemez. Benim eşim de istemedi. Fakat ben aldığım manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetinden çok memnun kaldım ve yararlı oldu.”
- K1: “Eşimin manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti almasını destekledim. Bu hizmeti aldığı anda aile içi huzurumuz arttı.”

Manevi danışmanlık ve rehberlik bireyleri evlilik ilişkilerinde, aile huzurunun sağlanmasında ve problemlerin çözülmesinde destek vermektedir. Bu destek sayesinde katılımcılar psikolojik sağlamlıklarının arttığını ve evlilik doyumuna ulaştıklarını ifade etmişlerdir. Günümüz toplumlarında bireylerin yaşadığı problemler, yalnızca psikolojik değil, aynı zamanda varoluşsal ve manevi boyutlarıyla da ele alınması gereken karmaşık yapılar halini almıştır. Bu bağlamda, manevi danışmanlık hizmetleri bireylerin yaşamsal sorunlarını dini ve manevi kaynaklar üzerinden anlamlandırmalarına imkân tanıyan önemli bir destek sistemidir. Manevi danışmanlık, bireyin kendisini yalnız, çaresiz ya da yönsüz hissettiği dönemlerde umut, sabır,

bağışlama ve tevekkül gibi dini değerlerle yeniden anlam kazanmasına olanak sunar (Ayten, 2012, s. 112).

4.4.1. Manevi danışmanlığa başvuru ve danışmanlığın içeriği

Tablo 4.15. Manevi Danışmanlığa Başvuru ve Danışmanlığın İçeriği Analizi

Alt Tema	Katılımcılar
Manevi Rahatlama	K20, K3
Sabır ve Umut Artışı	K9, K7

Katılımcılara yöneltilen soru: “Manevi danışmanlık süreci size ne gibi faydalar sağladı? Kendinizde veya ilişkilerinizde nasıl değişiklikler hissettiniz?”

Örnek katılımcı görüşleri:

- K20: “Danışmanlık hizmeti bana çok iyi geldi. Kuş gibi hafifledim.”
- K9: “Artık aileme ve çevreme daha sabırlı davranıyorum. Geleceğe umutla bakıyorum.”
- K3: “Sizinle konuştuğum zaman rahatlıyorum. Sorunlarımın üstesinden geleceğime inancım artıyor.”
- K7 : “Sizinle görüşünce eşimle birbimize daha sabırlı davranıyoruz,.empati kurabiliyoruz.”

Bireyler, manevi danışmanlığa genellikle yoğun stres, aile içi çatışmalar, kayıp ve yas süreçleri, boşanma, ruhsal yalnızlık ya da anlam arayışı gibi nedenlerle başvurmaktadır. Bu başvurular yalnızca dini bilgi edinme amacı taşımaz; daha çok anlam bulma, yön tayin etme ve içsel huzura ulaşma çabasıyla şekillenir. Mahoney ve arkadaşlarına (2001, s. 560) göre, aile yaşamında dini değerlere başvuran bireyler, kriz anlarında daha sabırlı, yapıcı ve çözüm odaklı tutumlar sergileyebilmektedir. Türkiye’de bu ihtiyaca yönelik sistematik hizmet sunan kurumlardan biri de Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Aile ve Dini Rehberlik Bürolarıdır (ADRB).

Manevi danışmanlık sürecinde, bireylere sadece dini bilgi aktarımı değil; dua, sabır, af, tevekkül ve kader gibi temel kavramlar aracılığıyla yaşadıkları zorlukları anlamlandırma ve ruhsal dengeyi yeniden kurma fırsatı sunulmaktadır. Pargament (1997, s. 116), dini başa çıkma stratejilerini olumlu ve olumsuz biçimlerde sınıflandırmış; olumlu dini başa çıkma yollarının

— örneğin Allah’a güvenme, affedicilik ve ibadete yönelme — bireyin psikolojik iyi oluşunu güçlendirdiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda manevi danışman, yalnızca dini içerik sunan biri değil; aynı zamanda empati kuran, yargılamadan dinleyen, rehberlik eden ve umut inşa eden bir destekleyici figürdür. Ayten (2018, s. 92) de manevi danışmanlığı, danışanın iç dünyasına dokunmayı, onu anlamayı ve yaşamına anlam katmayı hedefleyen bir süreç olarak tanımlamaktadır.

4.4.2. Danışmanlık sonrası aile ilişkilerindeki değişim

Tablo 4.16. Manevi Danışmanlığa Başvuru ve Danışmanlığın Sonucu Analizi

Alt Tema	Katılımcılar
Aile içi İletişimde İyileşme	K8,K5
Sabır ve Olumlu İletişim	K12,K11

Katılımcılara yöneltilen soru: “Manevi danışmanlık hizmeti aldıktan sonra aile içi ilişkilerinizde ne gibi değişiklikler gözlemlediniz?”

Örnek katılımcı görüşleri:

- K8: “Aile ilişkilerimiz düzeldi, problemleri daha rahat çözüyoruz ve huzurumuz geri geldi.”
- K12: “Sabırla ve güzel sözle eşimi tekrar kazandım.”
- K5: “Çocuklar birbirimiz ile konuştuğumuzu ve uzlaştığımızı görünce şaşıyorlar.”
- K11: “Eşimle duygu ve düşüncelerimizi birbirimize daha rahat ifade ediyoruz.”

Manevi danışmanlık hizmeti alan bireylerin aile ilişkileri müsbet yönde değişim gösteriyor ve problemlerle daha rahat başa çıkıyorlar. Birbirlerine yaklaşımlarında empati kurabiliyorlar ve iyi niyet, güzel duygu ve sözlerle ilişkilerini sağlamlaştırıyorlar. Koenig (2012, s. 78), dini yönelimi olan bireylerin ilişkilerinde daha toleranslı olduklarını ve çatışma çözümünde dini değerleri esas aldıklarını ortaya koymuştur. Manevi rehberlik, bireyin kriz karşısındaki direncini artırmakla kalmaz; aynı zamanda yaşadığı olaylara dini bir perspektifle bakarak kader anlayışı ve ilahi hikmet düşüncesi çerçevesinde anlam kazandırmasına yardımcı olur. Frankl’in (2009, s. 44) “anlam arayışı” kuramı da bireyin psikolojik dayanıklılığını artıran en temel unsurun anlam duygusu olduğunu savunur. Manevi danışmanlık, bu anlamı oluşturmak için dini değerleri ve ritüelleri birer araç olarak sunar. Bu bağlamda, danışmanlık süreci kişiye umut aşılayan, yalnızlık hissini gideren ve manevi kaynakları yeniden keşfetmesini sağlayan bir yönüyle psikolojik destek işlevi de taşır.

Pargament (2002, s. 103), dini başa çıkmanın kişiye yalnızca duygusal rahatlama değil, aynı zamanda davranışsal dönüşüm de sağladığını ifade etmektedir. Danışan deneyimleri, manevi danışmanlık hizmetinin etkilerini bireysel düzeyde gözlemlememizi mümkün kılmaktadır. Nitel araştırmalarda danışanların, bu süreci bir "yeniden doğuş" veya "içsel temizlik" olarak nitelendirdikleri görülmektedir. Ayten (2012, s. 89), danışanların çoğunluğunun dua etmeye başladıklarını, Allah'a yönelmenin kendilerini güçlü hissettirdiğini ve içsel huzuru yeniden bulduklarını belirttiğini ifade etmektedir. Bazı danışanlar, danışmanlık süreciyle birlikte çocuklarına ve eşlerine daha anlayışlı yaklaşıtlarını, öfke kontrolü sağladıklarını ve manevi değerleri öncelediklerini bildirmiştir.

Bu da gösteriyor ki, manevi danışmanlık yalnızca krizle baş etme değil; aynı zamanda bireyin dönüşümüne ve aile içi dengeye katkı sağlayan bütüncül bir süreçtir. Aile ve Dini Rehberlik Bürolarında verilen danışmanlık hizmeti, bireyin yaşam krizlerini dini değerler ve maneviyat aracılığıyla aşmasına katkı sağlayan önemli bir destek sistemidir. Başvuru nedenleri çoğunlukla anlam arayışı, yalnızlık, ailevi sorunlar gibi durumlar olsa da, alınan destek sayesinde birey sadece bir sorun çözmekle kalmaz; aynı zamanda daha bilinçli, daha sabırlı ve daha umutlu bir ruh hâline ulaşır. Danışan deneyimleri bu sürecin yalnızca bireysel bir içgörü kazanımı değil, aynı zamanda ailevi ilişkileri yapılandırıcı ve güçlendirici bir işlevi olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu nedenlerle Aile ve Dini Rehberlik Bürolarında verilen danışmanlık hizmetlerinin daha geniş kitlelere ulaştırılması, bireysel ve toplumsal iyilik hâlinin güçlenmesine katkı sağlayacaktır.

TARTIŞMA

Bu araştırma, aile içi sorunların yapısını, iletişim süreçlerini, anlam arayışını ve mutluluğa ulaşma stratejilerini dini ve psikolojik bağlamda ele alarak, aile olgusunun çok katmanlı doğasına önemli bir katkı sağlamıştır. Araştırma bulguları, günümüz toplumlarında yaşanan bireyselleşme eğilimleri ve hızlı toplumsal dönüşümlerin aile yapısını zayıflattığını göstermektedir. Özellikle iletişim eksikliği, kuşaklar arası değer çatışmaları ve ortaya çıkan manevi boşluklar, aile içi sorunların derinleşmesine neden olmaktadır. Katılımcıların deneyimleri, anlam arayışında ve aile mutluluğunun inşasında dinî inançların, ortak manevi uygulamaların ve empatik iletişimin merkezi bir rol üstlendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Araştırma bulgularına göre, din ve maneviyatın aile içi bağları güçlendirdiği, psikolojik sağlamlığı artırdığı, evlilik doyumunu yükselttiği ve bireylerin yaşamına anlam, umut ve huzur kattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Manevi değerlerin paylaşımı, bireylerin hayatlarını anlamlandırmalarında ve karşılaştıkları aile içi krizlerle başa çıkmalarında kritik bir dayanma gücü sağlamaktadır. Dini rehberlik ve manevi danışmanlık hizmetlerinin, yalnızca bireylere yönelik psikolojik destek sunmanın ötesinde, aile sistemini güçlendiren bütüncül müdahaleler olduğu görülmüştür (Mahoney et al., 2001, s. 345; Marks, 2005, s. 212). Bu bağlamda aile, sadece sosyal bir birliktelik olmaktan öte, anlam, aidiyet ve psikolojik dayanıklılık sağlayan temel bir yapı olarak işlev görmektedir (Çağırıcı, 2020, s. 76).

Katılımcıların ifadeleri ve literatür ışığında dini inançların, bireylerin günlük yaşantısına, evlilik ilişkilerine ve aile dinamiklerine olumlu etkileri net biçimde ortaya çıkmıştır. Dini kuralların aile içindeki normatif düzenleyici işlevi, eşler arasında sorumluluk bilincini artırmakta, kriz anlarında maneviyat temelli dayanışmayı güçlendirmekte ve kuşaklar arası değer aktarımını desteklemektedir (Kurt, 2011, s. 103; Çapçioğlu, 2015, s. 45). Ayrıca, ailece gerçekleştirilen ibadet ve dini pratikler, aile bireylerinin manevi bağlarını kuvvetlendirerek, duygusal uyum ve psikolojik iyi oluşa katkıda bulunmaktadır (Ayten, 2018, s. 60; Pargament, 2002, s. 110).

Bu bulgular doğrultusunda, aile kurumunun güçlendirilmesi ve sağlıklı işleyişinin desteklenmesi için dini değerlerin aile hayatına entegrasyonunun önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eşler arasındaki dini uyum, aile içi çatışmaların azalmasında ve ilişkisel doyumun artmasında kritik bir faktör olarak görülmektedir (Marks, 2005, s. 215; Ayten, 2012, s. 89).

Geleneksel dini uygulamalar ve ortak ritüeller, aile  yeleri arasında sosyal bağların ve kültürel aidiyetin pekiştirilmesinde etkili araçlar olarak işlev görmektedir.

Araştırmanın problemlerle baş etme durumlarıyla ilgili bulguları, dinî inançlar ve maneviyatın bireylerin psikolojik bütünlüğünü koruma ve yeniden inşa etme süreçlerinde hem bireysel hem de ilişkisel düzeyde güçlü bir destek sunduğunu göstermektedir. Katılımcılar, aile içi sorunları anlamlandırma ve bunlarla başa çıkma da yoğun biçimde dinî inançlardan yararlanmakta; kriz anlarını “imtihan”, “arınma vesilesi” veya “ilahi takdir” çerçevesinde anlamlandırmaktadır (Pargament,1997,s.58;Frankl,2009,s.42).

Manevi danışmanlık ise kriz durumlarında bireylere sadece psikolojik değil, aynı zamanda varoluşsal ve manevi düzeyde destek sağlayan kapsamlı bir yaklaşımdır. Bu süreçte birey, dini değerler aracılığıyla yaşadığı soruna anlam kazandırmakta; umut, sabır, affedicilik ve tevekkül gibi erdemlerle içsel dengeyi yeniden kurmaktadır. Danışanların ifadeleri, manevi danışmanlık sürecinin yalnızca bilgi aktarımı değil, empati, yargılamadan dinleme ve duygusal rahatlama imk nı sunduğunu ortaya koymaktadır (Ayten, 2012, s. 75; Pargament, 2002, s. 90). Araştırma verileri, Aile ve Dini Rehberlik Bürolarında sunulan manevi danışmanlık hizmetlerinin, aile içi ilişkilerde sağlıklı iletişim ortamının kurulmasına katkıda bulunduğunu; bireylerin sabır, empati ve hoşgörü gibi değerleri benimsemelerini kolaylaştırdığını göstermektedir. Danışanlar, danışmanlık sürecinin sonunda sadece sorun çözmeye değil, aynı zamanda dini değerleri aile yaşamına entegre etmeye yöneldiklerini ve bu durumun ilişkilerde kalıcı iyileşmelere vesile olduğunu belirtmiştir. Bu bulgular, dini ve manevi desteğin psikolojik iyilik hâli üzerindeki olumlu etkileriyle uyumludur (Koenig, 2012, s. 120; Mahoney et al., 2001, s. 356). Frankl’in (2009, s. 43) de belirttiği üzere, insan yaşamının temel ihtiyaçlarından biri anlam arayışıdır ve manevi danışmanlık bu anlamın dini kaynaklar ve değerler aracılığıyla yeniden inşasına olanak tanımaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma bulgularına göre katılımcılar aile içi farklı sebeplerden kaynaklı problemler yaşamakta ve bu problemleri çözemediklerini ifade etmiştir. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların dini inanç, ibadetler ve ritüelleri yaşamaları evlilik doyumunu arttırdığı ve ayrıca bireylerin psikolojik sağlamlık, ilişkileri anlamlandırma ve pozitif bakış açısına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ailece yapılan ibadetler ve dini törenlerin aile bireyleri arasında duygusal bağları kuvvetlendirdiği bulgulanmıştır. Din ve maneviyatla yapılandırılmış bir aile ortamının bireylerin anlam arayışına, duygusal doyumuna ve toplumsal bütünleşmesine güçlü katkı sağladığı ortaya çıkmıştır. Dini ve manevi danışmanlık hizmeti alan bireylerin psikolojik sağlamlıklarında artış olmuştur. Zorlukları anlamlandıkları, problemlerle daha kolay baş edebildiklerine sonucuna varılmıştır. Dini ve manevi danışmanlık hizmeti danışanın iç dünyasına dokunan, onu anlayan ve yaşamına anlam katan bir rehberlik hizmeti olduğu neticesine ulaşılmıştır. Dini ve manevi rehberlik kişilere umut aşıladığı, yalnızlık hissini giderdiği bir yönüyle de psikolojik destek sağladığı görülmektedir. Bu hizmetten yararlanan katılımcıların, ailevi ilişkileri güçlendirdiklerini, evlilik doyumuna ulaştıklarını ve psikolojik açıdan mutlu ve huzurlu nesiller yetiştirdikleri sonucuna varılmıştır.

Sonuç olarak, aile içi sorunlarla başa çıkmada bütüncül, kültürel bağlama duyarlı ve maneviyatı göz ardı etmeyen yaklaşımların geliştirilmesi gerekmektedir. Aile, yalnızca bir sosyal birliktelik değil, aynı zamanda anlam, değer ve aidiyet inşa edilen temel bir kurumdur. Sağlıklı iletişim, ortak değerler, manevi bağlılık ve karşılıklı anlayış, aile kurumunun güçlenmesinde vazgeçilmez unsurlardır. Dinin bireysel yaşam ve aile yapısı üzerindeki çok boyutlu etkileri göz önünde bulundurulduğunda, bireylerin ve ailelerin psikososyal ve manevi açıdan desteklenmesi zorunludur. Din ve maneviyat, problem anlarında sadece bir sığınma alanı değil; aynı zamanda bireyin içsel dönüşümünü destekleyen, umut ve anlam inşasına katkı sunan dinamik yapılar olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda, bireysel psikolojik dayanıklılığın ve aile sisteminin korunmasında dini ve manevi kaynakların etkin şekilde kullanılması büyük önem taşımaktadır. Dini ve manevi rehberlik hizmetlerinin aile içi iletişimi güçlendirmede, problemleri çözmede ve evlilik doyumunun sağlanmasında önemli katkı sağlamaktadır.

Araştırma bulguları doğrultusunda aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- 1) Aile İçi İletişim ve Eğitim Programları: Empati, aktif dinleme, duygusal ifade ve çatışma çözme gibi becerileri geliştirmeye yönelik aile eğitimleri yaygınlaştırılmalı;

çocuk eğitimi, öfke yönetimi ve krizle başa çıkma konularını kapsayan manevi temelli seminer ve atölyeler düzenlenmelidir.

- 2) Manevi Danışmanlık Hizmetlerinin Yapılandırılması: Aile ve Dini Rehberlik Büroları (ADRB) aracılığıyla manevi danışmanlık hizmetleri sistematik ve koruyucu-önleyici yaklaşımla sunulmalı; bu yapıların yaygınlığı ve erişilebilirliği artırılmalıdır.
- 3) Evlilik Sürecine Dini Rehberlik: Evlilik öncesi ve sonrası dini rehberlik programları ile eşlerin ortak değerlerde buluşması sağlanmalı, dinî farklılıklar yapıcı biçimde ele alınmalıdır.
- 4) Ortak Dini Pratiklerin Teşviki: Aile içi ibadet, dua, dini sohbet gibi ritüeller desteklenmeli; bu uygulamalar manevi bağları güçlendirmek ve çocukların dini kimlik gelişimini desteklemek için kullanılmalıdır.
- 5) Dijital Medya Farkındalığı: Medya ve dijital araçların aile içi ilişkilere etkileri konusunda farkındalık artırılmalı, özellikle çocuklu ailelere dijital denge konusunda rehberlik edilmelidir.
- 6) Dinî Eğitimin İçeriğinin Geliştirilmesi: Sabır, affetme, tevekkül, anlam arayışı ve krizle başa çıkma gibi değerlerin erken yaşlardan itibaren kazandırılmasına yönelik dinî eğitim içerikleri hazırlanmalıdır.
- 7) Profesyonel Gelişim ve Hizmet İçi Eğitim: Manevi danışmanlık hizmeti sunan personel, din-psikoloji etkileşimi, aile danışmanlığı ve kriz yönetimi konularında hem teolojik hem de psikososyal yönleri kapsayan çok boyutlu eğitimlerden geçirilmelidir.
- 8) Toplumsal Dayanışmayı Güçlendiren Manevi Faaliyetler: Cemaat ibadetleri, dini sohbetler ve ailece ibadet gibi uygulamalar desteklenerek bireysel ve toplumsal destek ağları güçlendirilmelidir.
- 9) Hedef Gruba Uygun Danışmanlık Yaklaşımları: Kadınlar, gençler ve yaşlılar gibi farklı gruplara özel rehberlik modelleri geliştirilerek danışmanlık sürecinin kapsayıcılığı artırılmalıdır.
- 10) Bilimsel Temelli Değerlendirme ve Araştırmalar: Manevi danışmanlık hizmetlerinin etkilerine ilişkin niteliksel ve niceliksel araştırmalara öncelik verilerek uygulamaların etkinliği izlenmeli ve geliştirilmeye açık alanlar belirlenmelidir.

KAYNAKÇA

- Alghafli, Z., Hatch, T., & Marks, L. (2014). Religion and relationships in Muslim families: A qualitative examination of devout married Muslim couples. *Religions*, 5(3), 814–833. <https://doi.org/10.3390/rel5030814>
- Anderson, R. S. (2009). *Family spirituality and counseling: Integrating values into therapy* (pp. 110–120). Springer.
- Angın, Y. (2022). Kadınların ADRB hizmetlerinden beklentileri ve memnuniyet düzeyleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 73–89.
- Arat, Y. (2000). *Kadınlar, aileler, devletler: Türkiye’de kadının tarihi*. Metis Yayınları.
- Austin, J. L., & Falconier, M. K. (2012). Spirituality and common dyadic coping: Protective factors from psychological aggression in Latino immigrant couples. *Journal of Family Issues*, 34(3), 323–346.
- Ayas, T., & Horzum, M. B. (2013). İnternet bağımlılığı ile yalnızlık düzeyi arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 38(167), 150–160.
- Aybey, S. (2015). Dini danışmanlık bağlamında aile ve dini rehberlik büroları. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 137–152.
- Aybey, S. (2021). Boşanma sürecinde manevi danışmanlık hizmetlerinin rolü ve ADRB uygulamaları. *Dini Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 8(2), 65–83.
- Aydoğan, C. (2014). *Toplumsal değişme ve aile*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ayten, A. (2004). *Din psikolojisi açısından dua ve şifa* (pp. 45–67). Ensar Neşriyat.
- Ayten, A. (2004). *Dindarlık: Kuramsal ve ampirik bir analiz* (pp. 70–92). Vadi Yayınları.
- Ayten, A. (2012). *Din psikolojisi açısından anlam arayışı ve dua*. Ensar Yayınları.
- Ayten, A. (2018a). Ailede dini pratiklerin psikolojik iyi oluşa etkisi. *Manevi Rehberlik Dergisi*, 5(1), 45–60.
- Ayten, A. (2018b). Dindarlık ve psikolojik iyi oluş ilişkisi. *Hitit İlahiyat Dergisi*, 17(1), 71–94. <https://doi.org/10.18589/hid.399111>
- Ayten, A. (2018c). Manevi danışmanlık sürecinde empati ve umut inşası. *Din Psikolojisi Dergisi*, 10(2), 45–62.
- Ayten, A. (2018d). Manevî danışmanlıkta din psikolojisi perspektifi. *Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 1(1), 66–100.
- Bailey, C. A. (2007). *A guide to qualitative field research* (2nd ed.). Pine Forge Press.
- Başar, F., & Demirtaş, H. A. (2017). Dini başa çıkma, evlilik uyumu ve evlilik doyumu arasındaki ilişkiler. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 47(1), 177–198. <https://doi.org/10.29288/ilted.331250>

- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monograph*, 4(1), 1–103. <https://doi.org/10.1037/h0030372>
- Bayer, A. (2018). *Aile içi iletişim ve çatışma çözme yolları* (1. baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Berger, B., & Berger, P. (1991). The family and modern society. In M. Hutter (Ed.), *The family experience: A reader in cultural diversity*. AbeBooks.
- Bilgin, A. (2014). Din, dindar, dindarlık: Özeleştiril bir değerlendirme. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 75–84.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Bulut, M. (1993). *Aile sosyolojisi* (s. 102). İmge Kitabevi.
- Campbell, R. A., & Curtis, J. E. (1996). The public's views on the future of religion and science: Cross-national survey results. *Review of Religious Research*, 37(3), 164–177.
- Canel, A. N. (2011). *Evlilik ve aile hayatı*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Casanova, J. (2006). *Public religions in the modern world*. University of Chicago Press.
- Cengil, M. (2022). Depresyon ve din. In N. Gencer et al. (Eds.), *Ruh sağlığı ve din* (pp. 190–191). Ertem Kafkars Yayınları.
- Clinebell, H. (1984). *Basic types of pastoral care and counseling: Resources for the ministry of healing and growth* (Rev. ed.). Abingdon Press.
- Conger, R. D., Rueter, M. A., & Elder, G. H. (1999). Couple resilience to economic pressure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(1), 54–71.
- Corsini, R. J., & Wedding, D. (2012). *Current psychotherapies* (S. D. Çiftçi, Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Coulson, N. J. (1978). *A history of Islamic law*. Edinburgh University Press.
- Cummings, E. M., & Davies, P. (2002). Effects of marital conflict on children: Recent advances and emerging themes in process-oriented research. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43(1), 31–63.
- Cüceloğlu, D. (2012). *İçimizdeki çocuk* (pp. 140–164). Remzi Kitabevi.
- Cüceloğlu, D. (2020). *İçimizdeki çocuk*. Remzi Kitabevi.
- Çağırıcı, M. (2020). Aile: Sosyo-kültürel bir yapı olarak tanımı ve önemi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 20(1), 9–24.
- Çapcıoğlu, İ. (2015). Din psikolojisi açısından geleneksel dini ritüellerin işlevi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 15(3), 127–145.

- Çelik, H. (2016). Geniş aile yapısında kuşaklararası ilişkiler ve çatışma kaynakları. *Aile ve Toplum Dergisi*, 12(3), 45–160.
- Çelik, H. (2021). *Aile sosyolojisi: Kuramlar, kavramlar ve işlevler*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çiftçi, F. (2019). *Aile içi iletişim ve sorun çözme becerileri*. Eğitim Kitabevi.
- Dede, M. (2017). *Ergenlerde şiddet eğilimleri: Aile ve medya etkilerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, E. (2018). Evlilik çatışmalarının nedenleri ve çözüm yolları üzerine bir değerlendirme. *Aile Psikolojisi Dergisi*, 5(1), 23–59.
- Demirbilek, T. (2018). Geniş aile yapısında kayınvalide-gelin ilişkileri: Sosyolojik bir değerlendirme. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 111–130.
- Derya, E., & Yılmaz, B. (2017). Çalışan kadınların iş-yaşam dengesi ve aile içi ilişkiler üzerindeki etkileri. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 20(3), 45–62.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2013). *2012 yılı aile irşat ve rehberlik büroları faaliyet raporu*. DİB Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2017). *Görev ve çalışma yönergesi* (E.66202, 8. madde).
- Doehring, C. (2006). *The practice of pastoral care: A postmodern approach*. Westminster John Knox Press.
- Dökmen, Ü. (2001a). *İletişim çatışmaları ve empati* (s. 77–95). Sistem Yayıncılık.
- Dökmen, Ü. (2001b). *Sanatta ve günlük yaşamda iletişim çatışmaları ve empati* (15. baskı, s. 107–134). Sistem Yayıncılık.
- Durkheim, É. (1995). *The elementary forms of religious life* (K. E. Fields, Trans.). Free Press. (Orijinal eser 1912)
- Düzgüner, S. (2016). Nereden çıktı bu maneviyat: Manevi bakımın temellerine ilişkin kültürlerarası bir analiz. In A. Ayten et al. (Eds.), *Manevi danışmanlık ve rehberlik* (Bölüm 1/17). DEM Yayınları.
- Düzgüner, S., & Ayten, A. (2020). *Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri temel bilgiler kılavuzu*. DİB Yayınları.
- Ege, R. (2016). Ailede din eğitimi. In R. Doğan & R. Ege (Eds.), *Din eğitimi* (ss. ...). Grafiker Yayınları. (Sayfa numarası eksik)
- Elderkin, S. M. (1975). *Family health and therapy* (s. 34–38). Harper & Row.
- Erdoğan, A. (2017). Ailede ekonomik ilişkiler ve sorunlar: Sosyo-kültürel bir bakış. *Toplum ve Ekonomi Dergisi*, 14(2), 45–67.
- Erul, B. (2010). Küreselleşen dünyada aile. In Hz. Peygamber ve aile: Hz. Peygamber'in öğretilerinde aile (s. 35). Türkiye Diyanet Vakfı.

- Eyce, B. (2014). Tarihten günümüze Türk aile yapısı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(4), 223–244.
- Fiese, B. H., & Tomcho, T. J. (2001). Finding meaning in religious practices: The relation between holiday rituals and marital satisfaction. *Journal of Family Psychology*, 15(4), 597–609.
- Frankl, V. E. (2001). *İnsanın anlam arayışı* (S. Budak, Çev.). Okuyanıs.
- Frankl, V. E. (2009). *İnsanın anlam arayışı* (A. Demir, Çev.). Kabalcı Yayınları. (Orijinal eser 1946)
- Geçtan, S. (1982). *Psikanaliz ve aile terapisi* (s. 75–77). Remzi Kitabevi.
- Genç, S. (2015). *Toplumsal kurum olarak dinin aile kurumundaki yeri: Aile irşat ve rehberlik büroları Çankaya Müftülüğü örneği* (Yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji ABD.
- Giddens, A. (2005). *Aile, evlilik ve kişisel yaşam*. Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2006). *Sosyoloji* (A. K. Şimşek, Çev.). Kaknüs Yayınları. (Orijinal eser 2001)
- Giddens, A. (2008a). *Modern toplumlarda aile* (s. 84–85). Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2008b). *Sosyoloji* (H. Özel, Çev., s. 110–137). Ayraç Yayınları.
- Giddens, A., Duneier, M., Appelbaum, R. P., & Carr, D. (2017). *Introduction to sociology* (10th ed.). W. W. Norton & Company.
- Glick, P. C., & Kessler, L. A. (1980). *Family therapy: Theories and practices* (s. 110–115). Allyn & Bacon.
- Glock, C. Y. (1982). On the study of religious commitment. In J. A. Hinnells (Ed.), *The Routledge companion to the study of religion* (pp. 53–55). Routledge.
- Glock, C. Y. (1998). *Sosyoloji ve din* (M. Aydın, Çev.). DİB Yayınları.
- Glock, C. Y., & Stark, R. (1965). *Religion and society in tension*. Rand McNally.
- Gray, J. (2002). *Erkekler Mars'tan, kadınlar Venüs'ten* (Z. Aruoba, Çev., s. 24–26). Epsilon Yayıncılık.
- Gürses, İ. (2001). *Kölelik ve özgürlük arasında din: Üniversite öğrencileri üzerinde sosyal psikolojik bir araştırma*. Arasta Yayınları.
- Harold, G. T., Shelton, K. H., Goeke-Morey, M. C., & Cummings, E. M. (2004). Marital conflict, child emotional security about family relationships and child adjustment. *Social Development*, 13(3), 350–376.
- Hatch, T., Alghafli, Z., Marks, L., Rose, A., Rose, J., Hardy, B., & Lambert, N. (2017). Prayer in Muslim families. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work*, 36(1–2), 73–95.
- Hiltner, S. (1958). *Pastoral counseling*. Abingdon Press.

- Hoogestraat, T., & Trammel, J. (2003). Spiritual and religious discussions in family therapy: Activities to promote dialogue. *The American Journal of Family Therapy*, 31(5), 413–426.
- Hökelekli, H. (2013). Psikolojiye giriş. *Emin Yayınları*, 1(2), 61–84.
- Hökelekli, H. (2016). *Din psikolojisi*. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Hunsberger, B., & Altemeyer, B. (2006). A psychological perspective on religion and prejudice. *Journal of Social Issues*, 62(3), 637–655. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2006.00478.x>
- İlerisoy, M., & Mehmedoğlu, A. U. (2021). Din psikolojisi ve aile çalışmaları. *Türk Din Çalışmaları Dergisi*, 4, 69–99.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010a). *Aile ve insan gelişimi* (16. basım, s. 70–94, 123). Evrim Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010b). *Benlik, kimlik ve çocuk gelişimi: Kültürel psikolojiye giriş* (s. 217–219). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010c). *Günümüzde insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş* (s. 144–151). Evrim Yayınevi.
- Kandiyoti, D. (1997). *Kadınlar, İslam ve modernleşme*. İletişim Yayınları.
- Karagöz, S., & Böke, E. (2020). Aile ve dini rehberlik merkezlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri. In S. Düzgüner (Ed.), *Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri temel bilgiler kılavuzu* (ss. ...). DİB Yayınları. (Sayfa numarası eksik)
- Karahan, T. F. (2005). Aile içi iletişimde empati ve problem çözme becerileri arasındaki ilişki. *Aile ve Toplum*, 1(2), 37–44.
- Karataş, Z., & Özdemir, M. (2021). Yaşlı bireylerin aile içindeki rollerinin değişimi ve etkileri. *Yaşlılık Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 68–112.
- Kaşdibi, A. (2020). Gençlerle dini danışmanlıkta ADRB’lerin rolü: Sorunlar ve çözüm önerileri. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35(2), 107–120.
- Kavak, H. (2018). Aile içi iletişim ve etkileşim sorunları (s. 45–49). Beta Yayınları.
- Kaya, Y. (2010). *Ailede iletişim ve sorun çözme*. Pegem Akademi.
- Kılınçer, H. (2018). *Ailelere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik: Aile ve dini rehberlik büroları örneği* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılınçer, H. (2023). Ailelere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik: Aile ve dini rehberlik büroları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 21(45), 193–217.
- Koç, H. (2015). *Manevi danışmanlık ve rehberlik: Kuramsal temeller ve uygulamalar*. Pegem Akademi.
- Koç, İ. (2003). Göç, aile ve kadın: Türkiye’de kırsaldan kente göçün aile yapısına etkileri. *Toplum ve Bilim*, 95, 87–108.

- Koçkar, A. İ., & Harma, M. (2018). Aile içi anlaşmazlıklar, çocuklara yansımaları ile çocuğun değerinin yıllar içerisindeki değişimi. In *Türkiye aile yapısı ileri istatistik analizi* (ss. 136–177). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Koenig, H. G. (2012). Religion, spirituality, and health: The research and clinical implications. *ISRN Psychiatry*, 2012, 278730. <https://doi.org/10.5402/2012/278730>
- Koenig, H. G., McCullough, M. E., & Larson, D. B. (2001). *Handbook of religion and health*. Oxford University Press.
- Köylü, A. (2016). *Manevi danışmanlık ve rehberlik*. Ankara: Pegem Akademi.
- Köylü, M. (2000). *Din eğitimi ve kültür aktarımı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Kulaksızoğlu, A. (2000). *Ergenlik psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kumaş, S. (2020). *Sulh temelli manevi yönelimli aile danışmanlığı: Aile ve dini rehberlik büroları için model önerisi* (Yüksek lisans tezi). Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurt, A. (2011). Aile yapısında dinin rolü: Sosyolojik bir analiz. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(24), 7–22.
- Kuzgun, Y. (2006). *Rehberlik ve psikolojik danışma*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Mahoney, A., Pargament, K. I., Jewell, T., Swank, A. B., Scott, E., Emery, E., & Rye, M. (1999). Marriage and the spiritual realm: The role of proximal and distal religious constructs in marital functioning. *Journal of Family Psychology*, 13(3), 321–338.
- Mahoney, A., Pargament, K. I., Murray-Swank, N., & Murray-Swank, A. (2001). Religion and the sanctification of family relationships. *Review of Religious Research*, 43(3), 220–236.
- Mahoney, A., Pargament, K. I., Tarakeshwar, N., & Swank, A. B. (2001). Religion in the home in the 1980s and 1990s: A meta-analytic review and conceptual analysis of links between religion, marriage, and parenting. *Journal of Family Psychology*, 15(4), 559–596.
- Marks, L. D. (2005). How does religion influence marriage? Christian, Jewish, Mormon, and Muslim perspectives. *Marriage & Family Review*, 38(1), 85–141.
- Mehmedoğlu, A. (2004). Dindarlık ve boyutları üzerine bir değerlendirme. *Ensar Neşriyat*, 2(3), 111–134.
- Mehmedoğlu, H. (2013). *Din ve insan*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Mürsel, C. (2021). Aile ve Dini Rehberlik Bürolarında görev yapan personelin mesleki yeterlilikleri üzerine bir değerlendirme. *Din Sosyolojisi Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 95–110.

- Nelson, J. A., Kirk, R., Ane, J., & Serres, A. (2011). Spirituality and marital communication: The role of faith in relationships. *Journal of Marital and Family Therapy*, 37(2), 130–135.
- Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E., & Moules, N. J. (2017). Thematic analysis: Striving to meet the trustworthiness criteria. *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1), 1–13. <https://doi.org/10.1177/1609406917733847>
- Ok, İ. (2014). Manevi danışmanlık kavramı ve uygulama alanları. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 19(56), 45–67.
- Olson, D. H., & DeFrain, J. (2006). *Marriage and the family: Diversity and strengths*. McGraw-Hill Education.
- Olson, D. H., & Gorall, D. M. (2003). Circumplex model of marital and family systems. In F. Walsh (Ed.), *Normal family processes: Growing diversity and complexity* (pp. 514–547). New York: Guilford Press.
- Özdoğan, Ö. (2006). İnsanı anlamaya yönelik bir yaklaşım: Pastoral psikoloji. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(2), 130.
- Özgüven, İ. E. (2000). *Aile danışması*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Özmete, E. (2009). Yaşlı bakımında ailenin karşılaştığı sorunlar ve sosyal hizmet uygulamaları. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 61(1), 125–142.
- Öztürk, D. (2010). Aile içi iletişim ve çatışma yönetimi. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 30(1), 112–130.
- Öztürk, O., & Ayaz-Alkaya, S. (2021). The effect of digital technology use on family relationships: A qualitative study. *Journal of Pediatric Nursing*, 61, 78–83. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2021.05.010>
- Pargament, K. I. (1997). *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. New York: Guilford Press.
- Pargament, K. I. (2002). *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. New York: Guilford Press.
- Pargament, K. I., Smith, B. W., Koenig, H. G., & Perez, L. (1998). Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37(4), 710–724. <https://doi.org/10.2307/1388152>
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.). Pegem Akademi.
- Perry, J., & Rolland, J. (2009). Spirituality and family functioning: A qualitative study. *Family Journal*, 17(1), 80–90.
- Robinson, L. C., & Blanton, P. W. (1993). Marital strengths in enduring marriages. *Family Relations*, 42(1), 38–45.

- Satır, H. (2001). Aile içi iletişimde çatışmalar ve çözüm yolları. *Aile ve Toplum*, 3(12), 45–52.
- Satir, V. (1972). *Peoplemaking*. Palo Alto: Science and Behavior Books.
- Söylev, Ö. F. (2020). *Manevi bakım ve danışma psikolojisi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Söylev, Ö. F. (2022). *Suçta sürüklenmiş çocuklar ve maneviyat*. Ankara: Sonçağ Akademi.
- Subrahmanyam, K., & Šmahel, D. (2011). Constructing identity online: Identity exploration and self-presentation. In K. Subrahmanyam & D. Šmahel (Eds.), *Digital youth: The role of media in development* (pp. 59–80). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-6278-2_4
- Tansel, A. (2022). Kuşaklararası iletişim sorunları ve kültürel çatışmalar: Nitel bir analiz. *Türk Psikoloji Dergisi*, 37(2), 77–94.
- Taylan, H. H. (2016). Sakarya Üniversitesi öğrencileri penceresinden Türkiye’de aile içi sorunlar. *Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi*. İstanbul: Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- Tekin, M. (2006). *İbadet psikolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Tuncel, Z. (2021). *Ankara ilindeki aile ve dini rehberlik bürolarına yapılan başvurularda öne çıkan temel problemlerin yetişkin din eğitimi açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi).
- Turan, A. (2009). Dindarlık: Kavramsal bir çözümleme. *Dini Araştırmalar*, 12(34), 75–98.
- Turan, F. (2009). Dindarlık ve bilgi boyutu üzerine bir değerlendirme. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(4), 155–174.
- Türkdoğan, O. (2005). *Aile sosyolojisi* (s. 134–135). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Türkdoğan, O. (2020). *Aile sosyolojisi: Kuramlar ve güncel yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ünal, H. (2009). *Aile terapisi ve sağlıklı aile yapısı* (s. 87). İstanbul: Der Yayınları.
- Verywell Family. (2018, March 6). Parental fighting can affect a child's mental health—Here’s how. *Verywell Family*. <https://www.verywellfamily.com>
- Walsh, F. (1998). Editorial: The resilience of the field of family therapy. *Journal of Marital and Family Therapy*, 24(3), 269–271.
- Walsh, F. (2009). Spiritual resources in family adaptation to death and loss. In F. Walsh (Ed.), *Spiritual resources in family therapy* (2. baskı, s. 81–102). New York: Guilford Press.
- Walsh, F. (2011). Family resilience: A developmental systems framework. *European Journal of Developmental Psychology*, 8(3), 228–241.
- Walsh, F. (2012). *Spirituality and family resilience*. New York, NY: Guilford Press.

- Walsh, F. (2012). The spiritual dimension of family life. In F. Walsh (Ed.), *Normal family processes: Growing diversity and complexity* (4. baskı). New York: Guilford Press.
- Wartella, E., Rideout, V., Lauricella, A. R., & Connell, S. (2014). *Parenting in the age of digital technology: A national survey*. Center on Media and Human Development, Northwestern University. <https://cmhd.northwestern.edu>
- Wiggins, B. (2012). The impact of spirituality on family well-being. *Journal of Family Psychology*, 26(1), 55–65.
- Wolf, C. T., & Stevens, P. (2001). Integrating religion and spirituality in marriage and family counseling. *Counseling and Values*, 46(1), 66–75.
- Yalçın, B. (2016). Aile yapısında değişim ve sosyal sonuçları. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 19(1), 99–114.
- Yapıcı, H. (2018). Din ve maneviyatın evlilik problemlerinin çözümündeki işlevi: Bir nitel çalışma. *Aile ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 70–85.
- Yavuz, S. (2019). Ailede ortak ibadetlerin dini kimlik üzerindeki etkisi. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 75–89.
- Yavuzer, H. (2013). *Aile eğitimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2015). *Ana-baba ve çocuk* (s. 95–97). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2020). *Eğitim ve gelişim özellikleriyle okul çağı çocuğu* (22. baskı, s. 77–84). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A. (2019). Aile ve dini rehberlik hizmetlerinin psikososyal destek işlevi. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 145–160.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A., & Uğurlu, F. (2020). Aile içi iletişim ve çatışma nedenleri üzerine bir inceleme. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 12(3), 45–62.
- Yılmaz, Ş., & Erdem, A. (2015). İş stresinin aile yaşamına etkisi: Çalışan kadınlar üzerine bir araştırma. *Aile ve Toplum Dergisi*, 12(2), 25–38.
- Yörükoğlu, A. (1999). *Aile içi iletişim ve çocuk eğitimi*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yörükoğlu, A. (2013). *Aile ve çocuk* (s. 82–85). İstanbul: Özgür Yayınları.

EKLER

Mülakat Soruları

- A. Cinsiyetiniz:
- B. Yaşınız:
- C. Kaç yıllık evlisiniz?
- D. Çocuk sayınız
- E. Doğum yeriniz:
- F. Eğitim durumunuz:
- G. Özel bir din eğitimi aldınız mı?
- H. Dindarlık açısından kendinizi nasıl tanımlarsınız?

1. Aile içerisinde sorunlar yaşıyor musunuz? Ne tür sorunlar yaşıyorsunuz?
2. Hayatınızı anlamlandıran şeyler sizce nelerdir?
3. Kendinizi ve ailenizi mutlu etmek için neler yaparsınız?
4. İnanduğunuz din yaşam tarzınızı etkiliyor mu? Nasıl?
5. Evlilik hayatınızda dini kural ve değerler, eşinizle ve çocuklarınızla olan ilişkilerinizi etkiliyor mu? Etkiliyorsa nasıl ?
6. Kök ailenizin dini gelenekleri nelerdir? Siz ve eşiniz bu dini gelenekleri nasıl yaşıyorsunuz?
7. Sizce aile olmak ne ifade ediyor?
8. Hayatınızda yaşadığınız problemlerle başa çıkmanızda din-maneviyat ne derecede etkilidir?
9. Aile sorunlarınızın çözümünde sizce dua ve ibadetlerin rolü nelerdir?
10. Dinin eşler arası çatışmalar ve sorunları engellediğini düşünüyor musunuz? Cevabınız evet ise nasıl? (Kendi deneyimlerinizden/tacrübelerinizden örnek verebilir misiniz?)
11. Ailenizle birlikte gerçekleştirdiğiniz dini ibadetler var mıdır? Birlikte gerçekleştirdiğiniz bu ibadetlerin aile içi ilişkileri etkilediğini düşünüyor musunuz? Nasıl?
12. Yaşadığınız krizler sonrasında aile içi ilişkilerin yeniden normale dönmesinde, eşler ve anne-baba ve çocuklar arasında uzlaşmanın sağlanmasında dinin nasıl katkısı olur ?(Kendi deneyimlerinizden/tacrübelerinizden örnek verebilir misiniz?)
13. Evlilikte yaşadığınız bir takım problemlerde boşanmayı/ayrılmayı düşündünüz mü? Bunu uygulamamanızda dinin etkisi oldu mu?
14. Aile içinde yaşanan sorunlarınızda, sorunların çözüme ulaşmasında dini ve manevi kaynakların etkili olduğunu düşünüyor musunuz ? Nasıl ?
15. Aldığınız manevi danışmanlık ve rehberliğin aile içi problemlerinizi çözmede etkisi nasıl oldu bizimle paylaşabilir misiniz ?

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve ortaöğrenimini İstanbul da tamamladı. 1995 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Medeniyet Üniversitesi Aile Danışmanlığında tezsiz yüksek lisans yapmıştır. Eyüpsultan Müftülüğünde Aile ve Dini Rehberlik vaizi olarak halen görev yapmaktadır.

TEZDEN TÜRETİLEN YAYIN VE ESERLER

Yeniyol, E. ve Coskunsever, A. (04-07 Ekim 2025). *Aile İçi Sorunlarla Başa Çıkmada Dini İnançların Psikolojik Sağlamlılık Üzerindeki Rolü: Aile ve Dini Rehberlik Büroları Örneği* [Konferans sunumu]. 15. Uluslararası Mardin Artuklu Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Mardin.